Poštarina plaćena u gotovom | Godina VII. Broj 15., 16. i 17. | U Zagrebu, 23 aprila 1935 | Pojedini broj stoji 2 dinara

Zvonovi molčijo in z njimi molči
v trpljenju bridkem naš rod
in premišlja enajsto postajo
in misli na svojo pot.

JOŽA LOVRENČIČ

ISTRA

I kad se skupite tako na dan najlipći u litu — u svakoj hiži za stolon prazne kantride te stati, — prazna mista te biti domaćih sini, šćer, sestar i brati, — ki su nikamo sami u maglu morali pojti po svitu'...

MATE BALOTA

GLASILO SAVEZA JUGOSLOVENSKIH EMIGRANATA IZ JULIJSKE KRAJINE

KREŠIMIR KOVAČIĆ:

ZAŠTO SMO ZABORAVILI ISTRU?

Veoma je aktuelno danas pitanje odnosa Jugoslavije i Jugoslavena prama Istri i Julijskoj Krajini uopće. Osjećamo, medjutim, da taj odnos nije onakav kakav bi morao biti.

O tome na vrlo iskren način piše u ovom članku g. Krešimir Kovačić. Kao Hrvat i Jugoslaven, koji nije Istranin, g. Kovačić može da kaže stvari, o kojima mi ne možemo govoriti. On ih iznosi ne samo kao prijatelj Istre, nego i kao jugoslavenski javni radnik, kao borac za narodnu slobodu, jugoslavensko jedinstvo, koje nije još ostvareno sasvim. Njegove riječi imaju tim veće značenje, kad se to uzme u obzir.

Ko je g. Krešimir Kovačić znade svaki i površniji poznavalac hrvatske literature i političke publicistike. On je jedan od najvidnijih i najbriljantnijih jugoslavenskih novinara, član je redakcije »Novosti«, bio je ranije glavni urednik toga lista, a zatim dugogodišnji dopisnik iz Pariza.

Ovim člankom g. Kovačića započiniemo sa serijom članaka pisanih od neemigranata o našem problemu.

Jedva je prošlo dva decenija od onoga vremena u kome je i sama riječ »Istra« izazivala u Zagrebu i cijelom hrvatstvu goleme nacionalne zanose. Svima nama su još živo u pameti ćirilo-metodski dani, puni oduševljenja, cvijeća, zlatnih grbova i barjaka, koji su u cijeloj Hrvatskoj bili posvećeni brigi i sabiranju, za našu »najmiliju pokrajinu«. Nije bilo nijednog nacionalnog, kulturnog, humanitarnog, ili gospojinskog društva u Hrvatskoj, koje se nije barem jedamput u godini sjetilo Istre. Na zabavama i banketima, čak i na porodičnim ručkovima, najoduševljeniji govori bili su izrečeni njoj u počast. Istra se je spominjala u književnosti, pozorištu, u štampi i politici, pa čak i u crkvi. Mnoštvo pjesnika i dobrih i loših posvetilo joj je svoje pjesme. Nikada nije nijedan pozorišni komad u tolikom triumfu prošao kroz cijelu zemlju, sijući na sve strane prave delirije oduševljenja, kao drama »Zimsko sunce« od Viktora Cara Emina. U štampi je svakoga dana spomenuta Istra makar najmanjom bilješkom. Na svečanim sjednicama hrvatskoga sabora, ustajali su predstavnici stranaka, da svake godine ponovno izjave, kako se Hrvati nikada ne će odreći Istre, što je često puta izgledalo, kao pravna ograda advokata, koji nastoji, da u civilnom procesu oko posjeda, ne bi nastupila zastara.

Za Istru se je molilo u crkvama, tu riječ su uplitale majke u svakidašnju molitvu svoga djeteta. Pjesnik Fran Mažuranić posvetio je Istri epilog svoje knjige »Lišće«, epilog, koji naliči vječnom i velikom nacionalnom zavjetu. »Hrvatska majko! — Nauči svoje dijete, da svaku svoju molitvu završi sa Istrom! Možda će nevina usta djece izmoliti kod Boga, da nam povrati ono, što smo mi stariji izgubili, jer smo mnogo, mnogo griješili...«

Istra je odista bila najmilija hrvatska pokrajina predstavljajući u ono doba za Hrvate, što je Francuzima bila Alzacija i Lorena. Svaka patnja Istre osjećala se je mnogo dublje, nego li patnja uže Hrvatske. Svaki triumf Istre, bio je proslavljen mnogo oduševljenije, nego li ma koja politička pobjeda u Hrvatskoj. Izborna pobjeda u Istri god. 1907 proslavljena je u Hrvatskoj neopisivim slavljem. I ako je Istra bila u stvari dosta nepoznata i o pravim prilikama njezinog života malo ko upućen, i ako je bilo mnogo ženske sentimentalnosti u govorenju o »hrvatskoj sirotici«, koja se zbilja spominjala, kao ljubljeno dijete, koje se nalazi u službi u tudjoj kući, ipak je ona krijepila i podizala duhove u nacionalnoj borbi. Hrvati su mogli u to doba zahvaliti Istri, da im je dala mnogo zanosa u narodnom otporu protiv njihovih tlačitelja. A moramo priznati da su akcije za Istru bile mnogo ozbiljnije i od akcija za samu Hrvatsku. Dok se je za Hrvatsku manifestovalo i demonstriralo po ulicama, a poslije toga išlo se je spavati s mirnom savjesti, dok se u isto vrijeme za najpotrebnije narodne stvari u Hrvatskoj nije moglo naći novaca, za Istru se je radilo ozbiljnom šutnjom, ustrajnim nastojanjem kroz godine i godine, sabirući novčić po novčić za njezino otkupljenje.

I mi se svega toga danas sjećamo. I uspomena na to zagrijava i danas naša srca i budi ponos u našim dušama. Pa ipak, kada opazimo, kako se danas i Zagreb i Hrvati uopće odnose prema Istri, onda moramo osjetiti i strah i zebnju. Kako je to odjednom ugasnuo, sav onaj veliki plamen oduševljenja, kako su to splasnuli svi oni golemi zanosi od nekada i otkuda je nastupila potpuna šutnja o Istri upravo u času, kad se ona nalazi u najvećoj opasnosti.

Jesmo li se odista izmirili s time, da smo našu najmiliju sestru zazidali vječno, kao Gojko svoju ljubu u zidanju Skadra, jer smo samo tom žrtvom mogli udariti temelje našoj državnoj zgradi. Istra je odista odigrala ulogu otkupiteljice. Ona je poslana na Golgotu zato, da mi ostali Jugosloveni možemo živjeti u miru i slobodi. Ali Istra je još uvijek živa. Ona zazidana vapi i zove nas u pomoć, i mi se odjednom, pošto smo je toliko voljeli, oglušujemo njezinim vapajima?

Kazat ćemo iskreno: U doba, kad smo s tolikim zanosom govorili o mučenici Istri, njoj i nije prijetila tolika opasnost. A kad je odista nastupilo njezino mučeništvo i kad se je ona našla u najvećoj opasnosti, naš je zanos odjednom malaksao i pretvorio se gotovo u ništa. Mi šutimo, mi se više ne brinemo, mi smo zaboravili sve, što je bilo jučer, kao da smo se preselili na ostrvo Lotofaga.

Što to znači? Zar je odista jedini spomen na Istru predstavljala šarena kutija ćirilo-metodskih šibica i kad je nje nestalo iz prometa, zaboravljeno je sve. Zar u hrvastvu i jugoslovenstvu nije bilo nikada dubokog nacionalnog razumjevanja i osjećanja, zar smo, mi odista mogli podizati tolike goleme zanose, na nečem ispraznom, paradnom i izvještačenom, na nečemu, što nikada nije zbiljski bilo usadjeno u našim srcima.

Kad bi tako bilo, onda bi nehaj za Istru značio naše nacionalno poniženje, značio bi malaksalost i slabu životnu sposobnost našeg nacionalnog duha.

Zašto smo mi danas, u času, kad smo okruženi velikim nacionalnim zanosom u susjednim zemljama, toliko mrzovoljni, nehajni i skeptični. I zar to dolikuje generaciji, koja je poslije najtežih prilika, u kojima se je mogao nalaziti jedan narod u ljudskoj historiji, doživjela svoju državu, kao najmoćniju garanciju naše narodne budućnosti.

U času, kada Nijemci i Talijani s pravom, ili nepravom traže i posljednjeg svoga sunarodnjaka, da ga uvuku u narodnu državu, mi imamo pravo barem na to, da se ne odričemo pomisli i na posljednjeg našeg čovjeka, ma gdje se on nalazio i ma kako mu bilo.

Jer takva pomisao svjedoči živost i bodrost nacionalnog duha, koja jedina može garantovati naše održanje i naše misije u budućnosti. »Spomenut ćemo ovom prilikom riječi Giobertia: »Narod, koji postaje suviše skroman, narod, koji se u interesu ma koje politike može da ponizi time, da odista izgubi osjećaj za ono, što je njegovo, takav narod može ujedno i da strepi za svoj opstanak.«

I na toj tački, značila bi nebriga za Istru, kad bi odista i dalje potrajala, dekadansu i hrvatstva i jugoslovenstva...

USKRS 1919

S patničkih usana u gorkosti krvi
Molitva i kletva podiže se vruća
Posle mučeništva dodje Uskrs prvi
Uskrs tu je, — ali nema uskrsnuća.

Nek' zanijeme pjesme u današnjoj slavi
Jer radosti nema. Nije danas svetak.
Zar Istra ne stoji sa trnjem na glavi
I mjesto Uskrsa — Veliki je petak.

Iskopaše opet grob u našoj hridi
Navališe opet na njeg' kamen teški.
Na grobnoj se ploči novi napis vidi
Mjesto Nijemca, Latin stavi ga viteški.

Za slobodu, pravdu mučenik se usta
I otvori na svom tijelu tisuć rana
»Pravda i sloboda samo riječ je pusta«
Za nagradu rekoše tako drugog dana.

Mučenik se trza od rana i muka
Za vapaje osta njima uho gluho
Razbojnička evo posegla je ruka
Da pobaci kocke na krvavo ruho.

Junače! crvena haljina je tvoja
Od prosute krvi, kao grimiz kralja
Otet ću je! Svidja ova mi se boja
Jer kraljevsko ruho skrojiti mi valja.

Zar toliko suza i toliko krvi
Sve uzalud bješe. Zar nije sramota:
U progresu ljudskom posljednji i prvi
Forum pravde osta kukavna Golgota...

Sirotinjo naša u patnji i bijedi
Veliki će petak i dalje da bude
Jer od žrtve Krista uvijek više vrijedi
Triest srebrenjaka izdajničkog Jude.

Znadeš li Evropo, naša krv i suza
U tudjoj se kruni, kao rubin blista
Krstov put je jedna historija cijela
Što je tebe briga za hiljade Hrista?

Gorki ocat piju opet usta žedna
I opet se grobna otvaraju vrata,
Krstov put nacija opet slijedi jedna
Znadeš li Evropo! — Zbog tvojih Pilata!

Uzalud nam Zapad bez pravde i vjere
S lažnom čovječnosti, s lažnom pravdom blista,
Patnička čekaju srca puna vjere
Uskrsnuće našeg, slavenskoga Hrista.

MATE BALOTA:

NA PUTU

To je bilo u ferati, zmež Bordoa i Tuluze,
da su mi na oči naglo, najedanput došle suze.
Makina je priko polji prez pristanka hitro tekla,
a ja san se tu spominja sve ča mi je mati rekla
zadnji put kada smo tako jedan hip »na žici« stali
i pozdrav si kroz tu žicu zadnji dali...

Putujući uz Garonu u ferati
mislija san ča sad dela moja mati...

Spod balkuna teku vreda bile hiže
Svaki hip san sto koraki jugu bliže.
Ma ta sela i crljeni lipi krovi,
ča želizni voz zmež njih u miru plovi,
i te brajde i ti puti, kako da mi sad govore:

Moj nebore,
mi smo zemlja kako tvoja, samo tuja, samo tuja.
Tebe čeka sad sudbina, samo huja, samo huja.
Ti se moreš kadi oćeš tu fermati,
samo nider tu ne čeka tvoja mati.

Kamo god se tuda kreneš, naj ćeš brajde,
kad makina tamo doli malo zajde,
naj ćeš smokve i ulike,
malo niže, naj ćeš more,
zgor Marselja naj ćeš gore
kako tvoje, naj ćeš sike,
naj ćeš pismu, naj ćeš vino...

Samo nidi već ne najdeš
jeno srce,
malo srce materino.

— — — — — — — — — — — — — — —

Jopet jena bila hiža, javor nosi krošnju punu,
Zmež Bordoa i Tuluze, sam san.
sam san u vagunu.

USKRSNOM LAHORU

Leti!

Goni noćnu maglu iz dotova i s poljâ,
da budu sutra puna sunca.

Tihano prolazi selom,
i ne lupaj dverima na dvoru;
da noćas ne laju psi.

Lagano struji — kroz ôldjstveni muk,
da tvoj tihani bruj i miljani zuj
bude u toj Velikoj Noći
jedini zvuk.

U tajne žice tiho diraj — tiho svitraj,
tajnu pjesmu tiho gudi.

Sove utâji — zečiće budi.

U jablane vite zaleti se jače,
da u predzorju Novog Dana
zatrèpeće življe stara im grana
i mladi list;

i na nebu samom zamahom svojim
u treptaj tjeraj svaku zvijezdu,
da krisne i blisne u novom sjaju;

a iz daléka obidi svaku granu
gdje tica sjedi u gnijezdu
na prvom jaju.

Preleti tad žurno svaki naš kraj,
ponjiši živo i šumu i gaj,
zelenu travu i ljubicu plavu;
miris nosi dubrava i poljâ
i pitomog dolja
u gradove bez zraka
i sunčeva traka,
da ih u sutrašnji dan
izmami iz sebe van:

u Veliki Hram — —

Jače tad poleti,
i krilima svojim pred sobom meti
iz ljudskih duša svaki smrad,

da sutra, u dan mlad,
kad sunce razaspe na vrhunce
zlatno svoje runce,
čitav svijet
kao Sunce bude čist.

— — — — —

Tad brže leti dalje,
kuda te Srce naše šalje.

I kad siđeš, moj lahore blagi,
tamo dolje — na kameni žal,
podragaj nam svaki kamen dragi
i svaki val.

Bjeguncu što lađom kreče u rodno selo
ohladi vruće čelo i razgaljena njedra,
i čvrsto mu duni u bijela jedra.

A kad stigneš onamo prijeko,
pod Vučju Goru visoku,
suze suši u svakom oku.

Zagledaš li negdje u toru
ili pred kućom na dvoru
nedužno vazmeno janje,
k njemu pohrli — pa ga zagrli
i milo cjeluni po bijeloj vuni,
i selom raznesi posljednji njegov blê

umilnim daškom,
kô jezikom sanje,
milo mu šani:
da jaganjci božji
posvećuju svijet...

Prohuji tad jače nad grobove nijeme
i Novo im javi Vrijeme;
tu jače duni i čvršće suni,
da tvoj udar čvrst
uzdrma svaki krst:

neka i mrtvi u tom bijednom kraju
osjete i znaju
da Čudo se sprema
i da prave Smrti
nigdje nema.

— — —

A tada,
čim Velike Noći spline se mrak,
na sjaju se uskrsne zore
u vijor pretvori jak,
i uz vijuk burni srni i furni
na vrh velebne Vučje Gore.

Jurni i poleti
Kô vaskrsli zmaj.

A onda, vijore moj,
širom se razleti po Krajini toj;
u svako se selo svrni i junački srni
na crkvice bijele i drevne zvonike
te zaduvaj kao nikad:

neka snažna tvoja struja
zaljulja sva zvona,
da veselo zapoju
Alleluja — — —

ANTE ROJNIĆ:

PROBLEM ČAKAVŠTINE

Moderna čakavska poezija i interes za čakavštinu — Umiranje ili radjanje čakavštine ili — uzmiče li danas čakavština ili ne?

ŠTO O TOM KAŽU UNIV. PROFESORI Dr. F. FANCEV I Dr. S. IVŠIĆ

U ovo posljednje vrijeme, pitanje čakavštine postalo je vrlo aktuelno pitanje. O njemu se pisalo na nekoliko mjesta bilo samo usput, da se pitanje čakavštine samo dotaklo, u vezi s kakvom kritikom, ili se pak posebice raspravljalo o samoj čakavštini kao govoru, kao zasebnom dijalektu.

Razlog tome je oživljena čakavska poezija, pjesme Vladimira Nazora i u većoj mjeri još, poezija isključivo čakavskih pjesnika Mate Balote, Draga Gervaisa i Pere Ljubića. Značenje ove čakavske poezije dakle nije samo u tome, da li su pjesme ovih čakavskih pjesnika manje ili veće umjetničke vrijednosti, nego kako vidimo, značaj je njezin porastao onim časom, kad je ova poezija povukla sobom u diskusiju i pitanje čakavštine, čakavskog dijalekta. To je naravski bilo neizbježivo i nametalo se samo po sebi onim časom, kad je u čakavskim stihovima otkrivena prava poezija, koja je bila istinska dobit za hrvatsku književnost.

Interes (koji je postao tako reći općenita pojava, jer sporadično je postojao i prije) za čakavsku poeziju, doljedno tome i za čakavštinu pojavio se onim časom kad je šira javnost zapazila čakavsku poeziju, prije dvije godine, u Tadijanović-Delorkovoj Antologiji moderne hrvatske lirike. Čitava je naša književna kritika govorila tada o čakavskoj poeziji koja je u Antologiji bila reprezentirana sa par pjesama kao o pravom književnom i kulturnom otkriću. Mladi pjesnici Tadijanović i Delorko, urednici Antologije, zacijelo nisu ni slutili da će uzevši i čakavske pjesnike u zbirku moderne hrvatske lirike polučiti toliki efekt, gotovo književnu senzaciju.

Odredjeniji program, specijalnu svrhu imala je Antologija nove čakavske lirike, koju su lanjske godine izdali Ivo Jelenović i Hijacint Petris. Vladimir Nazor, Mate Balota, Pere Ljubić i Drago Gervais, mogli su ovdje progovoriti većim izborom svojih pjesama i prema tome bolje se predstaviti javnosti. Nije potrebno ovdje posebice naglasiti, kako je cjelokupna naša kritika revijalna i novinska primila simpatično i pohvalno ovu zbirku, u kojoj je na malenom i zbijenom prostoru podan izbor najbolje moderne čakavske lirske tvorbe. Ova antologija znači veliki korak dalje u afirmaciji moderne čakavske lirike.

Početkom ove godine izdao je Gervais zasebnu svoju zbirku, sa Nazorovim predgovorom. I to je može se reći — antologija; u njoj je Gervais sakupio ono ponajbolje što je kao čakavski lirik dosada dao. U toj malenoj knjižici nalaze se i pjesme koje su već bile otštampane u njegovoj zbirci koju je 1929 izdao u Crikvenici, a koja je kod kritike ostala gotovo posvema nezapažena. Obratno je sada s ovom novom, o kojoj je izašlo već nekoliko povoljnih, da ne kažemo laskavih prikaza i ocjena.

Ovdje nam se nameće dužnost da istaknemo, ne iz subjektivnih pobuda, nego iz posvema objektivnih razloga udio koji ima u toj afirmaciji čakavske poezije i list »Istra«. Jer u toj afirmaciji čakavske poezije, odnosno njezinih novijih predstavnika naših Mate Balote i Draga Gervaisa, afirmacija je naše, istarske kulturne snage, onih nastojanja kojima, u kulturnom svom dijelu, služi i list »Istra«. Čakavske pjesme Gervaisa i Balote najprije su oduševljavale i zagrijavale čitatelje našeg lista, koji su i otprije poznavali svježinu i ljepotu njihovih stihova, godinama prije nego su ih upoznali i priznali širi književni i kulturni krugovi. Pa ako danas vidimo da su Balota i Gervais priznati i cijenjeni, da se o čakavštini toliko raspravlja i piše, što je došlo kao posljedica interesa za čakavsku poeziju, onda je to svakako velika istarska dobit na kulturnom polju. Tko promatra književne i kulturne prilike i prati pisanje novina i časopisa, makar samo iz prikrajka, taj će moći zapaziti i procijeniti koliko nam može koristiti u kulturnom, pa i u propagandnom pogledu, koliko nam zapravo i koristi ovakav u potpunom smislu naš istarski doprinos zajedničkom dobru hrvatske književnosti i kulture.

S razloga što želimo i dalje nastaviti u sličnom pravcu, mislimo da nije bez interesa ako se u ovom članku osvrnemo na pojavu koju smo spomenuli u uvodu, a ta je da se pitanju čakavštine u posljednje doba poklanja u javnosti znatan interes. Kako smo u jednom broju već u kratko registrirali, izašlo je u zagrebačkom »Obzoru« nekoliko polemičkih članaka o tome. Ta polemika moguće još nije dovršena; u svakom slučaju ona je već dosada otkrila i osvijetlila interesantne neke stvari pa ćemo prikazati u čemu se ona sastoji i onda ćemo na to, o istom predmetu, nadovezati neke izjave i misli, koje smo zabilježili u razgovoru sa uglednim sveučilišnim profesorima gg. Dr. Franjom Fancevom i drom Stjepanom Ivšićem, koje su oni dali specijalno za naš list.

Povod za polemiku dao je Vladimir Nazor. To barem sada tako izlazi, kad se polemika, koju je započeo Franjo Pavešić, već razmahala. Može se sa velikom vjerojatnosti pretpostaviti, da Nazor nije nikako očekivao da će jedna njegova tvrdnja — na sreću — izazvati novinsku diskusiju, koja ne će onda ostati samo na prvotnom pitanju već će izazvati jači interes i temu proširiti. No o tome malo kasnije i opširnije.

Da sada reasumiramo: Antologija moderne hrvatske lirike »otkrila« je moderne čakavske pjesnike, Jelenović-Petrisova Antologija nove čakavske lirike ih je predstavila, a Gervaisova zbirka dala je javnosti prilike da bolje upozna Gervaisa. Time — kao i preko stranica našeg lista — čakavska se lirika lijepo afirmirala i popularizirala. Tu je i razlog da je pitanje čakavštine postavljeno u središte diskusije, kojoj je dao povod, kako je već spomenuto sam Vladimir Nazor.

* * *

U predgovoru Antologiji nove čakavske lirike objavljen je i odlomak Nazorova pisma urednicima. Govoreći o svojoj čakavskoj poeziji, Vladimir Nazor medju ostalim kaže da mu je žao što je broj njegovih pjesama u starom (čakavskom!) narječju tako malen da je sav mogao ući u Antologiju. To mu je žao ne samo... iz pijeteta prema čakavštini koja u Istri naglo i nasilno, a na našim se otocima sama polagano kvari i izumire, no takodjer iz razloga koji mu se čine od važnosti u našem pjesništvu, t. j. da će se naša lirika kroz kajkavštinu i čakavštinu obogatiti novim elementima. »Okupati se i pomladiti u vodama svojih najstarijih izvora« — kako je tu misao izrekao i u predgovoru Gervaisove zbirke. A u tom predgovoru istakao je još i ovo: Prava čakavska umjetna lirika rodi se tek sada — možda uoči svoje smrti — iz duše istarskog pučanina, željna da makar u posljednji čas dodje do riječi i da se afirmira.

Ova Nazorova tvrdnja o izumiranju čakaštine potakla je Franju Pavešića (mladog književnika s Hrvatskog Primorja) da se na nju osvrne nazvavši je pretjeranom da onda postavi i suprotnu tvrdnju. (Obzor, 5. III.) Pavešić dopušta da čakavština, zbog nasilnih metoda u Istri, izumire, ali... najljepša i najčistija čakavština, koljevka čakavštine, kako kaže Pavešić, i koja je prema njemu izmedju Učke i Velebita u onim selima koja gledaju prema moru — ne izumire i daleko je od smrti. Ona je živa i živjet će, kliče Pavešić i čudi se da se za čakavštinu može tvrditi da izumire, kad se ta čakavština afirmirala umjetnički, kroz liriku, svojim istarskim dijelom.

Nazor je odgovorio (Obzor, 12. III.) i da jače podvuče svoju tvrdnju o izumiranju čakavštine spomenuo je nekoliko vrlo uvjerljivih činjenica. Najprije konstatira da se područje čakavštine, negda široko i kompaktno, sve većma suzuje i da se medje i nadalje kidaju, pomiču, tanje i bivaju potisnute. Od Splita do Rijeke, čakavština životari još po gdjegdje na primorskom kopnu. A nisu ni otoci, kako bi neko mogao pomisliti, kaže Nazor, tvrdjave čakavštine. Turizam je bacio i baca do njih i izmedju njih sve gušće mostove. Dolaze stranci, useljuju se gostioničari, hotelijeri i njihova čeljad, donose svoj jezik i svoja narječja. Nazor zatim spominje utjecaj škole i crkve, zatim širenje pismenosti (novine, kalendari, knjige u štokavštini) važne faktore koji štokavštinom slabe čakavštinu. Pa tu su zatim momci čakavci, koji idu u vojnike, u mjesta i u kasarne gdje se govori štokavski.

Malko je drukčije, produljuje Nazor, baš sada u Istri. Štokavske škole i štokavske novine (Jurina i Franina puljske »Naše Sloge« bijahu samo sitna koncesija, više puta zabave radi), s istoka, a kranjska narječja, sa sjevera, minirahu već prije, polako ali i postojano, istarsku čakavštinu, koja je u nekim krajevima te pokrajine bila takodjer i natrunjena štokavštinom davnih useljenika iz Dalmacije, a, vele, čak i iz Bosne. Dandanas taj je nutarnji pritisak nestao ili, barem, u velike oslabio; ostaje pritisak vanjski, tlak strana, silom narinuta jezika od koga se — ipak — domaće ognjište, majčina usta i glas krvi mogu braniti i duže i uspješnije no se u prvi mah vjeruje. Ali, i ta defenziva ima svojih krajnih granica, jer se drži jedino pomoću neprestanog uzmicanja i gubljenja vlastitoga terena; dao Bog da to povlačenje sa starih pozicija bude teklo što polaganije, dugo, na — milimetre!

Čakavsko se narječje, zaključuje Nazor, kvari, suzuje, gubi, ali čakavska duša ne izumire. Ona je proplamsala u boli istarskih emigranata i u stihovima Ljubićevim, Balotinim i Gervaisovim. — Ona će živjeti i kada njezino tijelo — čakavsko narječje — sasvim izumre.

Na to se javio opet Pavešić (Obzor, 23. III.) te i ovdje kao i u prvom članku iznosi pregršt opažanja i sugestija, što sve nije bez interesa, tek je možda i previše rečeno, pa zato, ono glavno ne izbija dovoljno jako, nije postavljeno dovoljno odredjeno i jasno. Pozivajući se na prošli svoj članak Pavešić kaže da nije govorio o radjanju jezične čakavštine, već je kod toga mislio na radjanje umjetničke čakavštine. A što se jezične čakavštine tiče, kad bi se ona podrobno proučila, kako ona i zaslužuje, tada bi se došlo do zaključka, kaže Pavešić, da ona ne izumire nego da se oporavlja i da će se oporaviti, i da neće tako brzo izumrijeti, »pogotovo sada kada se to pitanje pokrenulo i kad se nadam da će biti više obzira sa strane baš narodnih prosvjetitelja, prema svima dijalektima, pogotovu prema čakavskom«.

Na ovu polemiku Nazor-Pavešić slijedila su još tri članka. Prvi, od Marka Šeparovića, nije za ovu polemiku od većeg značenja. Autor drži da Pavešić ima više pravo od Nazora te kaže da je »životna snaga čakavštine tolika da ona sja u prošlosti i sadašnjosti, pa će sjati i u budućnosti«. (Obzor, 29. III.)

Po redoslijedu kako je izašao, treba spomenuti članak Ive Jelenovića, urednika čakavske Antologije. (Obzor, 11. IV.) Jelenovićevo se pisanje odnosi na prvi Pavešićev članak i polemizira s onim što je rekao Pavešić, započimajući polemiku. Jelenović ističe medju ostalim da je suvišno postavljati pitanje, da li čakavsko narječje propada ili se radja, jer je to jasno svakomu pa i onom seljačkom momčiću s mora... U nastavku Jelenović potkrepljuje tvrdnju, da čakavština propada, dokazima o nestanku glasova, oblika u čakavskom narječju i imeničnih i glagolskih, kojih je bilo mnogo i koji su netragom nestali, najprije iz jednog, a onda pomalo iz svih krajeva čakavskog područja. Jelenović iznosi zatim i nekoliko primjera, no pročitavši ih možemo reći da nisu svi oblici koje on spominje, ako su i nestali u njegovom kraju (na otoku Krku) nestali uopće s čitavog područja čakavštine, kako on to pretpostavlja, jer smo sigurni, da neke riječi, za koje on misli da su nestale, ili da ih ima još samo na Krku, žive sačuvane u pojedinim dijelovima Istre.

Posljednji članak bio je onaj prof. R. Strohala, (Obzor, 12. IV.) koji se bavio proučavanjem čakavštine. Prof. Strohal slaže se s Nazorom da čakavština propada te iznosi kako je kroz historiju čakavština propadala, kako je njezin teritorij postajao sve manji. No priznaje i Pavešiću da ima pravo kad kaže da se čakavština budi na novi život, što je nesumnjivo istina piše Strohal... »Kad se javljaju umjetni pjesnici u dijalektu. koji je bio potiskivan posljednjih godina i nepoštivan u onoj mjeri u kojoj je zaslužio već radi svoje historije«.

Ako pogledamo sada na sve ovo što smo iznijeli, izlazi da se Nazor, Jelenović i prof. Strohal slažu u tome, da je čakavski dijalekt kroz historiju uzmicao, da je dakle njegovo današnje područje jako maleno prema onome u prošlosti. Mnoge riječi i oblici se gube, nestaju. Danas čakavština i dalje propada, te je osudjena, kao dijalekt, na propast. Svi se slažu u tome, da je ta medjutim još dosta daleko.

Pavešić naprotiv ističe protivno; priznaje doduše da je čakavština sužena teritorijalno, da ima dosta faktora koji djeluju negativno na čakavštinu, ali on tvrdi da se čakavština uspješno odupire. Onim elementima koji je kvare i utječu na njeno uzmicanje Pavešić ne priznaje ono odsudno značenje koje im pripisuje Nazor. Pavešićeva je teza da čakavština ne izumire, već da se oporavlja i da će se oporaviti.

Pri tom valja još spomenuti kako Pavešić nije tvrdio da se jezična čakavština radja, kako je to i sam u drugom članku izričito upozorio, već se to radjanje ima odnositi na umjetničku čakavštinu, koja je po Pavešiću čedo, a nikako starica »jer ona čakavština kojom su pisali stari hrvatski pisci, imade jako malo zajedničkog s ovom pučkom čakavštinom, kakva se sačuvala do danas i kakovu narod govori«.

Mišljenje da čakavština polako izumire, izneseno je i prije ove polemike i diskusije u »Obzoru« i to u »Istri« (vidi broj 6 od 1934) u članku H. Petrisa o predavanju Dra Ante Bonifačića. Na ovo je odmah zatim u listu reagirao Mate Balota (u članku: Još jedna čakavska knjiga), i iznio slično mišljenje kao i kasnije Pavešić. Balota se pita: A gdje to čakavština propada? U Istri sigurno ne, tamo će ljudi i lita gospodnjega 2934 govoriti čakavski. U Boduliji ne; jer sezona kupanja traje samo dva mjeseca, a ovih čakavaca, koji su više od jednog kilometra udaljeni od glavnih kupališnih mjesta slabo se tiče invazija gostiju i za ona dva mjeseca. A to vrijedi i za Hrvatsko primorje i za Dalmaciju Nije nikakav dokaz da ona propada ni sadašnja renesansa čakavštine u pjesništvu. Nego bi se iz toga mogao povući obrnuti zaključak.«

* * *

K ovome što je dosada rečeno bit će svakako interesantno dodati što o tome misle naši uvaženi filolozi, sveučilišni profesori Dr. Franjo Fancev i Dr. Stjepan Ivšić, koje smo zamolili da nam nešto kažu o problemu čakavštine.

No prije nego čujemo što o tome misle naši stručnjaci, da spomenemo što i službena naša nauka iznosi o negdašnjoj i današnjoj rasprostranjenosti čakavskog dijalekta. Citirat ćemo što je o tome pisao profesor beogradskog univerziteta A. Belić (Stanojevićeva Enciklopedija, str. 413). Pisanje Belićevo bazira se u glavnom na rezultatima koje je utvrdio profesor Milan Rešetar, poznati naš naučenjak.

»Čakavski dijalekt — ističe Belić — zauzima danas vrlo malen prostor u Hrvatskoj, Istri i Dalmaciji. O kompaktnom čakavskom naselju može se govoriti u najjugozapadnijem kraju Hrvatske, gdje se nalaze čakavci južno od kajkavaca. U Istri ima čakavskoga dijalekta u srednjoj i istočnoj Istri, na jugu do linije Kanfanar-Barban, na zapadu do linije Trviš, Tinjan, Kringa, Kanfanar. Zapadno i južno od tih linija štokavski su ikavski govori doseljenih kolonizatora. U sjevernoj Istri Fućki govore vrlo nepravilnim štokavskim dijalektom, a Ćići su štokavci-ikavci. U Dalmaciji ima čakavaca na ostrvlju završujući u pravcu sa zapada na istok Korčulom i Lastovom, a na kopnu ih ima na samoj obali i to ne svugdje, do poluotoka Pelješca obuhvatajući i njega a krećući se sa zapada na istok.

Nekada je čakavski dijalekt zauzimao znatno veći prostor: u Hrvatskoj je zauzimao vodopadju Kupe i cijelu zemlju južno od nje. U Dalmaciji nesumnjivo zapadni dio zemlje od rijeke Cetine, a zauzimao je i znatan dio zapadne Bosne. Poslije XV vijeka, čakavsko se stanovništvo prorijedilo bježanjem ispred Turaka u okolne zemlje i propadalo je u ratovima i pod turskom vladavinom. Njegovi ostaci bili su asimilirani od štokavskog stanovništva, koje je zauzimalo opustjele krajeve«.

U razgovoru sa profesorima Ivšićem i Fancevom, naš se interes odnosio koliko na pitanje samog čakavskog dijalekta, na pitanja da li on propada ili ne, toliko i na pojavu regionalne književnosti, posebno čakavske. U tom su zanimljiva razlaganja prof. Ivšića. — A profesor Fancev temeljiti poznavalac naše stare književnosti nam je u svojem razgovoru prikazao još i veliko značenje čakavskog dijalekta u našoj narodnoj prošlosti, u književnosti sjeverne Dalmacije i Dubrovnika.

Čakavština je najstariji hrvatski književni jezik. Čakavštinom su pisani prvi naši književni spomenici. Značenje njezino karakterizirao je prof. Fancev riječima, da se cijela hrvatska književnost bazira na temeljima one kulture odnosno literature koja se razvila u stranama gdje se govorio čakavski di-

CIJENA ODGOVARA KAKVOĆI

Osobito se to opaža kod tjestenina. ***JAJNINE*** *su na primjer najskuplje, zato je i njihova kakvoća odlična. To znadu naše domaćice a i svi oni koji ih jedu.*

jalekt. U X. do XIII. stoljeću sjeverna je Dalmacija središte glagolaške književnosti. Glagolaška književnost stvorila je hrvatski književni jezik na čakavskoj bazi. Glagolaška crkva, danas ograničena, nekoć se protezala preko svih pokrajina i biskupija. Najjača je bila u sjevernoj Dalmaciji, odakle je širila svoje knjige ne samo po čakavskom području nego i preko njegovih granica, na susjedna područja štokavštine i kajkavštine, šireći tako svoj čakavski književni govor. Jednaku ekspanzivnu snagu imat će kasnije čakavština na kojoj se razvila umjetnička književnost sjeverne i srednje Dalmacije, te će prodirati i do Dubrovnika i dubrovačka književnosti sve do potkraj XVI. stoljeća primat će elemente čakavštine, dok ne postoji nikakav u to doba obratan slučaj. da bi naime dubrovački književni govor prodirao u književnost čakavske Dalmacije. Dubrovnik je dobio svoju književnost od čakavske Dalmacije najprije crkvenu, a onda i umjetničku. — Obratan proces odigrat će kasnije, kada Dubrovnik dobije potkraj XVI. stoljeća u literaturi primat nad ostalom Dalmacijom. Tada se književni jezik Dubrovčana sve jače štokavizira; u XVII. stoljeću Dubrovčani već uzimaju svijesno riječi iz susjednog bosansko-hercegovačkog govora, a u to doba u umjetnoj književnosti čakavske Dalmacije lokalni čakavski govori uzmiču pred dubrovačkim književnim jezikom. No to nije zbog same štokavštine i neke njene posebne prodorne snage, već radi procvata same literature isto kao što je čakavska književnost Hvara, Splita, Zadra najjače prodirala čakavštinom, onda kad je bila na svom zenitu.

Toliko o čakavštini, njenoj snazi i ulozi u prošlosti.

— Danas čakavština izumire, rekao je prof. Fancev; uopće svi dijalekti izumiru, pa i štokavski — u koliko se odvaja od književnog govora. Čakavština nestaje brže nego na pr. kajkavština jer kajkavci žive ekskluzivnijim životom dok je čakavski teritorij otvoren, pristupačniji, on je neke vrsti šetališta za čitavu državu.

U pogledu čakavske poezije koja se sada javlja, prof. Fancev drži da nije neopravdano ako se danas stvaraju djela na čakavštini kad smo u prošlosti dali velika djela. No to stvaranje ne smije ići nad literaturu u štokavskom književnom jeziku, jer ne bi moglo biti pravilo da književni dijalekt traži za sebe pravo na samostalni život na uštrb jednog i jedinstvenog književnog jezika.

Ovo mišljenje prof. Fanceva ima naravski više principijelan karakter nego što bi se moglo odredjenije odnositi na konkretnu pojavu, jer je jasno da za sada još nema nikakve bojazni da bi književna čakavština ugrožavala jedinstveni književni jezik.

Sličnu misao kao i prof. Fancev, iznio nam je i prof. Ivšić, te ju je u pogledu današnje čakavske literature ovako formulirao:

— Koliko pojedinci nalaze pobuda da pjevaju u svom dijalektu, može se to opravdati samo ondje gdje svoju ličnu notu ne mogu drukčije istaći ili gdje je dijalekt potreban radi kolorita ili radi crtanja pejsaža. Ali s obzirom na potrebu da i književni umjetnički produkti budu pristupačniji svim pripadnicima jednog književnog jezika, posebno bi kultiviranje regionalnih književnosti sa općenitim temama bilo na štetu našeg cjelokupnog književnog napretka. Čime bi se moglo opravdati da je na pr. Kranjčević svoje najjače pjesme ispjevao na svome senjskom čakavskom govoru? A i momenat što veće prodaje knjige govori za najrašireniju štokavštinu«.

Na pitanje da nam nešto kaže o čakavštini u vezi sa poznatom polemikom, uvaženi naš dijalektolog rekao je:

— Čini mi se da je krivo postavljeno pitanje: umire li čakavština ili se rađa, već bi se moglo reći: propada li ili ne propada, uzmiče li pred štokavštinom ili ne uzmiče.

— Čim se uvela obligatna osnovna nastava sa književnim štokavskim jezikom, započeo je prof. Ivšić izlaganjem o propadanju odnosno uzmicanju čakavštine, dolazi prirodno do niveliranja ne samo čakavskih dijalekata nego i pojedinih štokavskih govora različitih od književne štokavštine. (Iako je to glavni moment, nije i jedini, jer su odlučni faktori još: vojska, moderni način života itd.) Čim čovjek nauči čitati i pisati, on se udaljuje od svog materinskog govora, i — općenito — koliko je obrazovanje pojedinca veće, to je kod njega veće udaljavanje od materinskog jezika. Koliko pojedinci pripadnici kojega dijalekta mogu biti daleko od svoga pravog, autentičnog govora, to znade i svaki dijalektolog, koji mnogo puta ima dosta muke dok nađe osobu za koju može reći da čuva vjerno svoj govor, nenatrunjen i neiskvaren.«

Teza da čakavština propada, potvrdjuje se, eto, i mišljenjem naših lingvista.

S ovim što smo rekli o čakavskoj poeziji, o polemici koja se povela o čakavštini i time što smo na kraju iznijeli neke poglede naših uvaženih naučenjaka profesora Ivšića i Fanceva, ukazali smo na kulturni problem koji je danas dosta aktuelan, a naskoro će to možda postati još i većma. Na tom smo problemu zainteresirani i kao pripadnici čakavskog područja i kao dio narodne cjeline.

Dr. LAVO ČERMELJ:

RAZVOJ PREBIVALSTVA V SEDANJI GORIŠKI POKRAJINI

Naš list se je že ponovno bavil s problemom demografije v Julijski Krajini. Da se zopet povrnemu k njemu, je utemeljeno v važnosti in obsežnosti samega problema.

Tokrat se hočemo omejiti samo na Goriško v njenem dosedanjem obsegu in se bomo pri tem naslanjali na zanimivo knjigo Erneta Massija o »Geografskem ambijentu in gospodarskem razvoju Goriškega«. ki je izšla ob koncu leta 1933.

Sedanja Goriška pokrajina je napram prejšnji Goriško-gradiščanski grofiji zmanjšana za sodne okraje: Sežana, Tržič in Črvinjan, povečana pa za idrijski sodni okraj.

V tem obsegu je imela Goriška leta 1900. 186.453. leta 1910. pa 191.358 prebivalcev. Prirastek v desetletju 1900-10 je znašal torej le 4905 prebivalcev. kar ustreza letnemu prirastku 0.26%. Celotna Goriško-gradiščanska grofija je izkazala za to obdobje neprimerno večji prirastek 1.19%. Očitno je šel večji del prirastka na račun onega dela goriškega ozemlja, ki je bil priključen Tržaški, odnosno Videmski pokrajini.

V desetletju 1921-31, to je v prvem povojnem desetletju za katero imamo podatke, je bil prirastek skoro enak. namreč 0.27%. Leta 1921. so namreč našteli v Goriški pokrajini 200.707 prisotnih prebivalcev. leta 1931. pa 205.823. Zanimivo pa je dejstvo, da je število prebivalstva v prvem delu tega desetletja močno raslo in doseglo ob koncu leta 1927. svoj višek namreč 217.113 prebivalcev nato pa je število prebivalcev padalo. Po Massiju je treba iskati vzrok tega pojava v oslabljenih gospodarskih prilikah, predvsem v koncu rekonstrukcije dežele in v polomu velike tekstilne industrije Brunner. Razen tega pa je emigracija številno nadkriljevala imigracijo.

Toda dasi je odstotni prirodni prirastek v desetletju 1900-10 skoro enak prirastku v desetletju 1921-31. je vendar bistvena razlika med njima. Od leta do leta je namreč manjše število rojstev, istočasno pa tudi število umrlih. tako da je sicer prirastek enak. toda na škodo kvalitete prebivalstva. Prebivalstvo se stara. Govorijo naj števila:

Rodilo se je na tisoč prebivalcev:

leta	1880	1890	1900	1928	1929	1930	1931
otrok	39	35.8	38,9	21,7	21,3	22,5	20,0

Umrlo pa je v teh letih:

oseb	29	26,4	25.3	13,4	15,8	12,6	13,2

Od vseh prebivalcev je imela leta 1931. 21.731 oseba ali 10,5% nad 60 let, v starosti od 20 do 39 let je bilo 69.340 oseb ali 33,5%, v starosti pod 20 leti pa samo 77,008 oseb ali 37%. Da je bilo toliko oseb v starosti nad 20 let sorazmerno večje kakor v ostalih pokrajinah Italije, je utemeljeno v velikem številu vojakov. ki so dislocirani po Goriškem. Število vojakov, ki služijo na Goriškem, namreč znatno prekaša število domačih fantov. ki služijo po raznih garnizijah v drugih pokrajinah To izredno veliko število vojakov se kaže tudi v številnem razmerju med moškim in ženskim prebivalstvom. Dasi namreč predvsem moški emigrirajo, je bilo vendar leta 1931 107 moških proti 100 ženskam. V vsej kraljevini Italiji pa je razmerje baš obratno 96 moških proti 100 ženskam.

Poleg prirodnega prirastka moramo seveda upoštevati tudi izpremembe v številu prebivalstva radi izseljevanja in priseljevanja.

Slovenski del dežele je kazal od nekdaj veliko število začasno odsotnih prebivalcev. Domača gruda je bila pač prerevna, da bi prehranjevala vseh prebivalcev. Toda največkrat je šlo samo za prehodno izselitev. Oni pa, ki so se izselili za vedno, iz rojstnega kraja, so se naselili v deželi sami, predvsem v Gorici. ali v Trstu.

V zadnjih letih pa ima izseljevanje docela drugačno lice. Sedaj ne gre več za sezonske delavce, ali za emigracijo v pokrajini sami ali za emigracijo v sosedne pokrajine, temveč za stalno emigracijo v inozemstvo, v prvi vrsti v Jugoslavijo. V to pa ne silijo prebivalce Goriške samo gospodarske. temveč tudi politične prilike.

Tako izkaže leto 1927 (prvo leto, odkar obstoji samostojna Goriška pokrajina) 4948 izseljencev, in sicer stalnih izseljencev, v naslednjem letu pa 5572 izseljenca, dočim je bilo število priseljencev za 1084 manjše. Leta 1931 se je izselilo 6327 oseb. priselilo pa 5001 oseba, tako da je znašala izguba 1326 oseb. Ta zguba je za nas dvakrat težka, kajti s tem se ne zmanjša samo število domačega prebivalstva, temveč se tudi narodnostno izpreminja. Izseljuje se domače slovensko prebivalstvo, priseljujejo se pa tujerodci, Italijani.

Izseljevanje je izredno močno. Tako se je v letu 1931. od vsakih 1000 prebivalcev izselilo iz občin: Tolmin 64.2. Kobarid 40.5. Soča 39,5, Črni vrh 38.1, Ajdovščina 36,1, Kal 36,7, Kanal 34.9. Št. Vid pri Vipavi 32,1, Renče 31,1, Rihemberg 30,9, Komen 28,9 in Dornberg 26,1. Tako veliko število izseljencev kažejo le še tri neslovenske občine. namreč Zagraj, Romans in Kapriva v Furlaniji.

Izguba radi izseljevanja je tako velika, da jo komaj krije prirodni prirastek in ga bo čimdalje slabše kril. Tako je znašala v dvoletju 1930-31 izguba radi razlike med izseljenci in priseljenci 13,3%, prirodni prirastek pa samo 16,7‰, tako da je znašal celotni dejanski prirastek samo 3,4‰.

Radi tega ne kažejo nekateri deli pokrajine sploh nobenega prirastka, temveč celo nazadovanje prebivalcev. Sledeča razpredelnica nam da veliko premišljevati:

Število prebivalcev v raznih delih Goriške pokrajine:
(v primeri s prebvalstvom l. 1853.)

	1853	1880	1910	1921	1931
Krmin in Brda	100	115.6	137.7	130,4	126,5
Gorica	100	162,6	243.3	213,7	258,7
Srednja soška dolina	100	92,9	101,2	95,0	100,4
Zgornja soška dolina	100	70,8	70,5	65,0	65,0
Cerkljanski okraj	100	90.4	94,5	96,3	96,5
Idrijski okraj	100	108,1	128,4	123,3	123,8
Banjšica in Trnovska planota	100	95,9	106.3	97,5	97,0
Vipavska dolina (srednji in spodnji del)	100	102,2	127.6	119,4	123,9
Vipavska dolina (zgornji del)	100	98,0	100,8	98,3	105.5

Ako izvzamemo samo Gorico. kažejo stremljenje k prirastku samo Krmin in Brda. Idrijski okraj in spodnji del Vipavske doline V srednji Soški dolini in v zgornjem delu vipavske doline je število prebivalcev v zadnjih osemdesetih letih ostalo stacionarno.. V Cerkljanskem okraju, v Banjščici in na Trnovski planoti, posebno pa v zgornjem delu Soške doline se je močno znižalo

Sedanje prilike ne obetajo nobene izpremembe na boljše za dogledno bodočnost. Proces gre neizprosno dalje. Število domačega slovenskega prebivalstva nazaduje ne samo radi zmanjšanega prirodnega prirastka temveč tudi radi stalnega izseljevanja. posebno moškega naraščaja in priseljevanja tujerodnega elementa, ki ga moralno in materijalno v najbolje izdatni meri podpira sedanji režim.

Ta slika velja seveda za celotno pokrajino. Za čisto slovenski del pokrajine je pa nekoliko boljša. ker gre izredno nizko število rojstev pred vsem na račun glavnega mesta Gorice. Podeželsko slovensko prebivalstvo je ohranilo svojo zdravo plodovitost. ki bi krila tudi sedanje močno izseljevanje.

ZA HISTORIJU NAŠE ŠTAMPE U ISTRI

Posljednji dani »Hrvatskog Lista« u Puli

U teško doba za prošlog Svjetskog rata, u Puli. gdje se je silom prilika našao na okupu velik broj našega življa iz svih naših krajeva, pokrenut je god. 1916 političko-prosvjetni dnevnik »Hrvatski list« da bi se ispunila praznina koja bijaše nastala prestankom starog našeg istarskog tjednika »Naša sloga«. Vlasnik i izdavač lista pred austrijskim vlastima bio je pulj ski odvjetnik g. dr. Lovro Skaljer, a pravi vlasnik bijaše g. Josip Krmpotić, oduševljen našinac i knjigotiskar u Puli Urednikom lista je bio g. dr. Marije Krmpotić, a odgovorni urednik g. Ivan Markon, umirovljeni arsenalski predradnik. List je bio dobro uredjivan i. prema vremenu i prilikama, odlično je poslužio svrsi za koju je bio, uz najveće žrtve, osnovan i uzdržavan. U Puli, Istri i van nje grabili su se primjerci njegovi. a naši mornari i vojnici, radnici i časnici izdašno su potpomagali posebni fond koji je bio namijenjen tomu da se onezbijedi izlaženje tog jedinog našeg lista u ovim krajevima. List je bio i u ovo opasno doba, u najjačoj austro-ugarskoj tvrdjavi, jugoslovenski orijentisan. te je otvoreno zagovarao ekavštinu. Na tom je izgovoru koji je karakteristika istočnog. srpskog dijela našega naroda, list stalno donosio članke i na taj način širio misao našeg duhovnog zbližen a i ujedinjavanja

Medjutim se je strašnom ljudskom klanju približavao brzim koracima sve više i više kraj Dani su dunavske dvojne monarhije pod teškim udarcima izvana i iznutra bili već odbrojani. I već 28 oktobra 1918 naveče u Puli je gospodar položaja bio mjesni odbor Narodnog vijeća koje je svojom izvanrednom organizacijom sačuvao u čitavoj oblasti potpuni red i mir.

»Hrvatski list« postao je sada glasilo Narodnog vijeća. Malo pred svršetak rata, u septembru 1918 god. bio je pisac ovih redaka vraćen u Pulu da preuzme opet svoju dužnost profesora našega jezika na njemačkoj realci. Nego jugoslovenstvu Pule nije bio dug vijek. Podveče 3 novembra, iskrcavši se u Pažani, u punoj ratnoj opremi ušao je u grad jak odred talijanske vojske. I po zapovijedi Narodnog vijeća u Zagrebu doskora je »saveznicima i prijateljima« Talijanima bila prepuštena sva vojnička i gradjanska uprava. Odredi svih rodova oružja stizavali su medjutim svaki dan u grad i u tvrdjavno područje po suhu i po moru. I kad su se talijanske vlasti osjetile dovoljno jakima, raspustile su naše Narodno vijeće i narodnu stražu, zatvorile sve naše škole, te počeli progoniti naš svijet. Zapovjednik ovog ratnog područja admiral Umberto Kanji (Cagni) izdao je odmah čitav niz naredaba (Bando) medju kojima je jedna zapovijedala da se u vrlo kratku roku otstrane iz Pule i Istre svi oni koji nisu rodjeni u tom području, a drugom je zavedena bila oštra preventivna cenzura na štampu. Cenzor je bio talijanski rezervni kapetan, inače advokat i novinar. Dante Diotalevi, koji nije, dakako, ni slova znao našega jezika. Pridijeljen mu je bio dalmatinski izrod neki Deškoviđ i još neka druga lica.

Teška nastadoše sada vremena za »Hrvatski list«. Po ovom glasovitom »Bandu« morali su ostaviti Pulu i dva Krmpotićeva slagara, te »Hrvatski list« prelazi u prvoj polovici mjeseca decembra 1919 god. u štampariju Laginja i drug. Već ranije bio se razbolio i urednik lista g. dr. Krmpotić, te je uredništvo bilo povjereno piscu ovoga članka koji je već i prije bio suradnik lista.

Granica je prema Jugoslaviji bila hermetički zatvorena, te se nije moglo gotovo ništa saznati što preko biva. Novina naših nije bilo ni za lijek, dok su talijanske svake boje i pravca upravo bile preplavile čitavi kraj. Vrlo je bilo mučno udovoljiti cenzuri. Zaplijenje su lista bile na dnevnom redu. Nijesu trpjeli ni najnevinijih vijesti iz Istre, Dalmacije, Rijeke, Jugoslavije ili iz ostalog slovenskog svijeta. »Hrvatski list« nije smio donositi na našem jeziku ni one što su štampale talijanske novine. a Bože sačuvaj komentirati, ispraviti ili odgovoriti na gnjusne napadaje nacionalističkih listova na sve što je bilo naše najsvetije. U tom se niskom poslu naročito isticao Benito Mussolini u svojem listu »Popolo d'Italia«.

Nego »Hrvatski list« je neustrašivo prkosio. I došao je 1 decembra 1918. Slobodni narod Srba, Hrvata i Slovenaca slavi prvi put poslije vjekova svoje oslobodjenje i narodno ujedinjenje. I »Hrvatski list« donosi iz pera svog urednika, pisca ovog članka, uvodnik pod naslovom »Narode, imaš Kralja!« u kojem se je slavio Kralj Petar i slavni dom Karadjordjevića. Članak je — ne treba ni govoriti — bio u cijelosti zaplijenjen, a pisac članka pozvan pred civilnog Komesara, rez. kapetana pjesnika Sem Benelli-ja koji ga je nastojao što grožnjama, što obećanjima da pro dobije da bi pisao i radio u duhu talijanskih namjera i prohtjeva. Ali »Hrvatski list« nije skrenuo ni za čas s puta kojim je poslije časno išao. S time je navukao na sebe još veći gnjev onih koji su vedrili i oblačili. Otsad je oštro cenzorovo oko još pozornije vrebalo na »Hrv. list«. I doskora pruži mu se prilika da mu se ljuto osveti.

10 decembra pomutnjom vlasnika lista g. Krmpotića izišao je jedan odlomak članka »Orlando i Rijeka« koji je članak cenzura bila zaplijenila. To se je dogodilo ovako:

Gosp. J. Krmpotić je primio cenzurirani primjerak lista s odnosnom odlukom o eventualnoj zapljeni. Sve je to donosio jedan karabinijer u kuću g. Krmpotića. Originalni cenzurirani primjerak nije se nikad predavao strojaru, već se je radi informacija slao na francuski ratni brod »Condorcet«, koji je bio stacioniran u Puli, a prema originalu precrtavala su se zaplijenjena mjesta na drugom primjerku, koji je dolazio u ruke strojaru da po njemu vadi slog. Pomenuti članak »Orlando i Rijeka« bio je sav zaplijenjen, a nalazio se na koncu prve stranice lista, tako da je drugi dio članka, činio prvi stupac na narednoj stranici. Gosp. je Krmpotić u brzini precrtao samo dio članka na prvoj strani, a strojar koji je bio Nijemac, ne sluteći ništa zlo, otštampa stupac na drugoj strani. List je rano ujutro izašao i već bio otpremljen kad je opažena pogreška. Ali je bilo već prekasno. Mada je bilo preduzeto sve da se stvar popravi, bili smo još isti dan preslušani od karabinijera i 20 decembra od istražnog sudije. Na temelju istrage optuženi smo bili po čl. 2 banda broj 19 od 27 novembra 1918. Rasprava je održana 29 decembra pred ratnim sudom u Puli. Iako nam je uspjelo stvar prikazati da nije moglo biti govora o kakovoj doloznosti, sva smo trojica (urednik, odgovorni urednik i štampar) bili sudjeni na kaznu zatvora i novčanu globu uvjetno na godinu dana.

»Hrvatski list« je svagdanjim zapljenama uvelike štetovao. Uz rečene neprilike pridolazile su listu i druge teškoće. Našega svijeta je u Puli bivalo svakim danom manje i manje. tako da je vrlo teško bilo namaknuti sredstava za daljnje izlaženje. Kad je napokon bio iz Pule protjeran i faktor knjigostiskarnice Laginja i drug g. Perko, »Hrvatskom listu« kucnuo je zadnji čas. Uz teške žrtve dogurali smo do 31 decembra 1918 kada je list morao da svojim čitateljima najavi da privremeno obustavlja svoje izlaženje do boljih dana.

I Talijani su kliktali...

»Hrvatski list« nije se više nikada pojavio na obzoriu.

(»Soko na Jadranu«).

Prof. Ante Šepić.

ŽJ:

VATIKAN IN JUGOSLOVANI V JULIJSKI KRAJINI

Nadbiskup Margotti

MANJŠINA IN POGAJANJA Z VATIKANOM.

»Vi ste sol zemlje, če se pa sol spridi s čim se bo solila? Ni za nič drugega več, kakor da se proč vrže in da jo ljudje pohodijo.« (Mt. 5, 13.)

Spričo dogodkov v Primorju, ki se nanašajo na cerkveno vprašanje, vstaja posebno ostro v zadnjem času pred nami vprašanje politike, ki jo vodi Vatikan. Za nas je to vprašanje zelo važno, saj je bila baš katoliška cerkev med našim ljudstvom najbolje organizirana in je skozi stoletja odločilno vplivala na ves njegov razvoj, bodisi kulturno, socialno ali politično.

Toda da bi bilo to vprašanje nazornejše podano, bi se morali ozreti na kratko na vatikansko »zunanjo« politiko sploh, v sedanjem in polpreteklem času. Najti bi morali pri tem vodilno idejo političnega delovanja organizacije, katere namen je sicer skrbeti za pripravo človeka na onostransko življenje. Videli bi, da je vse njeno delovanje izraz današnjega časa in, da drugačno sploh biti ne more.

ITALIJANSKI FAŠIZEM, NAŠA NARODNA MANJŠINA IN POGAJANJA Z VATIKANOM

Fasistična vlada je po večletni ljuti borbi ugotovila, da ni dosegla zaželjenega uspeha, da bi raznarodila prebivalce tuje narodnosti. Vse njene žrtve, a zlasti vsi njeni nasilni ukrepi, ki jih je odredila — od poitaljančenja sodišč, javne uprave, šol ukinitve listov, do zadnje akcije za izpremembo imen itd. — so ostale brezuspešne. Spoznali so, da morajo pridobiti za to akcijo tudi Vatikan, kajti ljudstvo se je kot v zadnjo trdnjavo zateklo v cerkev, ki je še edina lahko odbijala napade. Cerkvena organizacija, starejša od fašistične, je onemogočila ves vpliv fašizma na katoliško prebivalstvo tuje narodnosti.

Po tem spoznanju je začel Mussolini zavedajoč se, da brez cerkvenega sodelovanja ne bo uspeha, edinstveno akcijo v borbi proti narodnim manjšinam v Evropi. Edinstvena je ta akcija v tem, ker jo je začel s prepričanjem, da bo prodrl v oblast religioznega življenja, ki je veljalo kot nedotakljivo in s prepričanjem, da bo Vatikan pristal v to in se proti svojim dvatisočletnim načelom vpletel v raznarodovalno delo proti manjšinam. S tem se prične novo poglavje, ki bo imelo v zgodovini, za nas vsaj, posebno važnost in bo odločilno vplivalo na mišljenje prizadetega ljudstva.

Ne bi pa bilo čisto pravilno, če bi mislili da je Mussolini iskal samo radi tega stikov z Vatikanom. Ne! Na to so vplivale še druga okolnosti v zvezi z razmerami preteklega in sedanjega časa. Končni sporazum in pogodba sta zaključek dolgega razvoja. Tudi Vatikan sam je iskal zveze s posvetno oblastjo, da bi tako ohranil neokrnjeno svojo moč, ki je vsled socialnih gibanj vedno bolj ogrožena in v nevarnosti.

Z lateranskim konkordatom (11. februarja 1929) je bil storjen en korak v združitvi Vatikana z italijanskim fašizmom in papež je s to pogodbo blagoslovil fašistični režim, kot »poslanega od previdnosti božje« in Mussolinija kot človeka, ki ga je »božja previdnost dala še pravi čas v rešitev sveta.« Ta konkordat je začrtal Vatikanu jasno pot skupno s fašizmom. Zagotovil mu je, kar je bila gonilna sila, ki je vodila vatikansko politiko do podpisa in v to, da je prekršila nekatera svoja načela, mnogo koristi, ki jih je v času liberalnih vlad zgubil: ustanovitev vatikanske države, ponovno ustanovitev in priznanje redov, ki so bili v Italiji od leta 1860 do 1873 razpuščeni, odpravo vseh dajatev, ki obremenjajo cerkev, stalno dotacijo iz državnega proračuna za verstvo, ki se ne sme zmanjšati, cerkveni pouk v šolah, izenačenje bračnega prava po cerkvenih zakonih in še Vatikan je dobil poleg značaja privilegirane cerkve v Italiji eno miliardo 750 miljonov lir.

VPRAŠANJE JEZIKA V KONKORDATU IN NAŠA NARODNA MANJŠINA

Za časa pogajanj so hoteli predstavniki Vatikana vnesti v tekst določbo, da se mora vršiti verski pouk v osnovnih šolah v materinskem jeziku. Besedilo tega predloga je znano in pravi, da

»država lahko dovoli pristojnemu vladiki, da v kraj, kjer je dovolj jugoslovanskih ali nemških vernikov, lahko privede po odobritvi oblasti duhovnike, ki znajo jezik ljudstva, tudi iz inozemstva«.

Vlada na to ni hotela pristati. In da ne bi Vatikan izgubil drugih ugodnosti, je popustil ter ta predlog umaknil. Med dvema zlema je izbral nase gledajoč — manjše. Namera vlade, da hoče izkoristiti verski pouk v raznarodovanje, ki bi jo morali tudi verski predstavniki spoznati, če jim že ni bila znana, je bila s tem jasna. Ni bilo zastonj presenečenje ljudstva ko je videlo, da se je prešlo tiho in brez besed preko tega najvažnejšega vprašanja. Vatikan je šel preko temeljnih načel, ki dajejo cerkvi značaj vesoljnosti in prekršil je načelo enakopravnosti vseh narodov pred njim, malih in velikih, močnih in šibkih. Ako je on tako uradno in z najvišjega stališča negiral najbolj važno vprašanje jezika ravno v času, ko se smatra jezik kot največja narodova svetinja in v času, ko se najbolj jači narodna zavest je jasno, da je smatralo naše ljudstvo to dejstvo tudi s strani Vatikana — in nele od strani fašizma — kot napad proti sebi.

Kaj pa govori lateranski konkordat sploh o jeziku, kolikor se tiče nas? Člen 22, ki je bil že ponovno citiran in tvori podlago mnogim sporom, pravi:

»Duhovne osebe, ki niso italijanski podaniki, ne morejo biti nastavljene v Italiji. Starejšine dieceze in župnij morajo poleg tega znati italijanski jezik. V primeru potrebe se jim morajo dodeliti koadjutorji (pomočniki), ki znajo poleg italijanskega tudi jezik vaščanov, da bi po predpisih cerkve lahko vršili duhovno službo v jeziku vernikov.«

Na prvi pogled zgleda ta člen zelo nedolžen. Sprva se je tudi smatralo, da bo moči rešiti z njim vse mogoče spore in situacije. Toda če natančneje pogledamo besedilo in na položaj kot je danes pet let po tej pogodbi vidimo, da je naperjen v prvi vrsti proti manjšinama in da dovoljuje mnogo razlag, kolikor se ga civilne in cerkvene oblasti sploh drže. Od škofa in župnika se zahteva le: 1. da sta italijanska državljana in 2. da znata italijanski jezik. Drugega ničesar. Po vsem razumljivo je, da zahteva od svojega uradništva znanje uradnega jezika. A določbe konkordata, da morajo tudi slovanski in nemški duhovniki znati jezik, ki nima nobene zveze z jezikom vernikov, kjer vrše svojo službo, je v zgodovini konkordatov edinstvena. Če ima torej duhovnik vse lastnosti, ki se zahtevajo za njegov poklic, v še tako veliki meri, ne more biti postavljen v župniji, če ne zna italijanskega jezika, torej jezika tujega naroda, ki mu za vršenje njegove službe ni potreben. Ker v naših krajih ni več slovenskega semeništča, v bodoče tak primer ne bo mogoč. Toda za pridobitev službe je treba posebno v fašistični državi še več drugih predpogojev, ki so daleč od predpisov duhovniškega poklica in interesov religije. Iz tega se vidi, kako malo odgovarja ta del člena 22 duhu katolicizma.

Drugi del člena 22! Brez dvoma moramo posvečati največjo pažnjo besedam »v primeru potrebe«. Po zdravem razumu bi ta »primer« nastopil, če in kadar verniki ne bi več razumeli jezika duhovnika. A iz nadaljnega sledi da nastopi ta primer vselej kadar duhovnik ne zna jezika svojih vernikov in ne more vršiti svoje službe v njih jeziku. S to razlago, ki ni tako neznosna za manjšine, če se ne bi zlorabljala (n. pr. da nkaej priseljenih Italijanov zahteva svojega duhovnika) nastane žalostno dejstvo, da je z lateranskim konkordatom dana možnost, za katero se je prej mislilo, da pravno ne more obstojati. Po tem se lahko postavi na čelo župnije duhovnik, ki ne zna jezika vernikov, to je za naš primer italijanski duhovniki. »Primer potrebe« dopušča zelo široke razlage, odvisne več ali manj od splošnega položaja in političnih okoliščin, ki so danes vse prej kot ugodne za naše ljudstvo.

Praksa kaže, kdaj se postavljajo takozvani pomočniki in tudi zakaj se postavljajo. Ne zato, da se ščiti jezik manjšinskega ljudstva, ampak da se ta izrine iz cerkve. Iz lateranskega konkordata je torej namenoma in zavedno vržena določba o narodnem jeziku in lateranski konkordat nima nikjer niti besede iz katere bi se dalo sklepati, da je zaščiten narodni jezik ter sploh kaka pravica drugih narodnosti v Italiji.

Ves katoliški tisk in seveda tudi fašistični, je slavil ta konkordat kot vzor, s katerim se je dosegel sporazum v vseh vprašanjih, tudi glede manjšin. Napovedovali so le še posebne okrožnice cerkve in oblasti, po katerih naj bi se določile smernice za izvrševanje pogodbe in s katerimi bo stvarno zajamčena verska svoboda. Teh do danes še ni, a razvoj dogodkov kaže čisto drugačno smer nego se je napovedovalo in upalo.

CERKVENA OBLAST PRI NAS

Le kratek pregled nam bo postavil postopanje Vatikana v pravo luč in potrdil levji delež krivde, ki jo nosi po svojih najvišjih funkcijonarjih pri preganjanju našega ljudstva in uničevanju njegove narodne samostojnosti.

Mesec dni pred podpisom lateranskega konkordata je bil prepovedan ves, tudi verski, periodičen tisk v Julijski Krajini. Vatikan je bil že pred podpisom na to opozorjen in moral je sprevideti namere vlade. A v konkordatu ni nikjer odstavka, ki bi govoril količkaj o ponovni dovolitvi vsaj religioznega tiska in o manjšinskem tisku vobče.

Do začetka 1928 so bila razpuščena vsa katoliška društva in tudi preko tega se je šlo v konkordatu. »Katoliška akcija«, za katero se je doseglo s konkordatom, da se sme organizirati, izdajati časopise, imeti sestanke itd., za slovanske katoličane v Italiji niti ni dovoljena, niti zabranjena. Leta 1929 je pozvala »Katoliška akcija«, da volijo za Mussolinija in s tem odbila slovanske vernike, ki so še silili in zahtevali ustanovitev te akcije, ker so sprva videli v njej vsaj začasno in delno rešitev neznosnega položaja. Tako se jim danes ta organizacija ne vsiljuje, čeprav se zdi Vatikanu po drugih državah na svetu kot neobhodno potrebna.

Akcija proti rabi narodnega jezika

se je razširila iz Istre, kjer se je najprej pričela, dalje po vsej deželi. Stoletja se je uporabljal ponekod v Istri kot liturgični staro slovanski jezik. Cerkev ga je kot privilegij posebej dovolila. Sedaj ga je prepovedala. Isto se je zgodilo pred kratkim v Beneški Sloveniji. Vse podrobnosti preganjanja od primera do primera, bi dokazale udeležbo večjega dela nižje italijanske duhovčine zlasti pa višje, v raznarodovalnem delu. Ko so po sklentitvi konkordata nasilja narastla v taki meri in na tak način kot jih prej niso poznali, so se verniki pritožili na Vatikan in zahtevali, da jim pošlje nevtralno osebo (netalijana), ki naj bi preiskala položaj. Prišel je znani don Luca Passeto kot apostolski vizitator. Položaj se je med tem zaostril tako, da je zbudil zanimanje evropske javnosti. Zagrebški škof je n. pr. proglasil 19. marec kot dan molitve za versko svobodo v Italiji, evropsko časopisje je poročalo o obupnem položaju tujerodnih vernikov po konkordatu itd. Vatikan je bil o tem obveščen, A ko po skoraj enoletnem vizitatorjevem delu ni bilo nikakega zboljšanja je ljudstvo spoznalo, da Vatikan noče ničesar storiti in da se je postavil v resnici proti njemu. Spoznali so še tisti, ki se sprva niso mogli vživeti v to ravnanje naperjeno proti manjšinam, vodeno v največjem soglasju s fašizmom. Po sklenitvi konkordata pa je kmalu nastal spor med obema pogodnikoma.

V letih 1930 in 1931 sta si sledila dva nova sporazuma.

Takoj po tretjem sporazumu je odstopil goriški nadškof Sedej. Posledica tega sporazuma je bil torej odstop Sedeja, ki ga je papež takoj sprejel in imenoval na njegovo mesto kot »apostolskega administratorja« ki ima po položaju skoro vse funkcije škofa, znanega italijanskega nacijonalista iz Istre mons. Sirotiča-sedaj Sirottija. Proti temu človeku se je naše ljudstvo že pritožilo radi poitalijančevanja hrvaškega zavoda v Kopru, katerega upravitelj je bil. Don Passeto, ki je prišel »razčistit položaj«, je namreč predložil pred tretjim sporazumom dr. Sedeju zahtevo za odstop, češ da je on še edina ovira do popolnega sporazuma. Vizitator je delal gotovo po nalogu Vatikana. — Starejšim cerkvenim poglavarjem, ki ne morejo več v redu opravljati svojih škofovskih funkcij, se po kanonskem pravu dodeli posebni pomočnik. V tem goriškem primeru pa se je zahteval odstop. Dr. Sedej je zahtevi ugodil a s pogojem, da pride na njegovo mesto pravičen mož, ki mu potrebe ljudstva na bodo neznane. Doživel pa je, vedno pokoren cerkveni disciplini, gotovo največe razočaranje v življenju.

Delo Sirottija nam je znano, saj je trajalo do zadnjih dni, ko je dobil sebi vrednega naslednika škofa Margottija.

Ta je takoj kot pozdrav ljudstvu izdal dekret, s katerim prepoveduje rabo slovenskega jezika sploh pri cerkvenih opravilih. V svojem dosedanjem, nekaj nad štirimesečnem pastirovanju je dokončal Sirottijevo skoro štiriletno delo v vseh podrobnostih. Omejimo naj se še na par dejstev: Sirotti je kot vatikanski komisar odvzel Slovencem goriško semenišče in ga po vzorcu koprskega poitaljančil. Odredil je, da se morajo vanj sprejemati tudi italijanski gojenci, kljub temu da imajo Italijani v Gorici svoj zavod. V vodstvo zavoda je postavil Italijana Marcella Antonija, ki jezika gojencev sploh ne pozna in ki je takoj prepovedal govoriti dijakom slovensko. S pomočjo najvišjih cerkvenih oblasti je postal torej zavod, ki je popolnoma last Slovencev, raznarodovalna postojanka. Sirotti je pripeljal iz Italije italijanske duhovnike na spraznjena mesta župnišč in dal slovenskim duhovnikom italijanske pomočnike tudi tam, kjer jih ni čisto nič treba.

Sirotti je bil torej tisti, ki je postavljal kot fašistično časopisje imenuje — »balilske kaplane« in sam je dobil naslov — »balilski škof«.

Ti duhovniki imajo od vlade posebno doklado za raznarodovalno delo, ki sestoji v povišku za tretjino osnovne plače. Dočim je bilo za Trident določeno postavljanje takih duhovnikov z zakonom, jih je začel nastavljati Sirotti kar na lastno pest.

Obstoja dekret koncilske kongregacije z dne 22. februarja 1927. ki pravi da se ne sme niti en duhovnik pozvati in niti ne sme sprejeti dolžnosti v javni šoli brez predhodnega in izrečnega dovoljenja svojega škofa.

Dalje še pravi, da sme sprejeti duhovnik učiteljsko mesto v drugi diecezi le, če to odobrita škofa obeh diecez. Posamezni primeri premeščanja duhovnikov za časa Sirottija s tem kazejo udeležbo in krivdo cerkvenih oblasti. Za Trident se je z zakonom, kot smo že omenili določilo, da se nastavi 30 italijanskih duhovnikov, ki pa morajo biti doma iz Tridenta.

Ta zakon formalno ni bil raztegnjen na naše ozemlje, a ga je Sirotti začel izvajati.

Za naše ljudi pa je seveda čisto vseeno, kot tudi za Tirolce, če jih raznaroduje italijanski duhovnik iz tuje ali iste dieceze.

Še nikoli ni bilo kazensko zasledovanih več duhovnikov, kot ravno za časa Sirottija. Člen 8. konkordata pa pravi, da mora oblast takoj obvestiti verskega predstojnika, kjer mora prestajati duhovnik naloženo mu kazen Večina naših duhovnikov je bila kaznovana radi svoje narodnosti. Predstojnikom gotovo ne ostane neznan vzrok obsodbe. Toda do sedaj se še ni čulo, da bi kak škof količkaj ukrenil v njih obrambo. Pri vprašanju krivde in soodgovornosti Vatikana pri zatiranju našega jezika pride vpoštev še

vprašanje slovenskih redov in redovnikov.

ki so bili pognani čez mejo, a so njih mesta in zavode zasedli italijanski. Vsega skupaj je bilo tako odvzetih 15 zavodov. Po cerkveni ustavi sme dovoljevati vsaka premeščanja, tudi posameznih redovnikov, le njih poglavar, ki je v Rimu. Res je, da je bilo stališče teh napram oblastem včasih težko, a nikjer ne najdemo opravičenje za to, da so na mesto prejšnjih slovenskih in hrvatskih redovnikov prišli italijanski, ki ne razumejo jezika vernikov.

Po štiristoletni samostojnosti je 15. decembra 1933 poseben dekret konzistorialne kongregacije podredil goriško, tržaško in poreško škofijo beneškemu patriarhatu.

Ni kot bi moral po poznanju položaja, združil vse dieceze z drugorodnim ljudstvom v eno enoto, marveč jih je spravil pod italijanske Benetke. Pomen te zgodovinske odločitve Vatikana je velik, a namen jasen.

POSLEDICE ZATIRANJA JEZIKA ZA CERKEV.

Poglavje o boju slovanskih vernikov ostane nezaključeno, ker smo sredi dogajanj. Na eni strani sila, na drugi strani ljudstvo gospodarsko uničeno, močno le v notranjem odporu, v zavesti, da je narod in da se brani v svojih pravicah, katerih mu ne sme vzeti niti oblast, ki zastopa na zemlji Boga Vatikan se je postavil pri nas na stran fašizma.

Gaetano Salvemini pravi:

»Kazuisti rimske kurije so namreč že davno odkrili razliko med tezo in antitezo. Teza, to je: pravično, idealno zaželeno: antiteza pa je realnost, možnost žalostna nujnost. Med dvema zlema je treba izbirati manjše zlo in se ogniti večjega. Ker pa ni zla, kateremu se ni moglo najti še hujše zlo, zato moreš storiti, kar te je volja dokler ne najdeš v svoji vesti trdne točke, ki ti brani, da ne zdrčiš v neskončnost, in iz ene koncesije v drugo: lahko ubiješ celo svojega očeta ako to potrebno, da se izogneš še večjemu zlu, namreč, da bi ubil ne samo očeta, marveč tudi svojo mater V pogajanjih z Mussolinijem je Papež storil res vse, kar je bilo mogoče za drugorodce: zahteval je da naj se verski pouk v osnovnih šolah v novih pokrajinah daje v maternem jeziku. To je bila teza. Mussolini jo je odklonil. Pij XI. je upognil tilnik in pričel... moliti. To je pa antiteza. Tudi Mussolini je imel v tistih pogajanjih svojo tezo: znanje italjanskega jezika mora biti obvezno za vse škofe in duhovnike. Tej Mussolinijevi tezi Njegova Svetost ni zoperstavil antiteze.« (G. Salvenini: »Kat. cerkev in narodna manjština v Italiji«.)

Kakšne bodo posledice za cerkev, katere namen je razširjati kraljestvo božje na zemlji? Kakšna bo reakcija vernikov narodnih manjšin v Italiji posebno sedaj, ko se zavedajo, da se vse proti njim vrši s sodelovanjem Vatikana?

Dr. BRANKO VRČON:

KORPORACIJE
V IMPERIJALISTIČNI FUNKCIJI FAŠIZMA

Ob dejanski uvedbi korporacij (10. novembra lanskega leta) je podal Mussolini pred nekakim »korporacijskim parlamentom«, ad hoc sestavljenim iz 823 zastopnikov vseh 22 na novo ustanovljenih korporacij, pomembno izjavo, ki jo je naša javnost skoro popolnoma prezrla in ji tudi naše časopisje tedaj še ni posvetilo prave pozornosti, dasi je po mojem prav ta izjava ogromnega, rekel bi, osnovnega pomena za pravilno in zares objektivno presojo in razumevanje fašističnih korporacijskih reform in njih pravega pomena za današnjo fašistično Italijo.

10. nov. 1934. je namreč Mussolini v svojem »zgodovinskem« govoru (Mussolinijevi govori so vsi »zgodovinski«...) o pomenu in namenih fašističnih korporacij brez pridržkov in čisto odkrito izjavil, da je na zunaj **edini namen novo ustanovljenih korporacij ta, da »nenehoma večajo skupno silo (»potenco«) nacije V SVRHO NJENE EKSPANZIJE V SVETU«.**

In tej svoji značilni izjavi, ki je že sama na sebi dovolj zgovorna, je Mussolini v boljše razumevanje dodal še te-le besede:

»Potrebno je, da povdarim ta mednarodni pomen naše organizacije, kajti samo na mednarodnem terenu se bodo resnično merile rase in narodi, **ko bo Evropa, in to v kratkem, in kjub naši trdni in nad vse odkriti želji po sodelovanju in miru (!), spet in ponovno zašla na razpotje svoje usode«.**

Fašistično časopisje je najprej previdno čakalo, **kaj poreče inozemstvo** na to mednarodno pomembno Mussolinijevo izjavo in se je zato spočetka omejilo samo na komentarje tistega dela Mussolinijevega govora z dne 10. nov. lanskega leta, ki se je direktno nanašal le na »socialni« pomen fašistične korporacijske reforme.

Inozemstvo pa je, žal, tedaj še molčalo. **In tudi naše časopisje te Mussolinijeve izjave o »zunanji funkciji« korporacij tedaj še ni tako podčrtalo kakor bi bila ta odkrita izpoved dejansko zaslužila.** Z naše strani se prav posebej... Saj ni — ali bi vsaj ne smela več biti — za nas nobena tajnost, da je fašistična ekspanzija še prav posebno usmerjena proti nam, proti Podonavju in na Balkan.

Kdor bi o tem samo malo še dvomil, naj pazno, od poglavja do poglavja (zlasti od 4. do 8. poglavja), prečita najnovejšo Drigovo knjigo »Claustra Provinciae«, ki jo je sam »Giornale d'Italia« označil za najboljšo in kar »znanstveno« utemeljeno publikacijo fašistične imperialistične propagande. In mi vemo, da govori Drigo v tem svojem »znanstvenem« delu nič manj ko o... bodočem razkosanju Jugoslavije, ki naj bi po njegovi zamisli tvorilo prvo etapo k obnovi nekdanjega rimskega imperija. Mi si sicer o teh »znanstvenih« načrtih mladega rimskega univerzitetnega profesorja mislimo lahko karkoli in lahko tudi smatramo vsa njegova »geopolitična« izvajanja samo za plod bujne fantazije, ki more zrasti samo v zaslepljeni italijanski glavi, **toda dejstvo, neizpodbitno dejstvo, pred katerim ne smemo zapirati oči, je, da je v zasnovanem imperijalističnem pohodu današnje Italije,** o čigar neizbežni nujnosti in neizogibni potrebi je danes vsak fašist stoodstotno prepričan, **baš Jugoslavija prva žrtev.** Da so vsi ti megalomanski načrti, ki tako spominjajo na predvojne pangermanistične utopije in zablode, v resnici le **nekaj več kot samo pobožne želje** vseh tistih neštevilnih poedincev, ki zadnje čase s posebno vnemo — in zdi se po direktnih migljajih samega Mussolinija — pišejo o »imperialistični funkciji« fašistične Italije, nam najboljše dokazuje fašistično časopisje samo, ki nenehoma piše o neki »imperialistični misiji prerojene Italije« da polagoma ustvari neko določeno »imperialistično razpoloženje« med italijanskim narodom.

Tudi ne smemo prezreti, da je fašistična Italija izvršila za svoj zasanjani imperijalistični polet v svet prav v zadnjem času nešteto **KONKRETNIH PREDPRIPRAV.**

»Lavoro Fascista« je pred kratkim odkrito priznal: »Tekom trinajstih let je fašistični režim neumorno in odločno pripravljal teren. Tako je z duhovnega in moralnega stališča **vojaška predpriprava nacije v polnem teku...** Združila je, kakor je povdaril Veliki fašistični svet, vse kategorije državljanov in tako zajamčila uspeh delu spajanja duhov od enega do drugega konca Italije; obenem pa je tudi fizično spremenila karakteristike rase z **intenzivno sportno prakso,** ki je posegla že v vse plasti ljudstva in je tako vlila italijanskemu narodu povsem novo zavest, samozavest in ponos... Ko je Duce spoznal, da je to delo že dozorelo, je proglasil znane **principe o militaristični in bojeviti naciji.** Njegovemu govoru na tanku so brž sledili **zakoni o vojaškem narodu.** Vse te predpriprave pa danes zaključuje **»deklaracija«** Vrhovne komisije za narodno obrambo. Očividno je, da ta deklaracija ni improvizirana in preuranjena,

marveč da krona prav za prav dvanajst let raziskavanj, proučavanj in tihega ter potrpežljivega dela.

Ona ponovno dokazuje daljnovidnost Vodje in jasen pogled Režima v bodočnost. Predvsem pa pomenja,

da je danes Italija, z absolutno gotovostjo v zmago, že popolnoma pripravljena na kakršnokoli presenečenje«.

In v okvir teh »predpriprav« spadajo seveda tudi — fašistične korporacije.

Pri nas — in tudi med emigranti — je bilo mnogo takih, ki so nekje prav na dnu fašističnih reform videli »vendarle nekaj socialnega«, češ da se le ne da utajiti, da je Mussolini s svojimi obsežnimi reformami na vseh poljih, in zlasti še z gospodarskimi, ustvaril nek poseben »socialni sistem«, ki da niha nekako sredi med liberalnimi in socialističnimi principi. **Nikdar se mi ni ta teza zdela tako zmotna kot prav v zadnjem letu fašističnega razvoja,** ki naj bi — vsaj teoretično — pomenjalo začetek takozvane »socialne faze« fašizma. Dasi je Veliki fašistični svet še na svoji seji z dne 16. febr. t. l. pompozno oznanil, »da so **štiri osnovni govori Duceja** med 14. nov. XII. in 11. nov. XIII. leta fašistične ere dokončno odstranili ideologije ekonomskega liberalizma in postavili baze novih zakonodajnih teles, ki v reševanju krize sistema razvijajo fašistično korporacijsko državo«, moramo prav o teh »bazilarnih« Mussolinijevih govorih reči, da kažejo prav malo prave, »socialne« zamisli fašizma.

Izhodišče vseh teh »programatičnih« govorov je samo eno: ustvariti iz italijanske nacije s pomočjo korporacij močno »ekonomsko enoto« — v svrho svetovne ekspanzije.

Duhovni, politični in moralni unifikaciji naroda, ki je po Mussolinijevem menju že »dozorela«, naj bi v eri korporacij sledila še ekonomska unifikacija, ki pa seveda ne pomenja nič drugega kot — popolno gospodarsko osamosvojitev od inozemstva (princip ekonomske autarhije). V tem smislu je Mussolini govoril že 14. nov. 1933. in samo v tem smislu je podal tudi svojo značilno izjavo o »zunanji funkciji« korporacij 10. nov. 1934. Za govor z dne 10. nov. lanskega leta je še prav posebno pomembno to, da v njem Mussolini le zelo površno in bežno govori o »socialni« funkciji korporacij na znotraj, da se pa prav široko razpihuje o njih »zunanjem poslanstvu«, o njih — misiji v svetu... In tu še enkrat podčrtujem njegovo simptomatično izjavo, ki jo je že čez nekaj mesecev v celoti potrdila famozna deklaracija Vrhovne komisije za narodno obrambo, da je namreč »na zunaj namen korporacij ta, da nenehoma večajo skupno silo (»potenco«) italijanske nacije **V SVRHO NJENE EKSPANZIJE V SVETU.**

Kdor je pazno zasledoval vse dosedanje Mussolinijeve govore o raznih fašističnih reformah in mu med drugim tudi niso ušla prikrita namigavanja o neki »politični« funkciji korporacijskega sistema v okviru »totalitarne organizacije« italijanskega naroda, ob Mussolinijevi izjavi dne 10. nov. 1934. ni mogel biti več v dvomu o pravem namenu fašističnih korporacij in njih vlogi v celotnem fašističnem »sistemu«, saj jim je že sam Mussolini na tako nedvoumen in avtoritativen način določil povsem konkretno mesto v »imperialistični funkciji« Italije. Fašistično časopisje je tedaj še previdno molčalo in je korporacijsko reformo »osvetljevalo« samo z neke namišljene »socialne« plati. Upravičeno je pričakovalo reakcije inozemstva na velepomembno Mussolinijevo izjavo o mednarodnem »poslanstvu« korporacij, ki je odprla vrata v razumevanje »socialnih« fašističnih reform. Inozemstvo — in ž njim tudi naša javnost — pa je molčalo... A še istega dne je **»delovni program« korporacij,** ki ga je fašistično časopisje objavilo obenem z Mussolinijevim programatičnim govorom, prinesel nov dokaz,

da gre v bistvu pri korporacijskem eksperimentu le za organizacijo italijanske produkcije v težnji po gospodarski osamostvojitvi in stikanjem za osvajanjem svetovnih trgov,

skratka: za potenco, potenco, spet in samo potenco italijanske industrije v zvezi z ekspanzijo italijanske nacije, kakor jo je Mussolini tako odkrito napovedal, ne pa morda za kako »pravično« ureditev socialnih odnosov med delavci in delodajalci, med delom in kapitalom, ki je za fašizem povsem podrejenega pomena.

Mussolinijev programatičen govor dne 10. nov. 1934. in delovni program fašističnih korporacij, ki nosi isti datum, sta tako na nedvoumen način že pred dobrimi štirimi meseci dokazala, da je

vloga fašističnih korporacij že a priori podana v imperialističnem poslanstvu fašizma, ki prav nič več ne prikriva svojih teženj po obnovi nekdanjega rimskega imperija, v katerem naj bi vsak sin italijanskega naroda prišel do svoje sklede, do svojega korita ali vsaj... do skorje kruha.

Zato Mussolini tako mogočno povdarja v svojem govoru pred »korporacijsko skupščino«, da so korporacije le sredstva, ki naj fašizmu na znotraj pomorejo, da z italijanskega naroda izoblikuje močno ekonomsko enoto — v svrho njene zunanje ekspanzije.

In kdor bi tudi v to še vedno dvomil, naj še enkrat z vso pazljivostjo prečita deklaracijo Vrhovne komisije za narodno obrambo z dne 20. febr. 1935., ki se v svojem prvem delu glasi dobesedno:

»VSI produkcijski aparati italijanskega naroda so organizirani in pripravljeni z VOJAŠKIH (!) vidikov tako, da bi se mogla V PRIMERU KAKE VOJNE (!) takoj izkoristiti VSA ITALIJANSKA PRODUKCIJA V OBRAMBO DRŽAVE«.

Bolj zgovornih dokazov nam po tej deklaraciji menda pač ni več treba v potrditev teze, ki smo jo postavili v začetku, da zasledujejo vse, prav vse fašistične reforme — in zadnja korporacijska reforma še v prav posebni meri — en sam smoter: Izpolnitev vseh predpriprav za izvedbo grandioznega Mussolinijevega načrta o obnovi rimskega imperija.

In Mussolini je od besed celo takoj prešel k dejanjem: **spustil se je v abesinsko avanturo.** Inozemstvo je postavil tako naenkrat pred — dovršeno dejstvo... In zdi se, da je inozemstvo končno vendarle razumelo »smisel« fašističnih reform, da je končno proniknilo v tajno fašistične sindikalno-korporacijske »piramide« in tako končno vendarle izvohalo pomen fašističnega »sistema« za Mussolinijevo Italijo...

Fašizem se je kot »sistem« razkrinkal!

Le zaslepljenec more v njem še vedno videti neko novo, »odrešilno«... »socialno« gibanje, ki bi bilo vredno posnemanja tudi drugod. Fašizem je — o tem se zdi, da smo vedno bolj na jasnem,

tipičen izrodek italijanske imperialistične megalomanije in je kot tak le še zadnja, nujna posledica one sistematične nacionalno-šovinistične vzgoje, ki se je skozi desetletja vcepljala italijanskemu narodu, kot »sistem« pa je le veriga sistematičnih predpriprav za zunanjo ekspanzijo nacije in nič več.

Večjega, globljega pomena mu zavestno niti sam Mussolini ni nikoli dal. Da je temu res tako, so nam najboljše pokazali komentarji fašističnega časopisja ob priliki publikacije že navedene deklaracije Vrhovne komisije za narodno obrambo. Tako je na pr. pisala tedaj rimska »Tribuna«:

»Komunike nič ne obljublja, marveč samo ugotavlja, **KAR SE JE OD POHODA NA RIM DO DANES IZVRŠILO. Vojna za nas ni samo hipoteza, ampak realnost:** narod, ki naj bo vreden tega imena, jo mora smatrati za že visečo in in živo v vsej svoji trajni in nenadni možnosti... Fašizem je izpodbil predsodek o revščini na sirovinah, ki naj bi bila baje postala že tolikšna, da je že ovirala našo svobodo v zunanji politiki. **Res pa je, da se danes ne** strašimo **več še tako trde resnice«.**

»In »Giornale d'Italia« je še bolj odkrit:

»Priprava borb, ki je v novi klimi našla odločilen koeficijent, se nagiba zdaj že k epilogu. **Z zadnjim zakonom je bila ustvarjena oborožena nacija...** Masa borcev je v današnji Italiji po svoji bojni veljavi najmočnejša v Evropi (!). Tudi tehnična oborožitev že dosega svojo popolno izvedbo. **Toda tu je potreben molk!** Dovolj je, če vemo, da tudi Italija — sporedno z velikimi iznajdbami in pomembnimi napredki v drugih državah na onem najširšem polju, ki je odprto vojaški znanosti in njenim aplikacijam — ni na zadnjem mestu... **Če bi bilo treba tudi na tem polju preizkusiti našo popolno pripravljenost, bi bilo tudi za Italijane polno važnih presenečenj...** Okoliščinam primerne ugotovitve Vrhovne komisije za narodno obrambo jamčijo italijanskemu narodu, da v slučaju potrebe samemu sebi zadošča. **Ta možnost avtarkije je seveda rezultat italijanskega dela, poljedelskega in industrijskega razvoja pa smernic, ki mu jih je dal konstruktivni genij Mussolinija«.**

In »Lavoro Fascista« tudi nič ne prikriva, ko pravi: »Vojna je sicer v življenju naroda zadnji, a vendar možni dogodek, predvsem pa jo je treba smatrati za enega izmed tistih dogodkov, v katerih je vsak narod, posebno pa še, če je mlad in v svojo bodočnost zaverovan, kakor naš, pozvan, da odloči o svoji usodi, o svojem mestu v zgodovini in v hierarhiji narodov. **Od tod pa izhaja za nas najvišja dolžnost, da smo duhovno in materialno pripravljeni na vojno. — TEKOM TRINAJSTIH LET JE REŽIM NEUMORNO IN ODLOČNO ŽE PRIPRAVIL TEREN...«**

Ali naj po vseh teh tako odkritih priznanjih še vedno iščemo pomen, smisel in namen fašizma in njegovega »sistema« povsod drugod, samo tam ne, kjer se nam v resnici kaže v vsem svojem nepotvorjenem bistvu: tak kot je zares in kot to, kar je v resnici? Ali naj tudi na fašistične korporacije še vedno gledamo kot na nek pomemben »socialen« eksperiment, ko nam pa niti fašisti sami o tem prav nič več ne govore?

Po simptomatični deklaraciji Vrhovne komisije za narodno obrambo, je inozemstvo v fašizmu končno vendarle izvohalo tisti pravi smisel, pomen in namen, ki ga je dolgo iskalo.

Za nas emigrante seveda to dejstvo ni brez pomena. Morda bo kdaj inozemstvo polagoma vendarle razumelo, zakaj se je prav za prav vrgel fašizem s tako brutalnostjo na našo že itak izmučeno manjšino prav tedaj, ko je s širšo koncepcijo zasnoval svoj grandiozni imperialistični program, ki mu je eno izmed glavnih izhodišč tudi »confine orientale« — italijanska vzhodna meja: **naše Primorje,** o katerem prav zadnje čase fašistični imperialistični publicisti s tako vnemo razpravljajo...

VELIKA NOČ NA LIPARIH

Po zraku se je širil oster duh limon in jesmina. Vulkanija je plezala razcvetena po vseh stenah. Morje je menjavalo barve, sedaj sinje, sedaj zelene, v neštetih odtenkih, kakor si menjava mlada žena obleke, da bolj ugaja. Bil je pester praznik barv v južni lepi, topli pomladi.

In tedaj je obležal tovariš Bellini.

Na Ponci je še vodil »boksarsko akademijo«. Radi njegove majhne, suhe postave, smo ga klicali »poids plume« Svoje težave je nosil brez mrmranja kakor nosi človek težo suknje. Nenadoma pa mu je začel krvaveti želodčni čvor. Krvotok se je ustavil šele tedaj, ko je skoro izkrvavel

Zdravnik liparske kolonije je bolehal na senilnosti ter je bil kot zdravnik popolnoma nesposoben. Konfiniranci smo pritiskali zato na ravnateljstvo kolonije, naj bi pozvalo zdravnika specijalista, oziroma naj bi ga prevedlo v sanatorij. V ta namen smo na veliko soboto pustili vsi konfiniranci svojo dnevno »mazzetto«, po pet lir, v kritje teh »izvanrednih« stroškov. Imeli smo tisti dan seveda popolen post.

Specijalist ni prišel, bolnika niso prevedli v boljšo oskrbo in tako je izčrpan Bellini umrl v strogi dijeti, kakor se spodobi človeku, ki namerava podvzeti tako važen, dalekosežen korak. Nobena stvar ne očisti tako, kakor popolen post, z namenom, da dosežeš popolno oblast duha nad telesom.

Bellini je pustil izmučeno telo, sam pa odletel v svobodo

Truplo je takoj zastražila milica Konfiniranci so mu dali ob strogi pripravljenosti gangsterjev zadnji pozdrav

Ležal je na plohu v beli srajci in s svojimi sivimi hlačami, brez čevljev

Neka stara domačinka je prinesla prejšnjo nedeljo blagoslovljeno palmovo vejico, straža je ni zavrnila, ker starica ni bila v stanu misliti na kako demonstracijo ..

Naročene so bile tri krste: od konfinirancev, od občine in od ravnateljstva kolonije. Venda se ne ve v kateri je bil pokopan.

V noči so odnesli tiho, kakor zločinca Belinijeve ostanke.

Kje je pokopan, nihče ne ve

Ante Gerbec.

—:—

MAT Z OTROKON

Po cesti gre mat.
Za roko otroká drži
Nebó nad Učkon se bliščí,
ma sunca još ni.

»Mamica, ča je to danás?
»Toliko ljudi po cesti gre.«

— Danás je Vazan. Čuješ
iz grada naše zvoné,
kako zvonijo veselo!
Isus je uskrsni iz grobá.
Češ videt bandere i veli pročešijon,
Češ čut plovana, kaca »aleluja kantá« —

»Mamica, zač se je Isus pušti,
da so ga grdi ljudi ubili,
Ča ni bilo i dobrih ljudi blizu,
da bi ga bili branili?«

— Je, ma On sam tako je hté
Se je pušti ubit
Za sve nas, zač je znâ,
da će ta treti dan uskrsnit.

Vrlinov.

Dr. JOSIP DRAGANIĆ:

ANTUN MOTIKA

Umjetnički kritičar dr. Josip Draganić ustupio nam je za Uskrsni broj »Istre« ovaj zanimivi prikaz našeg uglednog istarskog slikara A. Motike. Ovaj će prikaz izići u knjizi koju dr. Draganić sprema:

*

Nije lako naći umjetnika koji toliko od svoga ličnog života daje u slikama koliko naš Motika. Sva je njegova dosadašnja biografija sadržana u raznim pokušajima, od dječjeg crtkanja do najnovije faze njegova impresionizma. i ako se o kome može govoriti da ga je priroda preodredila za taj posao, to se za njega može reći bez ikakvih ograda.

Motika je dakle rodjeni slikar? Jest, rodjen je slikar. Rijetko je ta činjenica kod koga tako moćno dokumentovana kao kod njega.

Rodio se u Puli g. 1902; mati mu je Primorka iz Škrljeva iz kuće moreplovaca, a otac iz Pazina, seljačkog podrijetla. Kao seljak, došao je njegov otac u Pulu i postao trgovac, otvorio skladište vina. U tom je gradu Ante polazio osnovnu školu. Već tu možemo upoznati slikara. Dakako o tome umije više da priča njegova majka nego on sam.

Na primjer. Djeca su posjedana za stol, i da ih umiri, majka daje kome pogaču, kome šećer. Ante voli šećer, ali ga ne jede, već ga najprije upotrebi kao »materijal« za oblikovanje: reže ga, dube, struže i gladi dok ne izadje kakva glava. Zaludu ga nutkaju nek pojede kocku šećera, on dotjeruje sve više lik, i kad misli da je svršen, onda ga stane cuclati. Tako je isto modelovao iz čokolade kad god mu je dadoše da jede. Čokolada je morala postati cvijet, leptir, glava i što drugo da je pojede.

Bilo mu je šest godina kad je jednoga dana zbog svoje »umjetnosti« natjerao u strepnju cijelu porodicu. Jedno poslije podne nestane maloga Antuna. Uznemireni roditelji i braća stadoše ga tražiti po svim sobama, propitkuju u komšiluku; nitko ga živ nije vidio. Strah obuzme roditelje, potrčaše k svojti i znancima da ga pronadju. Kad, kasno u predvečerje, Ante izadje iz smočnice zadovoljan svojim radom. Imadjahu ukućani što da vide: na zidu smočnice je bio naslikan golemi magarac i na njemu jahač u pokretu; sve u natprirodnoj veličini. U smočnici su bile boje i kistovi, spremni za bojenje kuhinje. i Ante je iskoristio rijetku priliku da se već jednom poigra velikim kistom i da načini nešto veliko. I tako je to išlo do pristupa u gimnaziju. Onda je postao »ozbiljniji«.

Četiri niža razreda gimnazije je prošao u Pazinu. Tu mu je profesorom crtanja bio Šantel, poznati naš slikar, ilustrator Nazorova Velog Jože i narodnih pjesama. U pazinskoj gimnaziji je nastavlo svoj »rad«. Sad je školska kreda postala najmiliji materijal. Često je profesor vidio u kredi karikirane crte svoje fizionomije. Karikirao je sve redom, profesore, drugove, a kod kuće ljude svoje najbliže okoline. Svoju »djelatnost« proširuje sve više, i u četvrtom razredu već ima punu mapu karikatura, dvije knjige svoje lektire ilustrovane u svakoj pojedinosti. Napokon pokrenu sa svojim drugovima šaljivi list koji je ispunjao šalama i svojim crtarijama, satiričkim i često dosta duhovitim. Zatim je pokrenuo »ozbiljni« list, »Lipu«.

U peti razred je došao na sušačku gimnaziju, i tu je maturirao. Medjutim je i Šantel premješten bio na tu školu. Kod njega je Ante učio modelovanje. Šantel ga lijepo pazio, uvažavao njegovu nadarenost i davao mu sve potrebne upute. Kad je Ante bio pri kraju srednje škole, izrazio je svojim roditeljima želju da se posveti umjetnosti, ali roditelji ni da čuju, ta od umjetnosti se teško može živjeti. Nagovorom Šantela i profesora Kreme roditelji su napokon pristali, i abiturijent Motika krenu u Zagreb, i tu se upiše u Akademiju umjetnosti. Upisao je vajarstvo, i bio učenik Valdeca. Uporedo se bavio i slikarstvom. Kiparstvo je učio dvije godine, ali je i za to vrijeme sa slikarima išao akvarelirati na Radoševićev brijeg ili na obale Save, i tako spašavao kontinuitet slikarskog rada iz najmladjih dana. Nakon dvije godine modelovanja prijedje definitivno slikarstvu. Učio je crtanje kod Vanke, zatim kod Becića. U toj školskoj fazi svojega rada Motika rado unosi u svoje slike sive tonove. On drži da mu je to ostalo od gledanja pejsaža oko Save.

Svršivši Akademiju, našao se je u materijalnim teškoćama, te je stao zaradjivati kruh: radio je dekorativne figure i kompozicije od keramike, saradjivao u »Koprivama«, prodavao svoje sive pejsaže u akvarelu i figuralne radove koji su radjeni pod jakim utjecajem Kraljevićevih i Račićevih djela. Takvo je stanje potrajalo godinu dana, a onda je dobio mjesto profesora crtanja u mostarskoj gimnaziji. Iz Mostara polazi u Pariz gdje se zadržao deset mjeseci.

Taj prvi dodir s modernim slikarskim Parizom je vrlo značajan za daljnji razvitak njegova talenta. Nije upisivao nikakve škole, već je slobodno radio baveći se mnogo u muzejima i galerijama. Muzejsko žutilo ga nije mnogo privlačilo, ali je u prvi mah jako zavolio Maneta i Manetova djela, pa djela znamenitih impresionista Sisley-a i Pissara. Cezanne je za njega bio cijelo otkriće. U njegovim je djelima osjetio najbliži dodir s prirodom, osjetio iskrenost Cezannove umjetnosti. život svijetla i zraka u čistim slikarskim koncepcijama velikog umjetnika Jako su mu se svidjali pejsaži Utrila, dok mu je Vlaminckov način upotrebe boja suviše patetičan. Proučavao je Matissov tretman. naročito kao opozicioni stav prema akademizmu. U kubizam nije ulazio, pa ni u teorijsku stranu toga pokreta Nije se zagrijavao za pojedine tretmane kao takve, već za pojedine slike u kojima su predmeti donesem na njemu drag način Još ovo: čak u tim je slikama volio prikazane predmete. On sam priznaje da je mnogo više zavolio prirodu otkako je upoznao Cezannova djela. To je važno za upoznavanje njegove sadašnje umjetnosti.

Te subjektivne impresije Motika upotpunjuje izvjesnim psihološkim tumačem. Po Parizu on unosi u svoje radove mnogo melanholije i cerebralnih momenata. U Parizu ga obuzima unutrašnja radost stvaranja, i ta ga radost sasvim ispunja.

Lako je u tim indikacijama, koje sam Motika priznaje, prozreti bitni sadržaj njegova preokreta.

Gledajući Cezannove pejsaže, Motika je osjetio neposredni dodir umjetnikov s prirodom, za jedinstvo jednog ličnog, duhovnog življivanja i prirodina organizma. On je taj dodir osjetio kao svoj, ponio ga u sebi i tražio da ga objektivira. da realizuje tu svoju unutrašnju radost. To je Motikova prva svijest slikarska. I njegova je duša htjela da vidi prirodu punu radosti. svu u mirisima, u zaigranoj svjetlosti. i zato mu se toliko nameće bielina. Tu počinje faza bijelih harmonija.

Vrativši se iz Pariza, povuče se u Mostar, šećka hercegovačkim baštama i alejama noseći u sebi nostalgiju svojih proljeća. Kao da je procvalo novo srce u njemu, nježno, senzibilno, bolećivo; jedno bilo, ubrzano, užurbano Da je sve to baciti na neku fiziološku tezulju, možda bi perce pokazalo vrlo visok stepen nekog zbivanja. Jest, Motika se u tim svojim radovima ukazuje kao zavodnik koji vreba na prvo budjenje prirode, na bijele cvjetiće voćaka na pupove i lišće u pubertetu, na reski miris mladog drveća, miris koji uznemiruje nosnice. Njegove su astralne šetnje pjane od svijetla i mirisa, i kao da se njegove vjedje spuštaju umorne od strasnoga gledanja. Kad se cvijeće rascvate, a plodovi prolijevaju zrele mirise u zasićene posude vazduha, Motikino se oko odvraća. zato u tim slikama nema jakih boja. Ta ga kontemplacija drži daleko od svake specifične slikarske problematike. Zato u tim bjeličastim slikama ne nailazimo nigdje na neko teško riješavanje. One se mogu svidjeti ili ne svidjeti, ali kao gotove stvari.

Po svemu tome možemo nazrijeti i negativnu stranu toga ekskluzivnog, individualističkog odnosa prema prirodi. Opasnost je u tome što se ta psihička dispozicija koja odredjuje slikarske realizacije ponavlja. Motika je dao niz odličnih stvari iz tog isječka svog duhovnog života i napokon je sam osjetio da vrlo lako, sve lakše i lakše, radi takve slike. Drugim riječima, osjetio je da je ta duševna dispozicija njemu pružila izvjesni tretman, a dogodi li se, te ga život nanese u jedno novo duhovno stanje, taj bi tretman prijetio da postane manir, da bude zapreka.

Na tom prelazu je sadasnje njegovo stvaranje. Motika i jetodanc nastoji da proširi područje svojih slikarskih vrednota. U duhu sadašnjeg stremljenja u slikarstvu Evrope, nameće mu se potreba da u svoje radove unese više živih boja. I u tom pokušaju pokazao je u nekoliko stvari odličan elan. U posljednjoj izložbi zagrebačkih umjetnika lanjskog maja mjeseca, Motika je izložio svoj »Kolodvor«. Ta slika je vrlo jasno progovorila novim govorom umjetnikovim. Prilikom te izložbe, a govoreći o toj slici, konstatovali smo ovo: »Premda je Motika krenuo natrag u prošlost, u stari impresionizam velikih majstora, način kojim je on to izveo, vrijedan je divljenja. Da je Motika uz svoje ranije radove dao samo taj Kolodvor, bilo bi dovoljno da se bez skanjivanja izreče siguran i vrlo pozitivan sud o njegovoj velikoj nadarenosti. On se tim djelom pomakao u prvi red naših najboljih. Tu je svaki potez kista postavljen kao pronalazak, kao posljednje objašnjenje jedne slikarske misli, koncizne, sočne i potpune. Predmeti se pretvaraju u boje, a da ništa nisu izgubili od svojeg realnog postojanja. U svakom detalju ima pokreta, pokret juri cijelom slikom, nigdje ne staje, zavitlao, zasjao i smirio se u kolodvorskoj atmosferi koja isparuje. Nema sumnje, ovo je najsvježija i najpoletnija slika u ovoj velikoj izložbi, i ona sugeriše najljepše slutnje za Motikinu budućnost.«

I zaista, već danas, nakon same godine dana, Motika nam je pružio prilike da utvrdimo kako su te slutnje vrlo opravdane bile.

Dok ovo pišemo. u zagrebačkoj Modernoj galeriji izvješeno je oko 70 Motikinih radova, ranijih i novih. Većina tih izloženih radova spadaju još u prvu fazu njegova umjetničkog stvaranja; ima i radova koji su brzo radjeni, te se mogu nazvati skicama, ali ima i nekoliko stvari koje svjedoče o njegovu prilaženju življim bojama. Medju tim stvarima se naročito ističu dva mesa: jedan oderani zec i meso iz mesnice. Teško je reći koja je od tih dviju stvari bolja. Po realističkom utisku koji je frapantno uvjerljiv, po sigurnoj mjeri kojom su boje upotrebljene, a naročito po živom i neposrednom karakteru materije koja je prikazana, te se slike mogu staviti uz bok krasnim ribama i nekim mrtvim prirodama pokojnoga Plančića.

Osim ovih dviju slika ima u ovoj izložbi dva voćnjaka. u kojima doduše nema jačih tonova. ali su ti blagi smedji tonovi i bjeličaste maglice tako krasno povezane da donose zrak i mirise voćnjaka prije nego će sasvim zazeleniti.

Već iz tih podataka se mogu nazrijeti pozitivne odlike Motikina talenta: čist i izravan dodir s predmetom koji prikazuje, dar za integriranje duhovnih i likovnih elemenata koji se radjaju u tom dodiru. jasnoća slikarskoga govora, koncizna primjena svladanih tehničkih sredstava i apsolutni dezinteresman za slikarske probleme koji ne ulaze u njegove duhovne dispozicije. On je sada baš u tom poslu svladavanja tehničkih momenata koji mu se nameću dok se približuje življoj i šarenijoj paleti. Hoće li se raspjevati u jarkim bojama, ili će preći u tonsko razradjivanje. to je, sigurno, pitanje njegovih duhovnih dispozicija. One su do sada odredjivale krasan početak njegove umjetničke karijere, pa se može očekivati da će i dalje Motika tražiti svoje slike u sebi.

Povučen u provinciju, nije imao prilike da često izlaže. Prvi put je izložio 1933 g. u Ullrichovom salonu u Zagrebu, zatim 1934 god. s grupom »Trojice« (Babić, Becić, Miše), u Zagrebu i Ljubljani; u Saarbrückenu i napokon u spomenutoj majskoj izložbi zagrebačkih umjetnika.

Njegovih radova ima u obim galerijama u Zagrebu (Strosmajerova i Moderna), u jeu de Paume u Parizu i u Saarbrückenu.

»Alcja« (sa izložbe u »Modernoj galeriji« u Zagrebu. »Kočije«

dolje:
Jedan Motikin početnički rad, karikatura »Misa u stolnoj crkvi u Pazinu« nakon dolaska talijanskih trupa 1918.

IVE MIHOVILOVIĆ:

ROMAN O NACIONALNOM I SOCIJALNOM ROPSTVU, OTPORU, BORBI I OSVETI

RAZGOVOR S GJUROM VILOVIĆEM O MEDJIMURJU

Gjuro Vilović

Djuro Vilović: »Tri sata«. Roman medjimurskog prekreta 1918. — Pod tim naslovom izišla je u Zagrebu ovih dana jedna knjiga, koja mora da nas zainteresuje, i bez koje ne bi smjela biti ni jedna naša istarska knjižnica. Spada sasvim u red one lektire, koja je korisna i našoj borbi, jer tim romanom Djuro Vilović unosi u literaturu jedan naš problem i njegovo riješenje: problem nacionalne asimilacije, problem ropstva nacionalno-socijalnog i problem otpora u tom ropstvu. I dolazi do kapitalnih konstatacija, koje mogu da se u punoj mjeri primjene na naš slučaj u kompleksu i detaljima. I ako se Medjimurje pod Madžarskom ponešto razlikovalo od Julijske Krajine pod Italijom, ostaje ipak identično ono bitno. Ono što Vilović u svom romanu konstatuje, s obzirom na veliku sposobnost samoodržanja Hrvata u vjekovnoj borbi s nasilnikom, ne može a da ne izazove pomisao, da takve iste osebine, taj isti vitalni kapacitet, ima i naš narod pod Italijom, i da mu je sudbina jednaka i jednako sigurna. Vilović je, dakle, dao roman, koji govori o nečemu što je prošlo (u Medjimurju), da bi bacio jaki refleks na ono, što se sada zbiva na jednom drugom kraju naše zemlje (u Julijskoj Krajini), ma da možda o tome nije niti mislio, kad je svoje novo djelo fiksirao. Pišući jednu blizu historiju, Vilović indirektno piše roman naše savremene stvarnosti i vizionerski skicira našu sutrašnjicu triumfa.

Roman opisuje dogadjaje i život Medjimurja u posljednje vrijeme svjetskog rata. U to najteže doba medjimurskog života ulazi Vilović s jednom svojom prilično romantičkom ljubavi u Medjimurje i živi s narodom u posljednjem otporu, revoltu, slomu i osveti.

Jedna gotovo sporedna ljubavna fabula: on, bečki student, Hrvat, bježi iz Beča ispred ljubavi Madžarke i ispred aveti ratne gladi. Zaklanja se u Medjimurje, koje ga srdačno prima.

Biva otkriven od nje i biva tjeran od Madžara kao revolucioner.

Oko toga isprepliće Vilović svu životnu, političku, nacionalnu i socijalnu, zbilju Medjimurja, svu psihologiju medjimurske ravni (koja živi u tim stranicama punim životom) svu paničnost rata u pozadini.

Za čitatelje, koji traže u romanu samo fabulu, Vilović će biti možda razočaranje, ali za one, koji čekaju roman naše nacionalne realnosti, bit će otkriće. Pronicavošću i instinktom romanopisca od rase, Djuro Vilović je jednom našem socijalno političkom problemu dao originalnu obradbu u ležernoj, duhovitoj kompoziciji, koja se sasvim razlikuje od onoga što smo do sada imali kod nas u romanu. Stvar je to u svakom pogledu uspjela. S Odakovom operom »Dorica pleše« (kojoj je takodjer Vilović napisao libreto), to je drugo odlično umjetničko reprezentativno djelo o Medjimurju.

*

Želeći prikazati našim čitateljima to interesantno djelo, nismo htjeli da se ograničimo samo na isticanje pojedinih mjesta iz knjige, nego smo se obratili samome piscu, da nam za »Istru« kaže on sam nešto direktno o djelu i o Medjimurju. G. Vilović je bio ljubezan, pa nam je najspremnije izišao u susret sa mnogo razumijevanja za naše prilike. On je Dalmatinac i vrlo je bliz našem životu. Odazvao se je i dao nam je na nekoliko postavljenih pitanja zanimive odgovore. Zapitali smo g. Vilovića:

»Što mislite, gospodine Viloviću, ima li u našem narodnom životu vrijednih motiva za roman, ima li savremenih siže za ozbiljna književna djela?«

A on je odogovorio:

— Ja sam još prije ovoga romana u djelu »Hrvatski sjever i jug« pokušao da dam u književnoj formi bit našega življa u Medjimurju i Dalmaciji. Na toj liniji je roman »Tri sata« zapravo nastavak. On je mnogo bliža konkretizacija te linije, jer je više oslonjen ne na pjesničku sugestiju, nego na stvarnost. Držim da je dosadašnje mišljenje naših književnika, a i publike, da naša zemlja nema dovoljno sižea za književnu obradu potpuno krivo, čak i više nego krivo: ono je vrlo štetno. Jer, na koncu, nemoguće je pojmiti da jedan narod koji ovako strada, boluje, koji je toliko izrabljivan, vucaren po evropskim ratištima, da on ne bi mogao dati siže za vrlo potresne konkretizacije toga života, bilo u romanu, pripovijesti, drami i uopće u svakoj mogućoj formi. Pogotovo, kad je u svim tim momentima seljak glavni akter, a naše selo ima osim te seljačke akcije još i vrlo dekorativnu i zanimivu pozadinu u svom folkloru. — Naš seljak je junak, a osim toga junak u vrlo zanimljivom miljeu. Dakle ima sve uslove da da odličnu gradju za sve književne forme.

»Kako ste došli na ideju da u romanu obradite upravo nacionalno-socijalni problem Medjimurja?«

— Medjimurje je u ovom pogledu zaista najtragičniji naš kraj. To su Hrvati koji su najviše tlačeni od tudjinaca. To su Hrvati, koji nemaju nikakvih vodja, jer medju njima ne živi ni jedan inteligenat. To su Hrvati, koji su zaboravljeni od drugih Hrvata, dakle najtipičniji primjer hrvatskog sela, koje je stradalo. Ali je u tom stradanju istovremeno dokazalo svu iskonsku snagu sela u borbi za opstanak, u kojoj uvijek napreduje, i u borbi za održanje svoje nacionalne svijesti koju uvijek produbljuje. Medjimurje je dosta dugo živjelo uz ostale Hrvate u onoj feudalnoj političkoj svezi, ali kada je slomljena ta feudalna linija, ono je direktno potpalo u ropstvo, i to u ropstvo političko i socijalno, a što je još strašnije, u ropstvo duševno. Njemu je bila valjda najeklatantnije u čitavoj Evropi oduzeta mogućnost nacionalnog razvijanja. Jer rijetko gdje ima slučaj da jedna čitava pokrajina, najčišća po svom nacionalnom sastavu, (pozivam se na madžarske statistike koje priznaju 97 posto Hrvata u toj zemlji) a ipak 114 godina ima sve osnovne škole na madžarskom jeziku. Jedina manifestacija nacionalnog življenja ostavljena mu je u popjevci. Smio je samo nacionalno pjevati i vrlo tiho razgovarati se u svojoj kući.

Tek na kućnom pragu prestajala je svaka vlast madžarizatora. Medjimurac je u kući govorio svojim narječjem, koje je vrlo siromašno. Držim da cijeli njihov rječnik ne prelazi hiljadu riječi, ali s tih hiljadu riječi vjekovima je toliko baratao spretno, da je stvorio vrlo okretnu konverzaciju, jednostavnu, ali u svom sastavu silno gibivu. Da citiram, na primjer, onu naročitu lijepu frazu: »Tulipan črleni, al gda velka lubav med vami«. Prevedeno na štokavski znači: »Tulipane crveni (naziv za momka) što se ljutiš na djevojku, kad se tako iskreno volite!« U toj rečenici naročito je važna ova klasična kratkoća: »Al gda velka lubav med vami...« On ispušta sve suvišno. Jezik se je, dakle, u sebi brusio, ali se nikada nije bogatio, prosto zato, što Medjimurcu nije niko mogao da unese u jezik niti nove pojmove, niti nove oznake za pojmove — riječi. Bio je zaista na otoku: s jedne strane Mura i Madžari, od kojih on nije htio ništa da uzme, a s druge strane Drava i Hrvati, koji nisu ni pokušali da mu nešto dadu i donesu.

»Kako se je Medjimurac odnosio prama nacionalnom i socijalnom tlačitelju — Madžaru?«

— Njegov odnos sa posjednicima Medjimurja bio je zaista stalno ovako ocrtan: Posjednik je Madžar i posjeduje medjimursku zemlju, o kojoj Medjimurac ni u jednoj sekundi nije posumnjao da možda nije medjimurska, pa je prema tome, i po diktatu borbe za opstanak, i po svojoj moralno-pravnoj svijesti, uvijek tražio da nešto od te svoje zemlje uzme k sebi. U romanu iznosim karakteristične detalje, kako seljaci samo uzimaju svoje. Prema tome vlasnik zemlje bio je trajno protivnik i zapreka medjimurskog opstanka. I kao takav je po Medjimurcima tretiran. Od njegovog imanja, koliko je Medjimurac mogao prisvojiti, toliko je prisvojio. Sve njegove druge vrednote je mrzio, tako, da nije bilo nikakvog kontakta.

*

(Čudnovati kraj i ljudi, koji su vjekovima bili prodavani, davani u zalog i darivani. Kupovanje, darivanje i zalaganje zemlje i ljudi, to je uglavnom povjest Medjumurja, koja glasi od prilike ovako:

Medjumurci su bili hrvatski, pa francuski podanici, pa opet hrvatski, pa ugarsko-hrvatski, pa madžarski, pa ilirski, pa onda opet madžarski kroz 114 godina. Prodavani su na komade i obroke na rate i u gotovom davani u zalog i darivani. Sopronjski biskup prodao ih je za 100 maraka srebra grofu Mihajlu, bratu bana Buzada. Vlastelin Petrina kupuje za 12 maraka nekoliko medjumurskih sela i mnogo seljaka od grofa Tristana, sina bana Buzada. Kasnije ih kupuje Čeh Vitovec, pa pokršteni židov Ivan Ernušt, koji ih prodaje caru Sigismundu, a ovaj ih zalaže grofu Hermanu Celjskom. Poslije smrti posljednjeg celjskog grofa kupuje Medjumurje grof Nikola Zrinski za 20.000 forinti. Nakon katastrofe u Bečkom Novom Mjestu prodaje Karlo VI Medjumurje grofu Mihajlu Altanu a grofovi Altani kasnije grofu Festetiću za 1.600.000 forinti. U takovom prodavanom, založenom i darivanom kraju živi sto hiljada kmetova seljaka na 549 kilometara zemlje, dok 249 preostalih kilometara pripada petorici vlasnika . . . Grof Festetić je bio doduše porjeklom iz Turopolja u Hrvatskoj, ali u Vilovićevom romanu govori jedno lice o njemu: »Kaj on morti zna, gde je Turopolje? Ima on rajši se cigane, pak ciganice, kak nas Medjimurce. Vrag ga prekoči!« Medjimurci su i pod njim ostali robovi. Grof Festetić je sam posjedovao 26.700 jutara!

*

»Recite nam nešto detaljnije o metodama madžarske asimilacije kroz školu i inače«.

— Madžari su, da bi madžarizaciju poduprli i omogućili, skoro u svakom komšiluku napravili općinu, u koju su smjestili: općinsku upravu, školu, poštu i vrlo gusto žandarmerijske stanice. Za sve ove institucije gradili su upravo luksusne zgrade. U Hodošanima ima n. pr. osnovna škola tako bogato i luksuzno izgradjena da valjda nema gimnazije u Jugoslaviji, koja bi joj odgovarala, i to sa naročito naglašenim madžarskim stilom Općine su visoke impozantne zgrade, a žandarmerijske stanice pristojne kasarne. U općini, pored bilježnika, bio je blagajnik i nekoliko pisara. Svi su oženjeni, da bi se povećao broj madžarizatora. Pošte su se otvarale gdje valjda nije bilo godišnje deset jedinica, samo da bi bilo što više poštara i poštarica. Selo je bilo blokirano na taj način sa agentima madžarizacije. Madžari su imali više dužnost da ispituju ko govori hrvatski, nego ko krade kokoši, a osim kradje kokoši drugih delikata nije ni bilo.

(Na tom području troše Madžari milijarde zlatnih kruna za madžarizaciju. Imadu 20 notara, 26 blagajnika, 26 pisara, 150 učitelja i učiteljica, 2 suda, 24 pošte sa 65 poštara i poštarica i 114 godina vremena. Protiv ovakove madžarske sile Medjumurcu ostaje jedino sredstvo, da se njime bitani od madžarizacije, a to je šutnja.)

*

Sav ovaj aparat funkcionirao je neprekidno i uvijek u porastu 114 godina. Rezultat toga je statistika: 1920 u Medjimurju od 103.167 duša 102.053 su Hrvati, i na koncu to, da je jedino katolički biskup Zadravec ostao sa Madžarima, osjećao se Madžarom i kao vatreni Madžar pružio topao zaklon Karlu IV. posljednjem apostolskom kralju madžarskom, kada je htio da ponovno sjedne na madžarski presto, ali mjesto toga sjeo je na jugoslovenski monitor i Dunavom otplovio u Crno more pa na Madeiru.

Škole nisu postigle ništa, jer vidimo po madžarskoj statistici da je svega 12 hiljada ljudi znalo madžarskih. I od tih 12.000 jak procenat otpada na ono što su Madžari sami nadodali.

— Kako su Medjimurci mogli da, onako primitivni i bespomoćni, postignu takve rezultate?

— Medjimurci su ovakav rezultat postigli prosto zato što su pokazivali da se o ničem drugom ne brinu, nego o tom da prožive. Prema Madžarima glasno su pokazivali svoju muku, kojom uče madžarski, ali su im priznavali da im je tvrda glava, pak da »nemreju«. I rekli su Madžarima: »To je tak lep, a tak teški jezik!« Madžari su ih prezirali radi njihove tupoglavosti. Epitheton perpetuum je za njih bio: »Horvath ember, nem ember«. Medjimurac se je pod cijenom gluposti smiješio Madžarima i održavao svoju svijest i jezik.

*

Pritisnuti vjekovima Medjumurci zatajuju svoje hrvatstvo na jedan takav, razuman način. Iz romana:

»Je si li Madžarica ili Hrvatica?

— Mi smo Medimorci.

»Kako govorite?«

— Medjimorski.

»A koga više volite: Madžare ili Hrvate?

— Dobre ljude.

*

Ali u romanu ima i ovakvih mjesta:

»Ti si Madžarka!«

— Mi nismo Madjerke, živo je protestirala Katalena. Kakšne smo mi Madjerke?

»A što ste onda?«

— Medjimorke.

»To je isto što i Madžarke. Ove je Madžarska«.

Katalena se bunila i opirala.

»Kad niste Madžarke, onda ste Hrvatice«.

Katalena mu je brzo svojom sitnom rukom zatvarala usne:

— Najte, gospon, najte, to ni smeti povedati...

*

»Ljudi, što ste?«

— Bote s tiha...

*

— Naše dečke pak u soldačiji z madjerskim mučiju. Mi im medjimorke liste pišemo rekla je jednom nedorasla Katalena.«

*

Medjimurac je osim popjevke i medjusobnog razgovora još vrlo obilato izrabljivao crkvu za svoju nacionalnu manifestaciju. Naglašavam: izrabljivao, jer u crkvi je najradje volio one obrede, gdje se pjeva, i pjevao je što mu je grlo dalo. Pjevao je upravo »per sforgarsi«. On je poganski religiozan. Volio pjevanje u crkvi, a ništa mu nije slađe, nego veliki narodni izlet u Mariju Bistricu, gdje se svake godine jednom sastajao sa »braćom Hrvatima«. To je medjumurska Meka. Išli su tamo, da se »pospominaju, pak nekaj malo zagorski rušak pojedeju«, da malo »med Hrvatima popevaju«. Madžari su bili svjesni ovog nacionalnog susreta na Mariji Bistrici, pa su ga onemogućavali gdje god su mogli i kako god su mogli. Medjimurac se je konstantno kroz 114 godina vozio Mariji Bistrici u marvenskim vagonima, uz punu cijenu treće klase. Nebrojeno puta su bili batinani zato što su se sa hodočašća povratili sa medaljicama Majke Božje Bističke, ispod kojih je visila hrvatska trobojka. Ali to ih nije nikada omelo da svakoga novog hodočašća svaki kupi takvu medalju sa trobojkom. Razumije se da bi Madžari taj pohod zabranili da nisu intervenirali župnici, koji su uglavnom uvijek dobro stajali sa Madžarima. I njima za volju trpjeli su ih u marvenskim vagonima.

Kako se je držala Crkva u pitanju asimilacije?

Crkva kao takva nije nacionalizirala. Ona je samo iz crkvenih interesa pružala crkve za nacionalnu manifestaciju, videći u njima tek religioznu manifestaciju i ne misleći da samo pjevanje u narodnom jeziku i u narodnim molovima može imati nešto sa »poganskim nacionalizmom«. Pojedini župnici, koji su znali dobro madžarski, i katekizirali su u madžarskom jeziku, ali većina uvijek nije vladala dobro tim jezikom, pa se je ograničavala samo na ono što je moralo da bude na madžarskom jeziku. Izmedju katoličkog svećenstva i madžarizatora, osim rijetkih iznimaka, vladao je uvijek prijateljski i drugarski odnos seoske inteligencije, kao posvuda.

U jednom procesu protiv jednog svećenika zbog nekih hrvatskih molitvenika, o čemu Vilović ima nekoliko vrijednih stranica u svom romanu, jedan svjedok odgovara:

»Kad tko kaže »Hvaljen Isus«, to znači služim Bogu kao veliki Hrvat, a kad kaže medjimurski »Hvaljen budi Jezuš Kristuš!« to znači: Ja hvalim Boga kao medjimurski Madžar . . .«

Toliko je daleko išla madžarska akcija kroz crkvu.

*

Nacionalizirali su u Medjimurju kao i svugdje kod nas predstavnici onog osebujnog, ali sve rijedjeg tipa — narodnih popova, ali tih je bilo samo par.

Po kanonima katoličke crkve popovi su morali katekizirati u narodnom jeziku, jer kanoni to izričito traže pod prijetnjom restitucije, a to znači: svaki onaj župnik, koji nije održao katekizaciju u svim danima, kada kanoni nalažu, ima od svojih prihoda vratiti crkvi za toliko dijelova koliko je dijelova od ukupnog broja naredjenih katekizacija propustio da ih izvrši. Na to je brižno pazila viša crkvena oblast, a na kraju i župnik je imao ove naredbe savješću da ocijeni. Pod snagom kanona župnici su katekizirali hrvatski, a onaj slučaj župnika Habuša, koji je katekizirao madžarski ima se protumačiti tako da je on svoju savjest informirao da u Prelogu ima Madžara. Možda mu je savjest čak pronašla i većinu, pa je toj većini primjenjivao naredbe kanona u madžarskom jeziku.

»U vašem romanu dolazi u revoluciji do izražaja ono što je u Medjimurju bilo potisnuto tako dugo u nutrini . . .«

— Da, u revoluciji došla je do izražaja hrvatska narodna svijest, odlučan prekid sa Madžarima i težnja narodne svijesti, a poslije još veći bijeg od latifundista, od veleposjednika. Jednim mahom su tukli madžarizatore, još jače posjednike. To se spajalo. Svi ti elementi su provalili najednom, i uvijek se govorilo: »Novi zakoni, nove pravice«. To ne znači ništa drugo, nego vapaj za punom slobodom. Medjimurci su znali, da su im Hrvati braća, ali oni su znali i to da u Hrvatskoj ima vrlo malo veleposjednika, barem u Zagorju, gdje je ipak svaki posjedovao dosta prema njima.

*

Vilović priča u svojoj knjizi na svršetku po prilici ovo:

Dolazi godina 1918. Prevrat u Zagrebu, prevrat u Pragu, prevrat u Budimpešti. Raspad austro ugarske monarhije . . Ali Medjumurac ispočetka šuti jer tako je naučio kroz vjekove. Medjutim od sela do sela, od uha do uha ide zavjera i dogovor u samo nekoliko riječi:

— Je li kaj bude?

— Kaj je bilo ne bude!

— A bude li kaj?

— Bude!

Narod se potajno oboružava. Silazi zeleni kader. Vraćaju se medjumurski vojnici s fronta. I u subotu 10 novembra u 3 sata poslije podne Medjumurac je progovorio i kazao je jasno poslije dugih vjekova što je u dvije riječi:

Živjela Hrvatska!

Skinuti su u tili čas svi madžarski napisi i zamijenjeni s hrvatskim. Pretjerani su madžarski notari, učitelji i poštari preko granice. Medjumurac bez pomoći, bez vodja, bez inteligencije, napušten od svojih svećenika i zagrebačkog hrvatstva, sproveo je sam svoju nacionalnu revoluciju. I zapečatio je krvlju. Nekoliko dana kasnije vraća se madžarska žandarmerija. Progoni se, strijelja i vješa. I muškarce i žene i djevojke. U raznim mjestima poviješano je i poubijano oko stotinu Medjimuraca na najsvirepiji način. Madžarski žandari vješaju žene: Katu Dolenčić, Matu Delizu i Maru Surtu . . .

Nakon stoljetne muke i borbe Medjimurje je dočekalo slom i oslobodjenje u krvi hrvatskoj i madžarskoj. U drugom dijelu svog romana Vilović u grozničavom krešendu opisuje oktobar i novembar devetstoosamnaeste u Medjimurju i postizava na tim stranicama najveće efekte. U jednom groznom razračunavanju, u kojem je nacionalni momenat od najveće važnosti, Vilović znade da potcrta ljudsko i elementarno tako da sva ta krv i čitava ta definitivna borba dobiva visoki purifikatorski karakter i puno opravdanje. Jednom unutarnjom logikom u razvijanju svog romana dovodi Vilović svoje Medjimurce, koji su lirske »popjevke pevali« i na pitanje »Jeste li Hrvati?« odgovarali »Bote s tiha«, — do toga da umiru za slobodu i ulaze u konačnu borbu heroiski i s apsolutnim samoodricanjem. Vilovićevi popisi i opisi groznih stratišta, koje su Madžari priredili posljednjih svojih dana u Medjumurju, jezivi su. Ali istiniti, jer su sastavljeni na strogo dokumentovanom materijalu. Nijedno ime i nijedan dogadjaj iz romana nije izmišljen! Na posljednjim stranicama romana:

»Prekjuče je bio Badnjak i ulazak naše vojske. Jučer je bio Božić i prvi dan slobode. Danas je opet bilo vrlo mnogo vjenčanja u crkvi. Svaki dan vjenčanja. Selo naknadjuje četiri ratne godine. Selo naknadjuje sve: rat, gripu i Madžare.

— Odoše li svi!

— Svi! Šest transportnih vlakova sa 203 glave obitelji i 366 obiteljskih članova. Ukupno 569 duša. Iza njih ne osta nijedan Madžar na ravni.

— Ode li itko s ravni za njima?

— Kako misliš?

— Koliko ja znam: nijednoga . . .« muraca, koje su osvojili za Madžarstvo?

— Koliko ja znam: nijednoga . . .

(Stenografske bilješke Alije Selimbegovića)

ZVANE KASTAVAC:

KOD MARČINKA U VRANJU POD UČKOM

Svake jeseni došao bi izaslanik iz Dolenje Vasi i svečano mi predao pismo ovog sadržaja:

Illustrissime Domine nec non amice! Pošto smo sretno spravili pod krov respective u konobu našu siromaštinu a sa Učke je već počela pirkati burica, to Te molim da mi učiniš čast i radost i da in die S. Martini dodješ u moj skromni dom, gdje tradicionalna guska cum accessoriis za moje prijatelje po starom običaju spravljena biti hoće.

Vale! Tvoj

Franciscus Marčinko.

Pop Frane Marčinko pripadao je onoj plejadi svećenika, koji su se osamdesetih i devedesetih godina odazvali pozivu Crkve i, u pomanjkanju domaćih, požrtvovno preuzeli svećeničku službu po istarskim selima. Bio je iz Hrvatskog Zagorja. Otuda i njegov način pisanja i široke gostoljubivosti, koja je živo potsjećala na Gjalskove ljude i njihove gozbe pod intimnim »starimi krovovi« Zagorja.

Kod Marčinka bila su uobičajena tri posjeta na godinu: na Sv. Martina, na Sv. Apoloniju, zimsku patronu vranjske crkve i na Sv. Petra, ljetnog patrona. Tih dana bilo je u Vranju stjecište pretstavnika triju susjednih kotara: pazinskog, buzetskog i voloskog. Do Lupoglava išlo se je željeznicom a dalje lijepom cestom obilat sat. Gdje se cesta počne penjati na Učku, odvaja se put za Vranje. Sa te raskrsnice obično bismo ugledali domaćina, koji nas je nestrpljivo čekao na travnjaku za kućom, i kad bi nas ugledao, pustio na pozdrav svoj silni glas. Sve je u njega bilo krupno i jako. Sala nije bilo na njemu a težio je centu i ako je bio srednjeg rasta; bio je kao sadjelan od tamnog metala, četvorinaste glave i širokih pleća, gustih i dugih obrva. Njegovo sjedalo na travnjaku bilo je ispiljeno od neotesanog debla dvjestogodišnjeg hrasta; lula mu je jamila paket duhana a čaša, iz koje je pio, litru; postelja mu je bila od dve peršoni i pol. Kako je, živeći na Učki i pod njom bio naučan na daleka dozivanja i dojavljivanja, nije mogao govoriti tiho. Kad bi u crkvi pjevao ili propovijedao, zvečila su stakla a glas metiljavog mežnjara, koji bi silazeći iz apside oglašavao: lemozinu za duše od purgatorija, čuo se je, pored plovanovog, kao zujanje komarca u neveri. Jedinica velike vrijednosti, kao talant ili auri pondo, bila mu je »brenta masla«. U nju se je i kleo:

— Ne bih — veli — rekao ni za brentu masla!

Bio je dakle proizvod Učke i duhom i tijelom, odvaljen od njezine tvrde stijene, u šezdesetoj godini zdrav i snažan, vedar i otvoren, kosmat i zubat, grlat i dobar, svećenik i liječnik svojih župljana ponešto oslabljenih od posljedica skrljevske bolesti, koju su im sedamdesetih godina donijeli graditelji istarske željezničke pruge.

Nije se mogao pretvarati i nazivao je svaku stvar pravim imenom. Jednom mu je došao kotarski poglavar iz Voloskog, austrijski aristokrat, sa jednom ženskom glavom, koju mu je pretstavio kao svoju ženu. Dobri čovjek ih je svojski pogostio i dao im zajedničku ložnicu. Poslije se je proćukalo da to nije bila poglavareva »kršćanka« ili ti zakonita supruga i kad ga je neko zbog toga zadirkivao, odbrusio mu je onom svojom glasinom:

— Ča sam ja kriv? Rekal je da mu je žena. Ne piše joj na čelu da je . . .

Sveti Martin Sveta Apolonija slavili su se dakako pod krovom, ali Petrovo je bilo praznik božje prirode. Objedovalo se je na polju, izmedju zelenila i cvijeća, uz pjesmu slavulja i cinkanje zvona ovnova predvodnika sa Učkinih pašnja. Toga dana smo mi gosti preuzimali harmonium i pjevanje u crkvi, jer su s nama dolazile i naše kršćanke, većim dijelom muzikalne. Pod krovom malene crkve dizala se je dirljiva pjesma draga primorskoj duši:

O Marijo, zvijezdo mora,
Svijetli nama do kraja — — —

a naše su duhovne oči gledale stare jedrenjake kako se vraćaju iz daleka svijeta i u sumraču vode posljednju borbu sa kvarnerskom burom dok im kroz stakla njihovih domova, na obalama migaju blaga svijetla fioretinskih uljenica obećavajući skorašnji mir i radost domaćeg ognjišta. Pod uticajem te pjesme i Frane bi na oltaru zastao, smirio se i skrušio i kad bi se okrenuo da blagoslivlje, glas mu više nije bio oštar i lice mu je sjalo od zanosa.

Lijepo je onda bilo živiti u Istri!

Jednog Martinja bio je u društvu i Matko Brajša-Rašan. Njegova kulturna profinjenost očitovala se je i u muzičkoj osjećajnosti i u izbirljivosti za jela. Iza pršuta i guske sit i zadovoljan taman je htio da ispije »antecaphale« i da udesi kor za »Predobri Bože«, kad udje Francika noseći velik pladanj pečenih trlja, rijetka hrane podalje od mora. Matko je najprije iskolačio oči a kad je bio siguran da to nije prividjenje, stao je vikati da je to nedostatak elementarne pažnje.

— Ča to, upita domaćin smijući se gromko i blaženo uspjeloj šali.

— Pa ne kazati da ima i trlja! Da se čovjek može, može . . . regulat pri guski.

Ali Matko se je brzo snašao. U takovoj prigodi, u Vrbniku, kako zna Mate Dvorničić, ide se u Bijenicu visit se za ulikvu »da hrana spadne doli«, a pošto u Vranju nema maslina, Matko je spravio na sigurno svoj i moj dio trlja, odvukao me na polje i uz takt vokalne glazbe, koju u Buzetu sviraju Srgobani u svatovima, a lani se je u Ljubljani pretvorila u »buzetsko kolo«, počeli smo skakati i plesati balun dok nismo osjetili učinak bijeničke ulikve. Onda smo se vratili, uzeli iz Francikine peći naše trlje i pojeli ih uz glasno režanje i ahakanje od užitka.

Da, lijepo je bilo u Istri. A sad? Eno ih obojice na Mirogoju. Potkraj osamnaeste sklonio se je pop Frane kod svog školskog druga, župnika Nove Vesi, i uskoro pošao po nagradu za svoj rad i dobrotu. Uginuo je kao biljka iščupana u nevrijeme i presadjena u drugu zemlju. Ni rodjena Medvednica nije mu mogla zamijeniti Učku, adoptivnu majku.

*

Da je ovdje Mate Balota, kazao bi:

— Zvane bi reka, da zopet plačeš.

— Ta jiman i zač.

— Da je bilo pravde i sriće, kapac bi ti još sidit va Buzete.

— Nego kadi? Ča mi je tamo manjkalo? Ne bi me bili izvukli ni svi paraviki od Lojda.

Po svetu Apoloniju da ne bi!

VINO IZ ISTARSKOG KANTUNIĆA

To je ono najbolje i brižno ga se čuva »va kantuniću« u konobi. Ne daje ga se svakome, a pi tako često. Mora se desiti nešto neobičnije, da dodju stari prijatelji, ili odličniji gosti, pa da te njime ponude. I to obično kad se dižete sa stola, na rastanku, kad vas, razigrane i razneženjene, opći štimung tijesno približi jedne drugima. Tako se barem meni dešavalo, ne jedanput nego nebrojeno puta.

I danas, nakon skoro dvadeset godina, živo su mi pred očima kantunići pok. Viceta iz Rukavca i Pepićev iz Osojnaki. Ne radi toga, što bi meni, starom i ustrajnom štovatelju boga Baha, ostala još uvijek živa, na vrhu jezika, uspomena na njihovu zlatnu kapljicu iz tog najštimanijeg kuta u konobi, nego radi onog ugodnog i intimnog raspoloženja, koje je skoro uvijek nastajalo kad bi se nalazili u krugu nada sve milih prijatelja i kućne čeljadi, da ju srdačniju i iskreniju ne možete pretstaviti. I svaki put, kad bi raspoloženje u ovom krugu dolazilo do vrhunca, te s nas zahvaćalo i kućnu čeljad (obično bi sjedili u kuhinji), pok Vice ili naš dični Pepić, na rastanku, donijeli bi iz kantunića punu, omašnu bukaletu, a koji put i drugu i treću, te nam nazdravljali, a mi njima, a kroz to bi bukaleta kružila naokolo iz ruke u ruku. Nije se to, istina, dešavalo svakiput, ali nije ni rijetko.

Ja mislim, stari moji prijatelji i znanci, koji nesmireni tumarate izvan rodnog kraja, da je u vašim srcima, kao i meni, živa i mila uspomena na one nezaboravne časove, provedene u Vicetovoj ili Pepićevoj gostioni. I opet velim, ne toliko radi njihove dobre kapljice, jer smo se je, po boga, i dobre i iz kantunića dosta »nasupali« drugamo na onom širokom rebru od Drage Moščeničke do Zameta i Sv. Mateja, već, eto, najviše stoga, što smo se najugodnije osjećali kod one ljubezne domaće čeljadi, u simpatičnoj okolici, u kojoj se nalazile njihove gostione, malo po strani, daleko od buke i vreve i svačijih pogleda. Uvjeren sam, da je mojim prijateljima, kao i meni, kad ovo pišem, oko srca meko, vrlo meko, kad se sjete časova za vrijeme svjetskog rata, kad bi se izvan žandarskog oka, tamo sastajali subotom u večer, i prepričavali velike dogadjaje, koji su upravo tada prevrćali kartu Evrope. A kad bi u »Švabe« »šajeta« udarila t. j. kad dobili batina naše bi se raspoloženje popelo do neke vrste mahnitosti, a Vice bi ili Pepić, nosili iz kantunića bukaletu za bukaletom, ne mareći, da im istrusimo i čitavu bačvicu koja je bila odredjena za još ovakove ili slične goste i prilike.

Dragi moji prijatelji! Prošlo je dugo vremena od tih zlatnih vremena, ali uspomena na kantuniće, i na onu dragu domaću čeljad, živo se, ne blijedeći, usjekla u moj mozak. Kosa moja već je skoro sasvim posijedila, a sile pomalo malakšu, ali čini mi se, da bi se taj prirodni proces zaustavio ili barem usporio, kad bi znao, da ćemo se slobodni još jednom sastati kod Vicetovih ili Pepićevih, prepričavajući zlatne časove, i pijuckajući barem još jednu bukaletu iz kantunića!

Kantunići, kantunići! Hoće li našim rukama opet, kao nekoć, kružiti bukaleta zlatne, pjenašaste kapljice, koju brižno čuvate u vašem krilu!

Split.

Stipe Vrdoljak.

RASPELO SVETOGA VIDA

V Riki j' criki Svetoga Vida. Zvana j' jako lipa i visoka. Kada san prvi put šal va nju, jako mi se j' dosta, i vukla me j' na pobožnost . . .

Šal san od ontara do ontara i zanimal san se za starinska dela: mramor i figure...

Kada san prišal pred veli ontar, zadržal san se malo dalje vrimena. To j' opazil mežnjar, ki' j' bil va sakrištiji, pa j' prišal k meni i ponudil mi se j' da će mi pokazat Raspelo, ko j' sakriveno nutri va ontari . . . ako me to zanima.

— Molin . . . — molin . . . Vrlo rado bin želel vidit . . . Molin . . . mene to jako zanima.

Tada j' on spustil zastor, kin je bilo sakriveno Raspelo, pa smo Mu se obadva poklonili . . . Valje j' za opazit, da j' to Raspelo od starih vrimen . . .

— Od koga j' vika?! — zapital san mežnjara.

— To j' bilo leta 1296. Niki Petar Lončarić, hitil je opuku

— Lončarić?! — prekinil san ga va govori, i malo san se zbunil. — Znate to me puno interesira!

Po ton je on šal va šakrešiju, pa j' prnesal jednu malu hartu od dva lista, na koj' je bil naštampan križ i se lipo napisano kako se j' dogodilo čudo . . . Lipo piše: Petar Lončarić . . . Ja san se duboko zamislel, a mežnjar je počel sovat toga Lončarića i rekal je da j' bil od vražje familije . . .

Nigdar va životi nisan bil tako ponižen pred Raspelon . . . Tu j' Bog . . . Tu j' Istina . . . i ja san se istinito spovidel mežnjaru da san i ja Lončarić i od Lončarićeve familije . . .

Mežnjar se j' našal na čudi, baš kuliko i ja, kada mi j' on spomenul ime: Lončarić. On je mislel, da se ja morda šalin, pa san mu za svedočanstvo pokazal jedno pismo i kuvertu ku san imel va žepi . . . Malo se j' počesal zad uha . . . Siguro mu j' bilo žal, ča j' rekal »da j' od vražje familije« . . . Onda j' počel obraćat na slaje.

— Ča ćete, to j' bilo va staro vrime . . .

Igrali su se na buće . . . pa vino grobničko ali pak tudum, a od vina Van pride saki grih . . . Sadanji svit je puno bolji, ima forcu samo na besedah . . .

— Fala Bogu — rekal san ja, zač san videl, da j' mežnjar va škripci, pa da ga z'bavin i da zatršutin ono, ča j' on rekal: da j' bil od vražje familije . . .

— Vidite pak, da nij' bilo toga našega Lončarića, nigdar nebi bilo ovdi ovako lipe crikve . . .

— To j' baš pravo . . . A puno se j' ovdi zmolilo očenaši i zdravih Marij . . . pa će od toga jedan del bit i za njegovu dušu . . . Spasitelj je milostiv, pa će mu se smilovat . . .

I va ton smo se pozdravili i rastali.

Poslije san čestoput pasival tuda, uz crikvu, pa bin se bil kadagod svratil nutra... Najvolel san poć, kada nij' nutri bilo ni žive duše, zač bin onda bil jako sabran . . .

Tako sideć va kori, počel san razmišljat . . . kako j' to bilo pred 600 let i još niko lito više . . . kada se j' dogodil ta žalosni slučaj . . . Kako san se bil zadubil pričinelo mi se j', koti da čujen njihov govor i larmu:

— Lončariću . . . Pere . . . ali zgajaj . . . forcun . . . onako po »kirski« . . . zgodi ju da zleti valje na Gribnik od kuda j' i prišla. . . . Pere j' sukal jaketu, dignul je buću na oko, onda se j' zaletel, tri četiri koraki i zamahnul je sun forcun . . . Ali j' previše dignul i buća j' prehitila . . . samo za jedan vlas . . . Za to ča nij pogodil zgubil je foru . . . pa su mu se počeli sprdat Ričani i Grobničani: Pere »Kirac« nij' udril zgubil je foru . . . On se j' razjadil i zel je opuku...

Va ton je moje misli prekinula armonika i buka . . . Grobničani i Kirci prošli su mimo crikve pod hrvaskun bandirun . . . Bili su na levi . . . Oni ki su fraj pivaju veselo koti da su dobili foru na bućah, a oni kih je zelo, kljanu . . . zgubili su foru kot i Pere Lončarić! Po praznoj crikvi odzvanjaju glasi armonike. Mežnjar je opet sakril Raspelo . . . a Spasitelj je tužno oboril glavu . . .

Ivan Lončarić Papić.

—:-:—

DALEKO

Daleko, daleko
pul mora
javorika zelena diši,
a more
va mesečne noći
tiho tiho
šumi . . . .

Daleko, daleko
pul mora
draga me čeka moja
— — — — — —
a je mi još živa,
je mi još živa
stara mati moja? . . .

Ivan Boštjančič

im:

DRAGO GERVAIS PRIČA O SEBI,

O ČAKAVSKOJ POEZIJI, O OPATIJI I „LUMBERIMA", O MATI BALOTI, O SVEMU I SVAČEMU

Nema sumnje, da je Drago Gervais jedan od najpopularnijih Istrana. Naročito poslije zbirke »Čakavskih stihova«, koja je nedavno izišla i pobudila veliku pažnju. U hrvatskoj književnosti zauzimlje poezijom, kakvu samo on daje, posebno mjesto. Ima svoju jasno ocrtanu literarnu fizionomiju. Kritika ga je priznala i rekla je o njegovom stvaranju pravu riječ. Za nas je Istrane njegova lirika pogotovo velika stvar i mi ga naročito moramo cijeniti.

Mi ga i cijenimo. I s interesom očekujemo njegove nove stvari. Naše čitatelje, ljubitelje njegove poezije, interesuje medjutim i njegov život, žele da doznaju nešto direktno o samom Gervaisu, i pored onoga što im on govori kroz stihove. To nas ne smije začudjivati. To je naravna stvar. Koliko smo samo puta čuli pitanje: »Ko je Gervais? Gdje živi? Što radi?« (Pitaju nas to i o Baloti, ali na to pitanje još nemamo ovlaštenja da odgovaramo i da razotkrijemo — misterij...).

Ovih dana došao je Drago Gervais u Zagreb. Iz Bjelovara, gdje se bavi advokaturom i nimalo lirskim procesima, aktima, zakletvama i ovrhama. Dolazi on često ovamo. Osvane tako ujutro, njegovo elastično lice s nekom »lumberskom« grimasom, iskrsne tako pred velikim staklom izloga Kazališne kavane. I ovaj put tako, iznenada. A onda razgovor traje pola dana. Čakavski razgovori puni lirike, daleki od bjelovarskih sudskih akata. — Ovoga puta htjeli smo da nam nešto kaže za naše čitatelje. On je govorio, a mi smo bilježili, stenografirali, na preskoke, ono što nam se činilo interesantnije i reproducirali smo ovdje nekoliko odlomaka iz tog razgovora. Gervais priča:

*

Rodio sam se u Opatiji, i to ne u onoj Opatiji sa naglaskom na a, i onoj »Perle de Adria« kako su ju prozvali naši prijašnji »Kulturträgeri«, jer mi se tih različitih nosioca kultura valjda nikad ne ćemo riješiti, nego u našoj staroj, dobroj, čakavskoj Opatiji sa naglaskom na prvi i, i još toliko na vrijeme, da osjetim dah starih vremena i čujem priče starih mornara o »prokletoj Manći«, tajfunima, i olujama na Crnome moru, »sto ga vranići zelo«. U svojem sam djetinstvu još dospio, da vidim i čujem te naše noniće pred crkvom i u magazinima, pravije »gamazinima«, gdje se je pilo crno dalmatinsko vino igralo trešete ili briškulu, i psovalo kakvoga »brontulona« kapetana, »kapja mu srdačna ne pala kade je da je.« Prateći moju nonicu u posjete »cii Pijerini« i »cii Marijeti«, ili kakovoj već drugoj »cii«, jer »cije« su bile sve, dospio sam još da čujem stare ljude kako razgovaraju o starim stvarima. No, ti su stari ljudi odlazili jedan za drugim kao ono Vojnovićeva vlastela, i njihova je riječ bila sve tiša i tiša. Još ih se samo čulo, i moga djeda na njegovoj barci »Jerusolim« zvanoj, kako na Portiću, u Dražici i pred kupalištima viču: »Pite šen, barke faren«. Kurort Abacija stekao je već svjetski glas, i glasovi stranoga svijeta nadjačali su glasove staraca. Znam, to su sentimentalnosti, to je nostalgija za starim vremenima, i to možda nije ni moja lična nostalgija, već samo odjek onih razgovora, koje sam nekada slušao.

A zaista, lijepo se onda živilo u Opatiji i sigurno je, da je bilo malo kutića na svijetu gdje je život bio tako lijep i tako bezbrižan. Stranci su dolazili, glazbe su svirale, išlo se iz jedne zabave u drugu, iz jedne opatijske venecijanske noći u drugu, a pare su samo kapale, kapale. Nove generacije, koje su dolazile odgajale su se u jednom materijalno obezbjeđenom i bezbrižnom ambijentu, stvarajući poznati tip »fijake«, »lumbera« i »javorike«, profesionalnih zabavljača, »tencera« i »manjafoga«. Nekad su odlazili i na studije ili se bavili nekim poslom, ali sve je to bilo larpurlaristički. Studije nisu svršavane, posao nije obavljen, jer zaista zašto da se čovjek muči, kad imaš kakav hotelčić i renticu. Takva je divna, dolčefarnijente sudbina čekala i moju generaciju, ali mi te sreće nismo imali. Došao je rat, a poslije njega — znaš već što.

*

Što misliš? Petnajstgodišnji dječak i Jadransko pitanje. S jedne strane Evropa i Versaj, najmudrije glave Evrope, sjajne dvorane, lusteri i diplomatska finoća, a s druge strane mali dječak i gospodin Bog, koga svakoga dana toplo moli da spasi njegovu domovinu. Možeš si odmah misliti kako je stvar svršila. Jer, što mogu jedan mali dječak i gospodin Bog prema mudrosti čovjekovoj. I tako sam ja u svojoj petnajstoj godini postao zločinac, subverzivni i antidržavni tip, i već u novembru 1918, zajedno sa ocem, prebjegao prvi put preko granice. I od onda počinje najludji i najstrašniji život koji traje punih osam godina, sve do onoga nesretnoga dana kad sam za zadnji put ostavio svoj rodni kraj. Od onda me ima svagdje kao Ahasvera, i ja ti zaista nebih točno mogao navesti gdje i kada sam bio i živio u kojem mjestu. Sve ti je to, dragi moj, jedna strahovita zbrka mjesta, ljudi i doživljaja, i meni se i danas događa da nailazim sve na neke dobre i stare znance, s kojima sam bio neznam gdje, s kojima sam radio neznam što i koji se zovu neznam kako, a sve se tapšamo po ramenima, govorimo jedan drugome ti i skoro što se ne ljubimo. Sušak, Kraljevica, Karlovac, Jastrebarsko, Petrinja, Sisak, Ljubljana, Maribor, Opatija, Bakar, Crikvenica, pa opet Kraljevica, pa opet Sušak, Opatija, Bakar, sve se je to, dragi moj, potpuno smješalo, i nikad ja već točno neću znati gdje sam sve bio i kada. No, to ti je naša istarska sreća — upoznajemo mnogo svijeta. Znam samo, da sam najstrašnije dane proveo na Sušaku. Bio sam tamo u realci, mati i sestra u Opatiji, a otac u Kraljevici. A nisam mogao niti ovamo, niti onamo, jer su svagdje stražarili naši prijatelji; na jednoj strani Danuncijevi arditi, a na drugoj regularna vojska, jer, kako ti je poznato, između njih je postojalo odlučno i iskreno neprijateljstvo. Naravno, granicu sam svejedno i vrlo često prelazio, ali sa mnogo straha, tako da još i danas sanjam kako sam u Opatiji bez putnice, a moram u školu na Sušak, ili bih opet htio iz Sušaka u Opatiju, pa sve onako u snu izmišljam stotinu načina na koje bih mogao preći granicu kaošto sam ih nekad izmišljao na javi. Jednom su me čak i uapsili. Kad sam došao u Opatiju bez putnice. Što misliš, petnajstgodišnji dečko! Vodili su me karabinijeri, »bajoneta in kana«, a naš uvijek pijani Mondo im je vikao: »Ča, već su i petešiće počeli zapirat«. I za sve to vrijeme polazio sam škole i morao učiti, jer, zaista, gospode se profesora nije ništa ticalo što mi je trbuh prazan, što mi otac ne može poslati novaca, i što mi umire kod kuće mama...

*

Za tih osam godina bio sam po više puta u Opatiji, kako sam ti već rekao, i to nekad i po čitavu godinu dana. Zato sam vrijeme hodao po našim selima, i mislim da nema sela u Liburniji, u koje nisam zabo svoj nos. I vidiš, dragi, za tih mojih samotnih lutanja po Istri, ja sam došao do uvjerenja, da boljeg čovjeka od našega nema. Možda je to i prepotentno. Ali poslije sam dolazio, a i danas dolazim u kontakt sa narodom, no zaista ogromnih ima razlika između našega čovjeka tamo i ljudi s kojima sam kasnije dolazio u doticaj. One prirodne naivnosti, one gospodske dobrote u najvećega siromaha, onog iskreno čovječanskoga pogleda na svijet kakvoga sam našao u našega priprostoga čakavca, nikad već poslije nisam našao, pa ni ondje gdje sam to imao pravo očekivati. Da li je ta širokogrudnost, taj širi pogled na svijet posljedica činjenice, da naš čovjek živi na moru i da je preko mora bio u vezi sa čitavim svijetom i upoznao strane narode, i da ga je neprestano ropstvo, s druge strane, naučilo, da je čovjekova sloboda prva i najvažnija stvar na svijetu, i da svačiju individualnost i svakoga čovjeka, ma koje on narodnosti bio, valja poštovati ne znam, ali držim da je baš to uzrok onom mentalitetu koga sam našao i naučio poštovati u našem istarskom seljaku.

*

U to sam vrijeme pisao i svoje prve feljtone u tršćansku reviju »Naš glas«, feljtone mladoga čovjeka koji nije sa sobom na čistu i koji je toliki brbljavac, da to mora odmah svima objaviti. Radilo se onda i u Opatiji, u Zorin domu, gdje su bila sakupljena i sva nacionalna društva

Imali smo i diletantsku sekciju koju je vodio g. Viktor Car Emin, i koja je radila sa velikim uspjehom i imala zaista par prvoklasnih talenata. Tamo sam naravno nastupao i ja. Ta kako i ne bi. »Istarski humorist«, kako su me nazvali braća Slovenci u »Edinosti«.

*

Vidiš, taj »istarski humorist«, sjeća me na četrnajst najljepših i nepovratnih dana. Išli smo na Triglav, a bili i tri dana pod Krnom, gdje smo držali nekakav socijalni tečaj, predavanja i što ti ja znam što sve ne. Budi uvjeren, dragi, da kroz onih četrnajst dana nisam prestao govoriti, no vjeruj mi da to nisu bili nikakvi revolucijonarni govori i nikakvi antidržavni akti. Ne, zbijao sam šale na račun fašizma, na račun gospodina Mussolinija, i naravno na naš. Tada smo ti mi hodajući iz Krna u Kobarid, pod mojom komandom razumije se, pjevali na sav glas, a bila nas je neka stotinica, a na Soči su se kupali i derali talijanski vojnici. U Kobaridu smo čak priredili i pretstavu, a ja sam, zlom vremenu uprkos, pjevao kuplete i skakao po bini tako majstorski, da su mi čak i karabinijeri pljeskali.

O, to su bili lijepi drugarski dani, to su bili drugovi kakvih već nema. Miro Žmak, najtipičnija istarska glava što sam je ikada vidio, moj sustanar u nekoj krnskoj štali, i najbolji drug što se može zamisliti, toliki drugi, tolika imena, od kojih vi danas u kalendaru »Soči« spominjete neke kao ubijene, mučene, konfinirane, sve su to bili zlatni drugovi, veseli prijatelji u danima borbe i nevolje. I znaš, druže, kad sam kasnije iza kako sam definitivno ostavio domovinu, a proganjanja naših ljudi postala sve strašnija, sve luđa, bio već u Jugoslaviji i čitao, da je moj dragi Miro Žmak, da su toliki drugi konfinirani, bio bih najvolio da sve ostavim do vraga, pa da idem k njima. Naravno da nisam išao. No, ostavimo šalu na stranu. Nije svako stvoren za heroja, ne zna svako da trpi. Junaci su to, ti moji dragi, nezaboravni drugovi, ti jadni mladići, kojima mladost trune u kazamatama i konfinacijama. Ta divna, jedina mladost. A zašto? Zašto? I, veruj mi druže, kad na to mislim, zar ima smisla da dalje govorim o sebi, da tu pravim iz sebe nešto što nisam, da se pravim lijep, kad je prava naša ljepota, kad je sve ono što smo imali najbolje, najpozitivnije i najljudskije po zatvorima.

*

Godine 1926 otišao sam definitivno iz Opatije, i od onda živim onako kako se već živi u nas malogradjanski. Svršavam jus, jer vele da je to najjeftiniji studij i najlakše se svršava. Čak sam se i oženio, a kako je u braku znaš i sam: »kalma bonaca«, obiteljski i toliko žuđeni mir, dok ti najednom, posve nenadano, ne dođe prava bakarska bura od osam dana »duradi«.

*

Radim neprestano i potrošio sam već sigurno toliko papira koliko naši prijatelji od preko mora na dokazivanje, da je Istra talijanska. Ne vjerujem samome sebi, a kako ćeš vjerovati sebi, kad me je moja najranija mladost naučila da ne vjerujem nikome, pa čak ni onima, koji ti tvrde da dolaze »kome amići«. Sad sam gotov sa romanom »Emigrantom« i čekam na bolja vremena, da ga štampam. Da ti pravo kažem ne sviđa mi se baš jako, jer je u svom drugom dijelu prepun detalja, koji kvare onaj dojam, onu cjelinu koju sam s njime htio da dadem. I onda, on se mnogima neće sviđati i radi toga, što sam u njemu pisao kritički i o nama, naročito o našem nacionalnom pokretu. Ne zlo, apsolutno ne zlo, ali kritički, jer znaš i sam, drugo je kad poznaš prilike, a drugo je kad samo čitaš o njima. No, ostavimo »Emigranta« s njegovim emigrantskim jadima. Radim i na jednom romanu, humoristično-satiričnom, ali o njemu neću da pričam. Ako nastavim tempom kojim sam počeo bit će dobar. Glavni junak je naravno Opatijac i to onaj pravi, »lumber«, i taj moj Opatijac prolazi sve, dolazi u svakakve situacije, bavi se svačim, i iz svega štogod primi u ruke pravi sprdnju, ukratko, izrugava se svemu što je homo sapiens do danas učinio na zemlji.

*

Kad sam napisao prvu čakavsku pjesmu neznam sigurno, ali čini mi se da je to bilo u starom zagrebačkom Đačkom domu, »Ilica 83«, jednog mutnog novembarskog dana, kad smo sjedili u učioni i Baronove institucije bile teške kao olovo, a nostalgija za domom strašna. I, vjeruj mi, htio sam napisati jednu žalosnu pjesmu, elegiju neku, ali vidiš, a tako mi se je poslije često događalo, dolazi ti na kraju nešto veselo, domaće, neka pustopašna poanta, pravo opatijsko sunce i miris »javorika«. I ništa nema od tvoje elegije. Izađe neka poskočnica, neka vesela mala zvjerka, i mazi ti se i škaklje te, pa kako da joj ne ugodiš, kad te je razveselila i olakšala ti bol. Tako su pisane sve te pjesme, svi ti komadići moga rodnoga kraja. U boli i nostalgiji za rodnim krajem. Kad se je tih pjesmica nešto malo skupilo, ja sam ih u Crikvenici sa pravim početničkim strahom, predao gospodinu Vladimiru Nazoru, a on ih pohvalio, i savjetovao mi da ih štampam. Hej, moj dragi, sad sam ti ja bio pjesnik, pa makar samo čakavski. Gotovo čitav dan sam vjerovao u sebe.

Došla je zatim »Antologija« Jelenovićeva i Petrisova, pa druga moja zbirka i velik, golem odjek svega toga. Slava!

No, vidiš, kritike su me prestrašile. One su zaista bile povoljne, vrlo povoljne, toliko povoljne, da im se ja niti u snu nisam nadao. Jer, zaista, ja sam samo mislio da se odužim, da platim dug domovini za sve one lijepe dane, koje mi je dala, i to tako, da te njene ljepote, da te njene krasne ljude dadem u pjesmi, da kažem drugima kako je moja domovina lijepa, kako su njeni ljudi dobri. A ono izašla ovakva nekakva slava. A da ne bijaše gospodina Vladimira

Drago Gervais

Nazora sigurno je, da bi te moje pjesmice već davno bile svršile u peći.

*

Od Istrana pišemo čakavski, koliko mi je poznato, Balota i ja. Vladimir Nazor napisao je one čakavske pjesme, koje su ušle u »Antologiju«. Danas već ne piše čakavske pjesme. Moram samo da naglasim, da se čitajući te njegove pjesme divim otkud je njemu, Dalmatincu, uspjelo napisati te prekrasne pjesme tako savršenom čakavštinom, kad nikad njome nije govorio. A kako su čiste, kako lijepe... Barba Rike je takodjer ranije pisao čakavske stihove i napisao je neke srdačne stvari. Sad pak pišemo čakavski Balota i ja. — Neznam, da li je to prepotentno, ali uvjeren sam, da smo Balota i ja, u našim najboljim pjesmama, dali baš ono što smo morali dati i zašto smo imali sve predispozicije; da smo u tim našim pjesmama dali svaki svoj kraj i svoga čovjeka baš onako i nikako drugačije nego kakav je.

Balota i ja imamo još i tu sreću, da smo dva antipoda. On tvrdi istarski kmet, »ribar i mornar«, a ja veseli opatijski »lumber«. On sječe svojim pjesmama kamene hridine, a ja se valjam po opatijskim žalovima i odlučujem se bili bilo bolje ići Minaku u Iku na ribe, ili u Rukavac na domaći pršut. Na taj način došla je do izražaja i jedna i druga Istra. Istra veselja i Istra tuge. No, baš ako se tako gleda na stvar dobivaju Balotine pjesme daleko veće značenje, jer zaista što je čovjekova radost no strelica kroz oblake, dok je bol ono temeljno i najjače, ono što daje pravu sliku čovjekovu. Čovjeka se ne poznaje po njegovoj radosti, nego po njegovoj tuzi. No, ja nisam kriv, što sam takav kakav sam.

Držim, da je od Balotinih pjesama najbolja »Koza«, i mislim da je to uopće jedna od najboljih pjesama, koje je dala hrvatska lirika. Ne samo da je u njoj dano mnogo boli, nego je ta bol dana i na pravi istarski način, jer konstatacija, da za bol jadnoga sina neznaju ni car od Jermanije ni on cesar u Beču tako je tipično istrijanska, pretstavlja tako tvrdi, satirični istarski »vic«, da se tako izrazim, a ujedno i protest, da se istarskijega ne može zamisliti.

*

Balotu ne poznam. Ove sam se godine upoznao u Bakru sa Zvanom Kastavcem. Znaš, meni u Bakru živi otac, stari muzikus, koji bi na svu silu htio da bakarski muzikanti budu tako vješti kao svaki profesor muzike, a pošto im je on kapelnik, to sam nekad i ja u Bakru bio čitav konzervatorium. Ne samo, da sam bio u pjevačkom društvu, no sam ti u crkvi igrao orgulje, a bogami jednom čak tukao i veliki bubanj, ali po tvrdnji moga oca posve »falš«. Ne vjerujem. Ta nikako ne možeš na bubnju uloviti krivu notu, ako baš i hoćeš. Nego, čekaj, htjeli smo o Baloti. Dakle, upoznao sam se u Bakru sa Zvanom Kastavcem i dogovorili se, da će mi javiti kad bude Balota došao iz Vantačića u Kostrenu. I zaista, već druge nedjelje javi mi Zvane Kastavac, da se kod njega skupilo društvo, da je došao iz Vantačića Balota, a iz Sušaka dr. Jožić Peteh, najbolji istarski tenor. Misliš da sam išao? Kontinentalac kakav sam postao u Bjelovaru, tako sam se spekao na suncu, da sam imao »što gradi febre«, kako bi kazala moja pokojna nonica. I tako mi je Balota izmaknuo, ali vjeruj mi, drugi put neće. I ja već znam kako ćemo čitati naše pjesme. Kvarner će biti pred nama, i Učka, a mi za stolom, za domaćom »tavajom«, i litrica vina pred nama. »Na brege v oštarije«! Moj dragi, to su bili dani.

(Stenopram A. S.)

(VI :)

NAŠA ZAPADNA NARODNOSTNA MEJA

PROBLEM BENEŠKE SLOVENIJE IN REZIJE

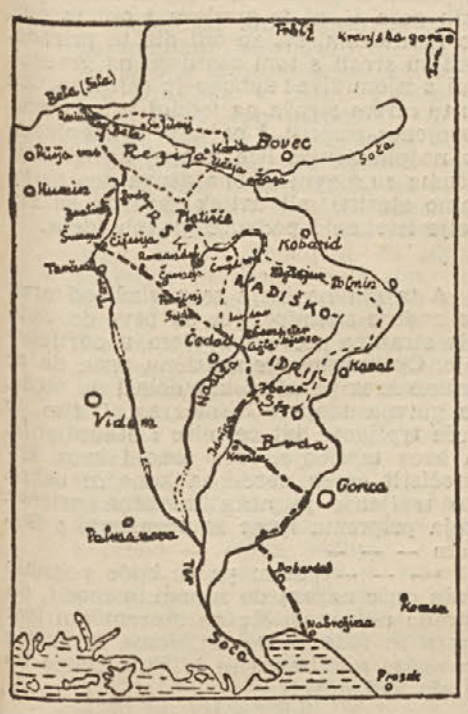

Izmed slovenskih plemen, ki so se v teku nam še neznanega dela historije naselila po Evropi, so prišli Slovenci najdalje proti zapadu. Tudi danes, ko se je stanje v teku stotetij na zapadnih mejah poslabšalo in je bil slovanski element potisnjen od drugih narodov globoko nazaj, tvorijo Slovenci s svojim delom, Beneško Slovenijo, najzapadnejšo mejo slovanskega življa v Evropi. Neugodna lega, gorat svet, velika kulturna zanemarjenost, dolgotrajna svoboda, ki so jo uživali, dalje popolna osamljenost, ki se združuje v popolnem pomanjkanju kulturnih stikov z ostalimi Slovenci, vse to je bilo vzrok, da so se tako dolgo ohranili med tem tujim elementom, da so živeli čisto svoje življenje, razvili in ohranili svoje običaje in svoje narečje. S strani drugih narodov, ki so v teku zgodovine zaporedoma vladali nad temi kraji, ni bilo potem, ko so jih izrinili iz plodne ravnine v gore, kjer so se Beneški Slovenci nato ustavili, do preteklega stoletja nikakega vpliva in pritiska. To stanje se je izpremenilo šele po l. 1866, ko je prišla Beneška Slovenija po porazu Avstrije s plebiscitom pod Italijo. Takrat začne šele naglo potujčevanje tega dela Slovencev.

Malo je danes Slovencev, tudi med izobraženci, ki bi podrobneje poznali Beneške Slovence. Njih razmere so proučevali le redki možje skoro sami tujci. Sicer je dala Beneška Slovenija v preteklem stoletju nekaj odličnih sinov, toda so se skoro vsi udomačili v Italiji in tudi tam delovali v italijanskem duhu. Redke so izjeme. Omenim naj tu P. Podreko, ki je bil duhovnik in širil slovenske knjige med ljudstvo ter še živečega Ivana Trinka Zamejskega kot pesnika in pisatelja. Uveljavil se je v mnogih slovenskih literarnih revijah in listih ter mnogo delal za Beneške Slovence. Od drugih Slovencev je omembe vredno delo Simona Rutarja, ki je spisal precej obširno zgodovino in zemljepis Beneške Slovenije. Toda njegovo delo je polno napak, ni študiral namreč razmer, ki so bile do tedaj še zelo neraziskane na licu mesta. Edini Slovenec, ki je to deželico prepotoval, proučil kritično zgodovinski materijal, njeno narečje in imenoslovje je bil dr. H. Tuma, čeprav tudi njemu, zlasti z jezikislovnega stališča markisaj očitajo. Vendar pa se za spoznanje te zemlje na njegove rezultate lahko najbolj krepko oslonimo.

TRI BENEČIJE

Po svetovni vojni razlikujejo v Italiji tri Benečije, ki obsegajo ozemlje od Lago di Garda do Snežnika: Tridentinska Benečija, od gardskega jezera do Piave, Furlanska od Piave do bivše avstro-italijanske meje in naša Julijska Benečija. Gore, ki se dvigajo v furl. Benečiji nad ravnino in ki jih omejuje na zapadu Tilment, na vzhodu Soča, tvorijo Beneško Slovenijo. To lahko delimo na dva dela: v Beneško Slovenijo v nekem ožjem smislu in Rezijo. Ako torej prištejemo Rezijo, je sev. meja sledeča črta, ki gre od vasi Žage ob Soči na Babanjski Skedenj (2117 m), na Visoki Kanin (2585), čez vrata Grubje (2034) in nato gorski greben, ki se polagoma znižuje do Fele z vrhovi Žrd (2324). Tam na Kolku (1782), Tolsti vrh (1180) in Gran Paito (574). Južno mejo pa tvorijo obronki, kjer prehajajo gore v furlansko nižino.

REZIJA

Rezija je jajcu podobna dolina, ki jo omejuje na severu omenjeni gorski greben, na jugu pa Muzci in potok Učeja. Glavna reka je Rezijanska Bela ali Fela. Rezijani sami jo imenujejo Velika Voda ali kratko voda. Rezijanska Bela teče v Felo pri Resiutti (Na Bjeli), ki prihaja s koroške strani. Na vzhodu teče Učeja, ki se izliva v Sočo pri Žagi. Vsa dolina meri 127 km² in šteje okrog 4000 ljudi, ki tvorijo eno samo občino s 5 vasmi. Občina je v Sv. Jurju ali Tu v Bjeli, vasi so pa: Ravnica, Njiva, Osejani, Stolbica in Korita.

Rezijani so visoke postave, koščeni in bolj temne politi. Močno slišijo hrvatskemu plemenu. Zelo ljubijo svoj kot in ga zato večkrat obiskujejo; saj so raztreseni po najrazličnejših krajih, kamor jih je odagnala skrb za kruhom. Jako so samosvoji in svobodoljubni. Šol niso imeli do novejšega časa. Zato je bila nepismenost zelo velika — skoraj 100 odstotkov. Leta 1872 je bilo na podlagi uradne statistike v Reziji nepismenih moških 92 odstotkov, žensk pa je bilo 99 odstotkov.

BENEŠKA SLOVENIJA

Beneška Slovenija v ožjem smislu se nahaja južno od Rezije. Njeno sev. mejo tvori dolgi greben, ki se vleče od grič̆a sv. Antona pri Kobaridu čez Kobariški Stol (1888), Breški Jalovec (1615), Viskoriški vrh (1621) do doline izvira Tera, nato čez Postovčič (1613), Lanež, (1631) na Vel. Karman (1716) do Tilmenta. Med Rezijo in Beneško Slovenijo leži pusta in malo plodna alpska dolina Dol. Na vzhodu oklepa dolino reka Tar, ki še vleče na jug čez Mali Karman (1372) na Čampon (705). Južno mejo tvori vznožje gričevja, ki prehaja v ravnino. Posebno spomladi je krasen pogled na Beneško Slovenijo, ki tvori s svojo živo zeleno barvo krasen kontrast s furlansko ravnino, ki leži spodaj vsa v sopari in je skoro rjavkasta. Beneško Slovenijo karakterizira greben, ki se vleče od Brškega Jalovca (1615) na jug čez Tepanski rob, Vršič, Javor, Nagrad, Vrh Krčme čez Kraguvenco na Volovjak nad Čedadom. V tej verigi se nahaja tudi Ivanac (1168) kot najvišji vrh v Beneški Sloveniji.

Beneška Slovenija ni enotna po narečju in jo z ozirom na to lahko razdelimo na dva oziroma na tri dele. Preje opisan greben tvori mejo. Vzhodno od njega je nadiško-idrijsko, zapadno pa trsko narečje. Trsko narečje je enotno, dočim se vzhodno nekoliko razlikuje in se zato deli v idrijsko, ki je močno sličnо goriškemu, Trsko je za nas najmanj razumljivo. Nadiško se nahaja nekako v sredi med obema. Da so se narečja diferencirala, je vzrok po vsem o geografskih prilikah. Ako namreč pogledamo zemljevid Beneške Slovenije vidimo poleg označenega grebena tri rečne doline, ki jih namakajo reke Ter, s Karnahto, Nadiža s pritoki in Idrijca. V vsaki teh dolin, ki so opasane z višjimi ali nižjimi gorami je živelo ljudstvo osamljeno skoro čisto zase, zato je čisto naravno, da so se razvila ta narečja in razni običaji, ki so svojstveni za vsako dolino. Ves opisani del Beneške Slovenije meri 412 km² in ima okrog 40.000 prebivalcev. Pod sodnijski okraj Šempeter spadu 8 občin, pod Tarčent 3, po eno pa pod Čedad in Humin (Gemona). Beneški Slovenci so visoke rasti (najvišje prebivalstvo Italije, povprečno 169 cm). Tudi Furlani so visoke rasti, to pa vsled mešanja s slovanskim prebivalstvom, ki se je izvršilo v teku stoletij. Trinko označuje Beneške Slovence tako — le: Naši Slovenci so sploh veseli, nekaterikrat lahkomiselni, trmasti, precej naklonjeni k pravdanju, radi pojejo in tudi radi pijejo. Držijo se svojih starih navad in svojega narečja. Razumni so še precej, toda izobrazbe imajo malo, ker malo berejo. Slovenskih knjig sploh ne znajo čitati, ker jim dela književna slovenščina težavo. Večina tudi laških knjig ne razume in ne bere.

JEZIK BENEŠKIH SLOVENCEV

Jezik Beneških Slovencev kaže na dnu slovenščino in je s filološkega stališča jako interesanten. Zelo sliči hrvatski čakavčini in ga nekateri filologi tudi prištevajo sem. Stari ples Rezijanov je hrvaško kolo. Čimbolj gremo proti zapadu tem bolj postaja jezik nerazumljiv. Po izgovoru sliči rezijansko narečje močno na turanščino (vokalna harmonija), dočim ima narečje trskih in deloma nadiških Slovencev v sebi več elementov srbo-hrvaščine. Dr. Tuma, ki je proučeval historijo in jezik beneških Slovencev, je nazorno pokazal na tuje primesi in dokazal, da te niso prišle slučajno v jezik, ampak da so ostale v njem po ljudeh, ki so tu bivali in prišli v zvezo s Slovenci. Iz zgodovinskih dokumentov in listin, ki so do danes proučene, se da sklepati da so beneški Slovenci bivali v Furlaniji in segali daleč v Karnijo že pred preseljevanjem narodov in preden je Rim zavzel te kraje.

AUTOHTONOST BENEŠKIH SLOVENCEV

Znanstveniki in zgodovinarji trde, da so Slovenci prišli iz Karpatov in so naselili ob koncu 6. stol. kraje, kjer so še danes. Toda za to nimajo nobenih dokazov. Za Ben. Slovence se da nasprotno dokazati, da so avtohono prebivalstvo (dr. Tuma). Prve vesti o njih so iz jako zgodnjih časov in gotovo prve o Slovencih sploh. Že Livij poroča da je l. 186. pridrla od severa četa oboroženih mož in se naselila tam prav ob morju, tam kjer je danes vas Belinja. Prebivalstvo (rimsko) se je pritožilo v Rim, ki jih je nato pregnal nazaj v gore. Zgodovinarji trde, da so bili to Veneti. Kod edini dokaz navajajo, da so častili Belina, ki je bil njih božanstvo. Toda že na prvi pogled se vidi, da je ta beseda čisto slovenska. V Tolminu še živi pripovedka o nekem čudovitem bitju Belinu. Da se torej sklepati, da je to četa gorjanov, ki je iskala plodnejše zemlje. Rim je postal pozoren nanje in zato napravil trdnjavo in kolonijo, v katero je naselil 3.000 kolonov z družinami. To je začetek pozneje bogatega in cvetočega mesta Ogleja in početek latinjenja Furlanije. Zgodovina poroča, da je v Oglej prihajalo 28 rimskih cesarjev na letovišče. Pri pojedinah so bile specijalitete »poma matiana« (jabolka iz Medane) in »vinum pucinum« (proseško oz. brijsko vino). Zgodovinarji dalje trde, da so bili prvotni prebivalci teh krajev Veneti in Ilirci, oz. Kelti. Toda dokazal tega še ni nihče. Simon Rutar je mnenja, da je nastala vsa teorija Keltov iz odpora pred Slovani. V Ogleju se je zelo zgodaj zanetila krščanska vera in tu imamo tudi prve mučenike, med katerimi sta sv. Mohor in Fortunat. Zanimivo je, da sta ravno ta dva svetnika slovenska patrona in jih Furlani sploh ne poznajo. Poročila govore, da sta pridigovala »in sermone rustico« t. j. v domači kmečki govorici in ne latinsko, kar še bolj govori v prilog priljubljenosti med Slovenci. Pri Sv. Ivanu ob Timavu je bil dalje najden evangelij sv. Marka. Sv. Ivan ob Timavu je bil božja pot. Knjiga sama je iz l. 381. Na njen rob so si dali romarji zabeležiti svoja imena; med njimi je vsepolno lepih slovenskih imen: Drašček, Slovenka, Sebidrag itd.

Furlanska ravnina je bila večkrat opustošena in je večkrat menjala svoje gospodarje. Znani zgodovinar Pavel Diakon (umrl 796.) omenja v zvezi z Longobardi, katerih zgodovino je opširno opisal, Obre, Hrvate in Slovence, ki so prihajali skupno ropat s severa. Obrom in Hrvatom, ki so takrat ropali po vsej Evropi in ki so bili konjiki, so se pridružili še Slovenci kot pešci. Pri teh napadih in kolikor toliko skupnem življenju so se naselili posamezni oddelki Obrov in Hrvatov med Slovence. To vse je vplivalo, da so se jeziki nekoliko pomešali. Pozneje za Frankov je bila na tem ozemlju vojvodina z imenom »Pagus chronati«. Nadaljevala se je v grofiji Mužac (Moggio), ki jo je zadnji slovenski knez Kocelj poklonil Ogleju. Iz darovalne listine se vidi po krajevnih imenih, da je bila takrat ta grofija čisto slovenska.

Še več virov je ohranjenih iz srednjega veka in vsi jasno kažejo, da so bili Slovenci tedaj v večini v furlanski ravnini in Karniji. Zgodovinar Nicoletti poroča n. pr. za l. 1596.: Pri nas v Furlaniji se govorita dva jezika: furlanski, ki je grob in surov in slovenski, čina. Anglež Brown, ki je l. 1669 potoval skozi naše kraje, je dobil tik Vidma še slovenski jezik. Čim bolj nazaj gremo v srednji vek, več je slovenskih krajevnih imen, katerih debla so ostala še do danes. Ko so začeli v 9 stoletju prihajati na jug nemški plemiči in obrtniki, so kot svojo oznako krajevnih imen vzeli kot bazo slovenska imena. Tako Pišja vas — Pevscheldorf, Oglej — Agley, Trbiž — Terveys itd.

PRVI PARLAMENT V EVROPI

Da so bili Beneški Slovenci prvotno prebivalstvo Furlanije kaže tudi njih lastna uprava, ki se je med nadiškimi Slovenci ohranila do preteklega stoletja. Iz številnih dokumentov in poročil je jasno razvidno kakšna je bila in na podlagi tega smelo trdi dr. Tuma, da so imeli Beneški Slovenci prvi parlament v Evropi. Zavojevalni narodi, ki so bili njih gospodarji so jim puščali svojo upravo skozi stoletja. Zlasti beneška republika je zavedajoč se kolike važnosti je ta deželica za njeno severno mejo pustila vse svoboščine. Beneški Slovenci so se namreč obvezali braniti prelaze na severu in so v ta namen vzdrževali četo 200 oborožanih mož. Dr. Tuma piše o tem:

Uprava je obstojala iz sosesk, ki so tvorile skupino bivališč v gotovem kraju. Vodili so jih starešine, ki so se zbrali vsako nedeljo pred cerkvijo pod košato lipo ob kameniti mizi. Te mize so se ohranile še marsikje do danes. Na zborovanju, ki se je zvalo »veče« se je sklepalo in ukrepalo o gospodarskih in javnih zadevah. Vsak hišni gospodar je imel pravico prisostvovati in priglasiti svoje spore in zadeve. Starešine so pod predsedstvom župana tvorili zbor nazvan sosednja, ki je bila obenem sodišče v prvi instanci. Sodila je po običajnem pravu. Vseh sosesk je bilo 36 in sicer je tvorilo 21 sosesk na desnem bregu Nadiže landarsko skupino, 15 sosesk na levem bregu pa skupino v Mjersi. Kadar so bile sosednje navzkriž in v sporu, je vsaka skupina izvolila 12 najbolj vplivnih mož, ki so na to rešavali spor. To je dvanastija. Za posebno važne zadeve sta stopili skup obe dvanajstini, ki sta zborovali pri Sv. Krnu nad Šempetrom. Tretja instanca, zbor dvanastij, je imela pravico nalagati posebne davščine, posebno pa trošarino in celo pravico smrtne obsodbe. Soseske so bile proste vojaščine in vseh dajatev. Prevzele so edino nalog čuvati severno mejo. Ben. Slovenci so imeli na ta način svoja sodišča, svoje finance, svojo vojsko — mala državica s popolno avtonomijo in upravo, ki je bila demokratska in parlamentarna. To pravo jim je ukinila šele Francija 1805, ki je uvedla comune in cantone.

POD AVSTRIJO

Po porazu Francije je v dunajskem miru prišla Beneška Slovenija pod Avstrijo, ki se je s svojo birokratično upravo ljudstvu silno zamerila. Upravo je prepustila italijanskem uradništvu. Razumljivo nam postane zato zakaj je med Beneškimi Slovenci toliko italijanskih priimkov. V Avstriji je veljal zakon, ki ga je izdala Marija Terezija in ki je predpisoval, da mora vsakdo poleg krstnega imena imeti tudi priimek. Ker se ljudje zato niso brigali, so jim italijanski uradniki dali kar samovoljno italijanske priimke. Hišna imena so pa povsod lepo slovenska. Rezultat te avstrijske uprave pa je bil med drugim ta, da je l. 1866. ob priliki plebiscita glasovalo vse ljudstvo za Italijo. (V Reziji je bil oddan en glas, dočim v Furlaniji vštevši Beneško Slovenijo 36 glasov za Avstrijo).

BENEŠKA SLOVENIJA POD ITALIJO

Ko je prišla Beneška Slovenija pod Italijo se je začelo stanje v narodnostnem in političnem oziru naglo spreminjati. Z uvedbo šol in »biblioteche circolanti« napreduje poitalijančevanje, posebno po vojni. Naselbine po južnih obronkih Beneške Slovenije vedno bolj zgubljajo svojo slovensko besedo. V devetdesetih letih preteklega stoletja je bila vsa Beneška Slovenija v okviru v začetku označenih mej popolnoma slovenska dočim je danas ta slika seveda popolnoma drugačna. Danes so še čisto slovenske le še občina Brdo ob Teru. Platišče in osem občin šempetrskega okraja. Vendar pa je tudi ta naša trditev zelo predrzna in bi jo zaradi novih razmer le težko vzdržali. V obrobnih južnih in zahodnih vaseh furlanski element že prevladuje.

Naj naštejemo najvažnejše naselbine, ki jih imamo za kolikor toliko še slovenske:

Opskrbite se za Uskrs Radenskom

Šempeter ob Nadiži, ki šteje okoli 4.000 prebivalcev in daje po vojni izgled čisto italijanskega mesta. Do 1. 1866. se je imenoval S. Pietro degli Slavi, a 1. 1867. je Italija spremenila ime v San Pietro del Natisone. Dalje Ažla in Bjače tudi ob Nadiži, Kanalič, Macaroli, Podbonest, Canebla, Robedišče, Platišče, Brezje, Breginj, Kred, Brdo, Čižerija, Njivica, Podbreg, Škarbani, Breg, Viskorša, Tepana, Romandol, Tamar.

PodKolovratom leže vasi: Klobučarji, Dreke, Ravne (1043 m visoko), Jevščeki. Zanimiva je vas Črni vrh, ki leži pod Ivancem.

Njeni prebivalci predstavljajo najčisteje ohranjeni tip Beneških Slovencev in so očuvali najčisteje svojo nošo in navade. Vsa zgoraj omenjena imena govore o slovenskem poreklu.

Etnična meja pa bi, če vzamemo močno mešane kraje, tekla z ozirom na Italijo takole: od Ibane (Albana) na Idrijici gre proti severu do vasi Stare gore. Nato zavije proti sevrozahodu do Alže od tu čez hrib Volovjak (420 m), Mlado seno (727 m), mimo vasi Kanalič, preko gore Sv. Lovrenca (914 m), po občinski meji med Fojdo in Torjanom, nato pod vasjo Vile proti Porčinju, južno od vasi Čarneja, Romandola, Loga, med Erbo in Čižerijo, pod vasema Šumejo in Smrdejo na Čampon (705) m).

Nato je meja greben Mal. in Vel. Karmana (1716 m), preko Laneža (631 m), in Postovčiča, (1613 m), preko prelaza Muzcev (1012 m) na sedlo Poljica, dalje na Javor (1907 m), Griže v dolino Rezije in po sev. grebenu, ki omejuje Rezijo do Vel. Kanina.

Dolina Raklanica, ki se nahaja nad Rezijo je bila pofurlanjena že pred sto leti. Ako potegnemo nato še črto od Ibane na jug ob Idrijici do Krmina od tu pa vzamemo kot mejo progo, ki veže Krmin, Gorico in Nabrežino dobimo v celoti beneški jezikovni otok. Tako poroča v glavnem Simon Rutar in kar bi veljalo za čas, ko so dobili Beneško Slovenijo Italijani. Danes je ta meja v podrobnostih sicer ostala, vendar pa se slovenski element vedno bolj zgublja.

GOSPODARSKO STANJE

Gospodarsko stanje Beneških Slovencev naj na kratko pokaže tale slika: Dolina Rezije je stisnjena med gore. Plodne zemlje je le malo. Glavni dohodek je od živinoreje, ki pa je tudi borna in ekstenzivna. Skoro polovica prebivalstva mora zato po svetu, kjer se preživljajo kot kramarji, delavci in zidarji. V ostali Beneški Sloveniji je nekoliko boljše. Ta del zemlje je bolj gričevnat, travnat in deloma pogozden, na južnih krajih uspeva dobro vinska trta in sadje, dočim se v hribih pečajo bolj z živinorejo. Najugodneje stoji levi breg Nadiže in Idrijce. Pred vojno so izvažali precejšnje količine jabolk, kostanja, češpelj, češenj... V dovoljni množini za prehrano uspeva žito, krompir in fižol. Planine nimajo posebnega gospodarskega pomena ker so prestrme in skoro brez sočne trave.

V okolici Brda v Trski dolini goje svilorejko. Od turistike nima prebivalstvo nobenih dohodkov, čeprav je dežela lepa. Italijanska vlada se popolnoma nič ne briga, da bi pomagala iz težkega stanja tej pokrajini, ki je pasivna. To stanje se je zlasti po vojni poslabšalo. Dočim so pod Avstrijo in še deloma pred vojno svoje previške produkcije lahko vnovčili, jim je to danes nemogoče. Odkar je Beneška Slovenija pod Italijo, morajo tudi Beneški Slovenci v svet za zaslužkom. Tudi prosveta je strašno zanemarjena in tako predstavlja Beneška Slovenija v gospodarskem in prosvetnem oziru zelo zapuščeno pokrajino, posebno še vsled tega, ker ljudstva nihče pravilno ne razume in ga do sedaj ni razumel. Politični gospodarji so jim nudili, čeprav malo, samo to kar je njihovemu elementu tuje.

ASIMILACIJA BENEŠKE SLOVENIJE

Mešanje med latinskim in slovanskim elementom, ki se je vršilo v teku stoletij je dalo narodnostno skupino Furlanov. V teku starega, srednjega in novega veka do 19. stoletja je bil v furlanski nižini slovenski element že popolnoma izrinjen. Ohranil se je le v gorah. Danes napreduje potujčevanje tudi v gorah zelo naglo, posebno še, ker si je vlada zadala tudi v tem smislu posebno nalogo. Tako ne bo več dolgo, ko bo Beneška Slovenija postala nam čisto tuja. Ostal nam bo le trpek spomin nanjo.

Povdariti je treba, da se zredkimi izjemami slovenska inteligenca za Beneško Slovenijo ni nič brigala. Kar so nam odkrili, so nam odkrili tujci. Seveda ne smemo pri tem prezreti glavnega vzroka razklanosti, t. j. stalna politična odcepljenost od slovenskega narodnega telesa.

Zgodovinski material, ki ga je kljub temu, da je dala Italija po zasedbi l. 1866. uničiti vse arhive, ki so se tikali slovenskih občin, še precej po raznih knjižnicah, zlasti na univerzah severovzhodne Italije, bi pokazal mnoge zanimive rezultate. Marsi katero temno mesto zgodovine Beneške Slovenije in ostale Slovenije bi se razjasnilo.

Naj bo ta prispevek kratek pregled tega vprašanja h kateremu bi se morali v bodoče v podrobnostih vrniti, zlasti pa bi morali vzbuditi zanimanje med mlajšo generacijo za proučevanje tega problema.

(vi)

TONE PERUŠKO:

»GRANIČARJI« BOGOMIRA MAGAJNE

Bogomir Magajna

Medju redovnim izdanjima Družbe sv. Mohorja u Celju izašli su i »Graničarji« Bogomira Magajne. Magajna je najplodniji i najpoznatiji naš slovenski pisac-emigrant (izuzevši Pregelja od starijih i Bevka, koji se još ne ubraja u emigraciju), pa bi i to moralo da bude razlogom što se piše o njemu na ovom mjestu. Ali ovo najnovije Magajnino djelo važno je za nas i s više drugih stanovišta. Tu je, u prvom redu, sadržaj djela i pozornica dogodjaja, koji su uglavnom naši emigrantski, a osim toga se u toj knjizi postavljaju specifično naši problemi. Suviše toga su u toj knjizi i forma i način toliko naši, nama svima bliski, da bi bila šteta kada ne bi i oni emigranti koji ne čitaju slovenske knjige upoznali to potpuno i po formi i po sadržaju i po piscu — emigrantsko djelo.

*

Pozornica dogodjaja: granica, zapravo šuma na granici, sa manjim i sporednim epizodama preko granice s ovu i s onu stranu.

Sadržaj: život graničara s ovu stranu granice sa svim onim svakodnevnim dogodjajima, koji su nam poznati iz iskustva, iz naše štampe ili po pričanju. Bježanja, prihvatanja izbjeglica, mučka ubijstva i dramatska umiranja.

Vrijeme dogodjaja: malo vremena pred bazovičkom tragedijom, za vrijeme te tragedije i par dana kasnije.

Glavna lica: graničar Luka Kazanski, bivši komita Makedonac, Aleksije Milić, Tine Sodja i drugi graničari; graničarski liječnik Vid Volarič emigrant i njegov prijatelj graničarski kapetan Boris Mamut; djevojka Mira i borac Gorjan.

Moto djela: pjesma koju je pjevao Zvonimir Miloš par časaka prije svoje smrti na Bazovici:

»Ne jokaj deklica,
ne bodi žalostna —
čez kratkih sedem let
se bova vidla spet«.

*

Već samo te prikazane tačke pobudjuju interes u nama (pozornica dogodjaja, sadržaj, vrijeme, glavna lica i moto knjige), ali ostaje ono najglavnije: način samoga prikazivanja stvari i dogodjaja. A o tom načinu prikazivanja bi mogli da izrečemo jednu, možda paradoksnu tvrdnju: taj je način, naime potpuno naš-emigrantski. Ukoliko je on čisto Magajnin, ličan i subjektivan, utoliko je on i opće naš, t. j. način u kojem bi valjda svi mladi emigranti, kada bi pisali knjigu o svojoj zemlji, upotrebili da iskažu svoje osjećaje i misli. Jer pisati o svojoj zemlji u koju ne smiješ, evocirati dane svoga djetinjstva i gledati u duhu svoju kuću i svoje roditelje, pisati o svemu tome, a u to ne uložiti sve svoje srce, bilo bi nemoguće. Tako je i Magajna napisao ovu knjigu srcem, duboko osjećajno i u nostalgično-lirskom tonu od početka do kraja. I baš to »pisanje srcem«, ta lirika, to je nama svima zajedničko, samo s tom razlikom što umjetnik-Magajna to zna da iskaže, a mi to samo osjećamo, ali kada čitamo te stranice osjećamo kao da smo ih sami pisali, tako su nam bliske, naše. Jer te iste slike nosimo svi u duši, iako možda mutno i nediferencirano, ali kad nam neko stvori izraz za ta naša stanja, onda osjetimo srodnost s onim koji je taj izraz stvorio. Osjetimo se sudionici tog djela, jer ono što je umjetnik izrazio osjećamo svojim izrazom. I po svemu tomu nam se čini da je taj Magajnin izraz, taj njegov način prikazivanja, svima nama zajednički u ovom slučaju.

*

Ova knjiga bi se mogla nazvati romanom, dužom pripovijetkom, a moglo bi je se nazvati i idealizovanom autobiografijom. Jer graničarski liječnik Vid Volarič mogao bi da se zove i dr. Bogomir Magajna, a i cijela knjiga bi mogla da bude pisana u prvom licu, autobiografski, jer je toliko neposredna, subjektivna i lirska. I baš ta lirika i ta autobiografska strana sačinjavaju najljepše stranice ove knjige.

Kada smo govorili o glavnim licima u ovoj knjizi nismo spomenuli šumu. Magajnin »gozd« je, medjutim, najživlje i najglavnije lice. Šuma na granici nije samo pozornica dogodjaja, ona je živa, ona je biće. Ona je ogromna, mistična. Ona diše, ona govori i osjeća. Ljudi koji u njoj žive, graničari, oni su samo dio nje. I oni koji su u njoj umrli, i oni se vraćaju. Vraćaju se u tamnim noćima, plešu medju vrhovima gorostasnih stabala. I mrtvi i živi su dio te šume. Šuma je sve obuhvatila, i ljude i medjaše. Ta šuma govori kao živo biće i ljudi koji u njoj žive razumiju njezin govor. Kada iza opisa te šume preko četiri stranice liječnik Volarič odgovara kapetanu Mamutu:

»Gozd govori, kapetan Mamut —« mi osjetimo da je to istina i taj »gozd« vidimo jasnije nego nekoja lica, koja živu u njemu. Ta šuma na granici briše granicu, ona sakriva medjašne kamene i kroz nju prelaze ljudi s jedne na drugu stranu drščući i plazeći kao zvjerad.

U njoj se dogadjaju dramatski dogodjaji. U njoj psi trgaju Gorjana, u njoj pogiba Aleksije Milić i u njoj pada Luka Kazanski uz tutnjavu gromova. Sve se dogadja u njoj i možda zato nam Magajna ne iznaša tragične prizore na otvorenu scenu. Po tome naliči na klasični teater, gdje se dogodjaji odvijaju iza kulisa, a na pozornici se samo raspliču ili zapliču. Na pozornici su velike strasti i veliki osjećaji iskazani riječima ili slikama, a one tragične gododjaje koje nam prikazuje, daje nam ukratko, opisno, bez analize borbe. Iako je djelo puno dramatike, ta se dramatika ne daje u dijalogu na pozornici. Kada bi ta dramatika došla u prvi red, djelo bi po svoj prilici izgubilo na lirizmu na račun dramske plastike.

Tada bi »gozd« izgubio i dio svoje mistične simbolike. Ostala bi samo drveća jedno do drugoga, ali »gozd« kao živo biće bi se smanjio, izgubio.

Ta šuma, ta brda, te planine, sve je to jedno. A graničari, i oni iz macedonskih gora i oni iz gradova i oni iz sela po ravnicama, svi su oni dio te prirode. Oni su srasli s tom zemljom na granici, oni s njom žive i duboko je osjećaju. Oni su tu mrtva straža na jednoj privremeno osvojenoj poziciji. I baš oni, ti graničari, su najplastičnija lica u ovoj knjizi. Oni i šuma su glavni. A ona druga lica su tu samo statisti, ali uvijek zato da se što bolje istakne i podvuče glavna ideja.

*

A ta glavna ideja se povlači od prve do zadnje stranice. Jer od prve do zadnje stranice provejava vjera u odriješenje. Optimizam, uz mističnu tezu, da se jedino kroz patnje i krv dolazi do sreće, je glavna ideja »Graničara«. I čim je veće trpljenje, bit će bliže i otkupljenje. A kroz trpljenje, kroz suze i kroz krv pročistit će se narod za konačni uskrs. To trpljenje je neka mistična pričest, koja priprema ljude za združenje s Bogom — — —

»— — — potem pa se bodo pognale naše duše naprej do zapadnih morij, da zgrade novo svetišče na starem umrlem svetu in tedaj bodo vsi ljudje le bratje in sestre med seboj in le zlato sonce bo sijalo nad njimi«.

*

Magajna je u »Graničarjima« vizioner. On daje viziju dogodjaja. Možda mu uvijek ne uspijeva da dade viziju ljudi (a možda za tim ni ne ide), ali viziju dogodjaja, sintezu, zna da nam dade plastično. I u tom vizionarstvu je najjača strana ove knjige. Svaka od tih vizija je po jedna lirska pjesma. I kada bi djelo bilo možda zbijenije bilo bi od početka do kraja nepomućeni izraz jednog jakog osjećaja.

Ali i ovako je cijela knjiga uspjeli izraz auktorov i izraz osjećaja svih nas — izraz lični i izraz opći. A kada je knjiga uspjeli izraz lični, izraz samog pisca, a ujedno izrazuje duševna stanja velikog broja drugih ljudi, tada je knjiga uspjelo umjetničko djelo.

Prema tome su i »Graničari« uspjelo umjetničko djelo.

BARBA JIVE VUČIĆ, KOPAČ S CRESA

IZ RATNIH USPOMENA

Rikard Katalinić Jeretov

Ne sjećam se pravo kad je to bilo, — 1915 ili 1916. Svakako onih crnih godina, kad su nas gonili po »štrafkompanijama«, pogotovo nas iz Istre, koji se nismo mogli dočepati Zagreba, — onog našeg ratnog Zagreba, — na nam bude ljepše i da lakše dočekamo oslobodjenje. U logor, gdje sam ja bio, dodje nekog dana novajlija, okošt čovjek, jak, ispaljena lica od sunca. Ja sam ga ubrojio odmah u mornare, ali mi »kapuro« švaba reče »Der Kerl ist auch ein p. v. wie Ihr alle, aber Italiener«... (I on je politički sumnjiv, kao svi vi, ali je Talijan.) Sigurno Talijan iz Istre, pomislim u sebi, približim se čovjeku i upitam ga talijanski da li je iz Istre? Odgovori mi iskvarenim mletačkim dijalektom, da je iz Kersa (Cherso — Cres) i da se zove Fusih. Prosudim odmah: to je naš čovjek, Vučić, a izgovara svoje ime kako je čuo da mu ga izgovaraju Švabe — gazde.

— Znadeš li ti hrvatski? — upitam ga ja odmah.

— Arvaski, šior, znam — ja sam kopač (tako zovu na Cresu naš svijet!) — ribar san... šior.

— Ti nisi Talijan?!

— Ca Talijan ja, — ja sam Auštrijak, šjor...

Kapral nas sluša, nije bio čas da ga ispravljam.

Kasnije sam doznao da je poslan u našu nesretnu »štrafkompaniju«, »als p. v. Italiener«, i to s razloga jer je kao mnogi naš mali svijet u one doba, govorio u ratnoj luci, Puli, talijanski — misleći da šiori oficiri to bolje razumiju. I tako je sirota Vussich dospio daleko na sjever u štrafkompaniju, gdje su mu Švabe izgovarali ime Fusih.

Domala sam bratski zavolio tog mog ribara kopača, našeg jednika, koga je zatucala talijanska propaganda i stvorila ga od Arvata-Slovinca nekim Austrijakom, sa nemuštim mletačkim žargonom. Većinom su u ona zlosretna vremena »i signori dell'irredenta« zavijali svoje talijanstvo u crnožute boje, i stvarali od Slava, prave Šćave Austrijake...

Nekog jutra, baš smo ja i Vučić (barba Jive — kako sam ga već zvao) pratili u obližnju varošicu nekoliko srpskih zarobljenika. Bili su to ponositi ljudi, koji su pali u ropstvo silom prilika. Oficir koji nam je predao te ljude, naglasio je da su to Srbi i da nemamo s njima da se upuštamo u razgovor. Putem (a prije ne progovoriše ni riječi) jedan me je od zarobljenika nešto upitao, — naravski srpski, — a barba Jive mi nato potiho zašapta:

— Šior, pa oni lepo besede po našu, samo nekako trdo arvaški.

— Pa Srbi govore naški, odgovorim mu ja.

— Naški? Ča i njihov Kralj govori po našu? upita me barba Jive

— Sigurno...

I na to će mi barba Jive još tiše:

— Za kega zlodeja (vraga) smo in onputa gveru dikjarali (objavili rat), kad su naši i kad govore po našu?!...

— Vej ga vranić! (Neka djavo to znade!) nasmijem se ja, a i Srbi se od srca nasmijaše...

Kasnije, kad sam još bolje upoznao Jiva kao čestita čovjeka i poštenjaka, ja sam mu pomalo sve razložio i objasnio, te stvorio iz barba Jive, od Austrijaka, pravog našeg čovjeka. I on je sa mnom sanjao kako će bijeli orlovi u Istru i na Cres. Prevarismo se ljuto obojica, moj dobri barba Jive...

Sigurno je i on, ako je živ, pa i ako se možda danas po ukazu zove »Lupić«, — zapalio na puneštrici (prozoru) svoje skromne kućice »nelia Cherse redenta« lumin (kandioce) za našim pokojnim dobrim Kraljem Mučenikom, — kao što saznajem da su učinili mnogi naši istarski kmeti, u onim našim dragim izgubljenim krajevima...

RIKARD KATALINIĆ-JERETOV.

L. LEGIŠA:

SREČANJE S TUJIM SVETOM

(ODLOMEK IZ SICILIJE)

Dobre tri dni vožnje na ne kdo ve kaj mehkih železniških klopeh — toliko je bilo moje vojaške poti iz furlanske Gradiške v daljni Palermo — je moje kosti lepo utrudilo. Ob koncu, zadnjo noč, se je vsa težka izčrpanost s podesetorjeno silo zgrnila name in občutil sem mučno slast, da bi se prepustil, omahnil z glavo, udaril ob trdo klop ter izginil v zadnji, brezdanji sen. Samo da se odpočijem, da izginem. V somraku in modri noči sem nejasno slutil predore in skrivnostne obmorske doline, v mojo trudnost je odmevalo bobnenje voz, pol razumljen razgovor in plajhanje obrežnih valov. Komaj sem čutil, kako grem novemu svetu nasproti in komaj vedel, koliko se je v teh dneh nabralo v meni ob dolgi poti: mesta, morje, žar prvega poletja, rože ob poti in v kalabrijskem bregu, ljudje in njih novi in čudoviti gibi in ob koncu potlačena kepasta gmota, zavita v sinjkasto kopreno — velika Sicilija.

Fant, Istran, ki se je vračal z dopusta, me je potolažil, da ne bom tako čisto sam, da je v velikem mestu celo na stotine naših vojakov. Pravil je, da je povečini tam doli celo lepo in se je veselo spominjal pomaranč in rožičev, ki so jih tako kradli na vajah. Bil sem dovolj truden in tudi dovolj pomirjen. Zato sem tisto noč brez posebnih misli in slabih pričakovanj, z nahrbtnikom na rami, a ne kdo ve kaj vojaško vkorakal v veliki kraljevski Palermo.

*

Morda se začne človeku šele ob odhodu prav odkrivati svet, ki ga zapušča. Tesneči objem okolice in vsakodnevnih utripov in zanimanj se razklene in tedaj mu je močno žal, da ni mogel nagrabiti vsega, kar mu je zemlja v tolikem obilju ponujala. Po nekaj mesecih sem ob slovesu skeleče čutil, kako sem se komaj potopil v to nenavadno južno življenje in nejogovo privlačnost, v svet, v katerem so zdaj živeli in se razgledovali tudi naši ljudje. Mik čudovite antike in polni, bujni, včasih eksotični srednji vek, po katerem otok skoraj ni doživel zgodbe in slave, podjetni, verni Arabci in Normani — to vse nekoč. Še od takrat gledajo na človeka s priprtim očesom razvaljeni templji, drage cerkve in krivenčaste ulice, ki ga v mraku objemajo s tiho svečanostjo in tesnobno zagonetnostjo svojih starih zidov. Njih zastrta, vedno lepa romantika in pisano, bujno, še vedno lepo življenje ob njih bi bilo morda treba dopolniti še z mislijo, da je tod danes provinca. Provinca, ki se lahko izkaže z zelo lepim številom ljudi, med katerimi je nekaj stotin izbranih bogatcev, ki jim pritiče tretjina otoka. — Tu okrog Palerma prelepa Conca d'oro — Zlata Školjka, obrobljena z vencem nazobčanih gora, zelena v svojih južnih vrtovih, tam svetu znana mesta z domačo in tujo razvajeno gospodo. V notranjosti ne manjka puste zemlje, nekad presihajo vode, drugod so močvirja in reke malarične, celo potujoče sipine se prikazujejo nekod ob morju. Po ogoljenem gorovju pasejo za smešno mezdo ovčarji in kozarji — picurari, crapari — po valoviti planoti preži marsikod divja, opaljena golota in zapuščenost. K sliki spadajo samo še zaostali ubožci, ki imajo včasih le hišo ali pa še te ne, kakor pričajo nekod plemiški grbi nad slednjimi hišnimi vrati, in pridružiti jim je treba delavce, ki se dušijo v žveplenih rudnikih in ki nekod še danes nosijo žvepleno breme na svojih plečih. Tista gospoda, ki ima tretjino zemlje in še več, rudnike in podobno, je seveda v mestih, v svojih častitljivih palačah ali po letoviških dvorcih v Taormini ali Mondellu, kakor pač nanese čas.

*

Mikaven svet, tudi če bi ne mislil na vse obilje drobnih doživljajev, ki so polnili bivanje v njem, na žarko, ostro sončno luč, na noči, polne vrveče množice, živih luči in glasov, ki pojemajo in ugašajo v žalostnih, temačnih globinah zakotnih ulic in dvorišč. Če bi se morda ozrl na to bivanje samo z ene strani, mislil samo na kolikor toliko čudno dejstvo, da smo bili Slovenci tako daleč, v tako nenavadnih krajih, ki bi nam po mišljenju vladajočih ne smeli biti nenavadni, marveč od vsega početka naravno umljivi. Vsaj s časom, s postopno vzgojo v šoli in organizacijah, z vsemi mogočimi predočevanji veličine in neizbežnosti rimske kulture, torej tudi s takimi vojaškimi obiski in ogledi, bi se morali prebiti do tega neizpodbitnega in osrečujočega spoznanja.

Pot tega spoznavanja je nekoliko zanimiva, zlasti če bi jo primerjali s spoznavanjem, ki je prodiralo stoletja tik do nedavna v duše naših ljudi s severa, iz nemške kulture in samozavesti, ki je osvajala in tudi ubijala.

*

Kdor skuša biti kolikor toliko umerjen in pravičen, ni treba, da bi se posebej čudil ali zabavljal, če mora invalidom in še ljudem sedanjega rodu zaporedoma kazati, kje naj se podkrižajo: firmasse ca una cruce, — da jim bodo izplačali potnino za nazaj. Stvar je opravičljiva, vsaj v tako razviti deželi. V takih krajih je navsezadnje tudi mafija opravičljiva. Tiste dni so zasliševali v velikanski cerkvi sv. Cite, ki je pripadala našemu opuščenemu samostanu okoli dvesto šestdeset mafijcev, ki so jih polovili v bližnji Bagheriji in tam okoli. Za take zadeve so morali zazidati oltarje in pred glavnega postaviti velikansko kletko za izsiljevalce. Kmetje so pravili z občudovanjem in potrebno spoštljivostjo, da so bili vmes tudi advokati in višji in kako je bilo vse tako razpeljano, da so gospodarili in strahovali vse in vsakega. Pravi rokovnjači, ki so smeli pobirati plodove, ki jih niso sejali, ki so človeka na samotni cesti zvezali z rokami ob pete, ga obrali in odšli, razvili iz hiš na samem divji ogenj na orožnike in v trenotku brez sledu izginili v skrivnih podzemeljskih hodnikih. Če že hoče biti človek pravičen, mora priznati, da si smejo nekod tudi kaj takega provoščiti, kakor je mafija in da vsaj ubogemu, malo svobodnemu kmetiču ni preveč očitati, da ga love zaradi nje — morda bi kaj takega bolj zaslužili višji. Vendar vem, da bi spričo takih zadev nihče naših ne maral poniževati svojih krajev in ljudi pred njihovimi in da mora tudi naš preprost človek s posmehom ali nezanimanjem odbiti brez prenehanja ponavljane besede, ki se tako naivno zaverovano kolikor nesmiselno glase iz ust patriotičnega Italijana: Mi smo vam prinesli svobodo, kulturo in red, saj prej je vladalo nad vami barbarstvo in samopašnost. — Še preprost človek se čuti ob takih dejstvih in besedah vzvišenega in v svoji zavesti ter celo ponosu potrjenega. Doneče besede mu izzivajo če že ne prikritih nasprotnih misli, vsaj trmoglav, nedostopen molk.

*

Tudi če se človek odmika od družbe in opazovanja in mu ni, da bi primerjal, iskal sorodnosti in vezi z novimi ljudmi, se vendar postavlja predenj iz dneva v dan toliko znamenj tujega sveta, da se mora vsaj na tihem odločiti o njem in se postaviti proti njemu v svojo posebno skupino. Skupine se tudi med Italijani kaj k malu napravijo. — Stara pokrajinska razcepljenost se izrazito uveljavlja. Kratka doba enotne države ni mogla zabrisati zgodovine, razločkov v kulturi in značaju pokrajin. V pisani vrsti so pridni, bolj resnobni Toskanci, ki se zavedajo svoje imenitnosti in svoje lepe besede in ki nimajo misli za jug. Ti hudi preklinjači so kakor v nasprotje obdarjeni z mičnimi, mehkimi imeni in mehko, sladko govorico s čudovitimi oblikami in obrati, da jih je naslada poslušati. — Zraven njih pa se postavljajo najbolj samozavestni, drzni, prekanjeni in kričavi Napolitanci, živa, svojevrstna južna prikazen ljudstva z močno svojo tradicijo, neskrbnostjo in izrednim domotožjem, ki jih povsod druži in vedno vabi v rodni Napoli: Napule citta poetica. — Napoli je poetično mesto, govore z zanosom celo nepismeni in poklicni siromaki. Njihovemu neumljivemu in včasih divjemu zavijanju se je treba privaditi in tedaj postane prijetna ta nenavadna godba neugnanih glasov. Kar ostane od besede, razvlečejo v čudovite, nepopisne glasove in prehodijo vse stopnje divjih širokih in temnih leg, da beseda ni več sebi podobna. A kakor vsi severni Italijani zaničujejo tudi oni bedne Kalabreže in Sicilijance, s katerimi imajo še nekaj starega nasprotstva. Ni čuda, da je južni del, ki je živel v težjih okoliščinah, zavržen, zaostal in nezaupen do drugih in da celo marsikdo prizna, da ga je sram, ker je tam doma.

*

Da so naši fantje silili le k svojim, ni nič takega. V drugačni družbi bi pač skoraj ne mogli živeti. Saj mora človek prav k malu občutiti, kako ne bi mogel zlepa pognati korenin v tuji svet in morda nikjer ne tako stežka kakor tu na jugu, ki živi in čuti tako po svoje in vase zagledano, da bi ostali v njem morda vedno tuje, nerazumljeno, vrinjeno telo. Treba je pogledati le na nekam klavern položaj Tržačanov oziroma sploh ljudi, ki so se že izmaknili iz našega, slovenskega ali hrvatskega čustvovanja. Po svoji krvi in miselnosti so to vendar bolj ljudje s severa — to je: iz srednje Evrope — in videti je, da to resnico vedno znova in zelo jasno občutijo vselej, kadar imajo opravka s pravimi Italijani, z ljudmi z juga. Že njihova tržaška zavest je močnejša od italijanske v spominu na nekdanje srečne dni, na roke polne dela in zadovoljno življenje ne morejo imeti prijazne besede za jug in kar je ž njim v zvezi. Zaničujejo ga kakor sploh večina severnjakov, ker jim je zaostal in top. Jug jim vrača po svoje. Ne pozna jih ali pa jih ima za Nemce ali Avstrijce — kakor tudi večino Slovanov. Na jugu jih Italijani ne poznajo, še manj pa se morejo oni prilagoditi njihovemu življenju. Do našega življa tudi ne morejo najti tako iskrenih poti, da bi si mogli biti povsem zaupni in tako se nekam samotno med dvema svetovoma nikakor ne morejo prav znajti.

*

Našega človeka bi že po hoji, po obrazu prepoznal in ločil od drugih. Kadarkoli sem jih srečoval v šumeči ulici, ogrnjeni v prosojen somrak, me je že sama misel, da so naši in da so tako daleč, nekam čudno ganila in navdala s skoraj otroškim veseljem. V teh nerodnih, mesta in južnega življenja nevajenih fantih, je vendar duša in srce, ki je meni najbližje in ne da bi jih poznal, me bo nehote in najprej potegnilo k njim in vem, da si bomo takoj domači. Italijan mi bo v potah svojih misli in gledanj, v svojem razmerju do življenja prevečkrat tuj, kakor mi živa neposrednost njegove govorice neprestano spričuje, kako daleč so mi tiste globine, ki sprožajo njegovo svojevrstno besedo in melodijo. Te razdalje med našimi nisem čutil, marveč oporo, ki mi jo je dajala njihova bližina, domačnost in enotno, »naše« mišljenje. In ob tej zavesti skupnosti, ki nas je prevevala in privlačevala, mi je bilo včasih neizrekljivo dobro, da me je obhajalo naivno mladostno navdušenje, kakor da bi si zmagoslavno govoril: Mi ne moremo prepasti, tudi zdaj ne!

*

Kljub vročini, ki do poznih polnočnih ur ni popustila, so odhajali Italijani na večer lepo napravljeni, a naših zvečine ne bi mogel izvabiti. Posedali smo večkrat pred bolnišnico, ki je bila nekdaj samostan, nad nami je povešal divji poprovec lasaste vejice z drobcenimi dišečimi lističi, malo drevce je odpiralo velike in bele zvončaste cvetove, dva velika oleandra, beli in rdeči, sta na vsaki strani vhoda bohotno žarela kakor ogromna šopa razkošno živih in močno dehtečih rož. Ali pa smo se zleknili okrog palme na notranjem dvorišču, se med šalami pogovarjali in peli. Pesem je odmevala in se gubila v prostranem mraku, ki je že zagrinjal samostanski hodnik za ogromnimi podporniki. Včasih me je prevzemalo, kakor je plala v pesmi naša prešernost ali naša žalost, ki je tam doli, v mraku tujega samostanskega dvorišča dobivala vse izraziteje našo barvo in globino. In skoro vselej je bilo primešane v pesmi nekaj uporniške kljubovalnosti, samozavesti, ki se je nekaterim vsaj tukaj sprostila. To je bilo čisto naše. S pesmijo v fantovskem zboru smo se mogli pokazati samo mi, Italijani je niso poznali. Kadar so nas poslušali, so menili, da pojemo kakor v cerkvi. Pesem in razgovor, ki ga drugi niso mogli umeti, nas nista le zbliževala, marveč sta tudi še bolj potrjevala privzgojeni in za nas v marsičem ugodni ponos človeka s severa. Res so naši preprosti ljudje v svoji nerodnosti in slovenski pohlevnosti v primeri z gibčnimi in lokavimi Italijani dosti na slabšem. Obstanejo, kamor jih kdo postavi, žrtvujejo se, kjer se skuša Italijan, včasih prav nemoško, izviti. Vendar kljub tej preveliki pohlevnosti ubijajočega čuta manjvrednosti spričo Italijana ne poznajo. V njem vidijo sedanjo silo, oblast, ne pa vzvišenega, do nedosegljive popolnosti dorasiega naroda, pred katerim še misel na odrešenje in svoje življenje ni mogoča. Prej bi rekel, da so kakor brez smisla in čuta zanj in za vse njegovo, da vse to podcenjujejo in da navadno niti ne marajo spremeniti svojega mnenja ob resničnosti, dasi pogosto ni pravično. Ne zdi se jim vredno, ves ta dotik z novim svetom jim je nekaj začasnega, nekaj, kar nima bodočnosti ali vsaj zanesljivo ni. Povečini v njem ne vidijo strani, ki bi jih utegnila pritegniti ali vzbuditi spoštovanje. Pred Nemceh te zavesti naše ljudstvo ni imelo in je zato danes nam gotovo zelo v prid.

*

Patriotičen Italijan, ki so ga naučili, da je prispeval svojo sveto rimsko kri v odrešenje našega italijanskega značaja, seveda ne more razumeti naše tujosti, ki nikakor noče popustiti, hladnega, trmoglavega molka ali posmehljive in tudi pomilovalne, zaničljive misli, ki morda edina odgovarja v naših očeh njegovemu retoričnemu prepričevanju. Razvnemati se zaradi njegovih naivnih in dostikrat neumnih dokazov in razlogov, pa naj bodo še tako daleč neumni in krivični, ni ne varno ne uspešno. Morda se človek po neprevidnosti nekajkrat spusti v prerekanje, razburljivo dokazovanje logičnosti in nelogičnosti, dokler se ne vda v spoznanju, da se tako dokazovanje ne splača, ker je pač nacionalizem osvojil povsod ne samo mnogo glav, zlasti izobraženih, marveč tudi nekam prevzel vso njihovo pamet, ki je zdaj povsod enako nacionalna. »Vi pripadate državno Italiji, tudi zemljepisno, fizično ji pripadate, zato ste Italijani. Mi smo vas vedno šteli za Italijane in tako so nas učili v šoli, torej ste Italijani. Zdaj se upirate, pa boste videli in spoznali, da smo vas osvobodili in vam prinesli prosveto in blagostanje«. Takim ali podobnim logičnim sklepom, ki se stalno končujejo s slavo odrešenja, nikdar ni mogoče do živega, ker so preveč trdno zgrajeni, gotovo tako trdno, da o njih ni mogoče razmišljati ali dvomiti.

*

Komur ni naša kljubovalnost in nerazumevanje vsega »vzvišenega« italijanskega samo izraz slovenske trmoglavosti — prav dobro je poznajo — in seveda nekulturno in neopravičeno, si vendarle ne more kaj z našo prikaznijo in z našim značajem, ki ne gre v njegove račune. Če že misli biti drugim pravičen, dasi si jih nikakor ne more prav jasno razložiti, vsaj priznanje bi rad dosegel od njih svojemu narodu, ki je takorekoč med prvimi, med najizbranejšimi, v marsičem sploh brez primere. Sodnik iz Nota, tam onstran Etne, že močno plešast mlad človek, čudovito vljuden. — vsak trenotek sem mu bil gentilissimo, carrissimo signore, plemeniti, najdražji gospod — je venomer previdno in vljudno tipal v nas, nas ugibal in nas pri tem spoštoval. Kakor da bi ga s svojim hladnim, molčečim izogibavanjem nekaterih misli in z rahlim posmeškom njegovim previdno izraženim sodbam obvladovali, si ni upal več kakor napol vprašujoče: »Pa Ialijan je plemenit, kaj sodite?« Zdelo se je, da nekoliko dvomi, da bi mu mi potrdili. Saj bi mu tudi ne mogli ne hoteli.

Med preprostim ljudstvom se takega patriotizma, ki nas hoče po vsej sili imeti za svoje, ni bati. Ljudstvo ni vedelo, zakaj je moralo v vojsko, čeprav so ga učili, da je v Avstriji sovražnik, in tudi ne ve, da smo sedaj v Italiji tam okrog Trsta mi, Slovenci in Hrvati, ki bi morali biti po vsem govorjenju in pisanju Italijani, v vojski odrešeni Italijani, a smo po vsej verjetnosti in splošnem prepričanju Nemci ali pa Avstrijci. Ne morejo si nas predočiti ali sploh ne vedo za nas in zato tudi nimajo, zakaj naj bi nas sovražili. Kvečjemu da jim vzbujamo včasih grozo neznanega, nevarnega, nikdar zanesljivega: Prav tam v Avstriji je že to, govorijo in si nič kaj ne vedo s tem.

*

Včasih, res da redko, naleti človek tudi na izobraženca, ki se upa gledati preko ozkega plota jalovega patriotičnega mišljenja in se dvigniti iz mrtvega, pristno italijanskega zadovoljstva z malim, samo da je, da le živiš ali vsaj životariš. Med invalidi je prihajal iz Messine na pregled nekdanji major arditov, srborit človek in svobodoljubna kri, odkrit socialist, ki se je zaradi svojih misli včasih tudi spoprijel in je moral zato ostajati že po šestih zvečer doma. Povrhu so ga še vojaški zdravniki zavračali, da ni potreben podpore. Imeli smo takrat še Novi list in ko ga je videl, je takoj začel, da pozna naše kraje in tudi ljudi, ki pa jih tudi on ni dobro ločil od Nemcev. Bil je tam v vojski in je na Krasu v nekem napadu pustil življenje mlademu fantu iz Gradiške, ki ga je zanj obupano prosil, čeprav bi mu po navadi arditov ne smel prizanesti. Omenil sem mu previdno, da je to edini list, skoraj vse, kar nam je ostalo od prejšnjih prič našega živahnega prosvetnega življenja, ki da je zdaj docela zamorjeno. Namah je ujel mojo misel in menil, da smo mi v nečem na boljšem od njih. »Voi siete affratellati nel dolore« — vi ste se pobratili v bolečini in ste zato strnjeni, si zaupate in zato laže vztrajate. Tu pa je vse mrtvo in brez prepričanja in moškosti. Na nikogar se ne morete zanesti«. — Drugi dan je šel mimo, klobuk si je bil potisnil bolj na oči in me pogledal hladno, kakor da nisva že nekaj med seboj govorila: »Na nikogar se tu ne morete zanesti«.

»Voi siete affratellati nel dolore...« Zdelo se mi je sprva, da je izrekel to kot pravi Italijan, ki mu je več do lepe, zanosno poetične besede kakor do osebne zavzetosti, ki naj bi govorila iz nje. Sprejel sem jo hladno skoraj nezaupno, tudi bi se mi zdelo, da sem malodane izdal svoje čustvo, če bi ga razodel tako odkrito in v tako izbrani podobi. In vendar, čeprav ta človek ni poznal vse more, ki tako dolgo pije kri našemu življenju in ga duši, vem, da je bilo v tej izjavi več kakor zgolj lesk izbrane čustvene besede. In izgovoril jo je Italijan, nekdo iz naroda, s katerim smo si tudi nevede in nehote v neprestanem kljubovalnem boju, da mu določimo nam primerno ceno, s katero nam bo mogoče vsaj za silo izhajati in se je preveč ne bati, da bi ji kdaj ne bili kos, in da sebi izvijemo priznanje, ki ga tudi od njega moramo dobiti. Ta beseda je bila priznanje.

VIKTOR CAR EMIN:

BIO SAM I JA »DIRECTEUR« FRANCUSKOG »L' ECHO DE L' ADRIATIQUE«...

Viktor Car Emin.

Bilo je to odmah poslije sloma godine 1918. I — dakako — na Rijeci.

Još se nisu bili Talijani pod Učkom pravo ni usidrili, i već se u čitavoj Istri rasplamsao njihov teror. Nije bilo druge, nego put pod noge pa u Zagreb i staviti se ondje narodnim ljudima na raspolaganje. I onda — što Bog da!

Desilo se drukčije. Tek ja na Rijeku, a to me već na Adamićevu gatu okružiše prijatelji.

— Upravo smo htjeli da poručimo po tebe. Ima tu u via Dominis neki gospodin, stranac, koji želi, da ga se iz dana obavještava o svemu, što se tamo u vas događja. Potraži ga večeras u 6 sati.

Ne ću da se hvalim, ali posluh bijaše meni uvijek »sveta stvar«, te ja mjesto u Zagreb, okrenuh prema Kantridi, da se sklonim u nekoga svog rodjaka. I još one iste večeri započeh svoju diplomatsku karijeru u via Dominis. Medjutim osim te karijere mene je u onom blaženom gradu čekala i jedna druga, o tome hoću da vam baš i pričam.

Jednog dana, u početku decembra zaustavi me na sušačkom mostu prijatelj i reče mi naprečac:

— Jesu li ti već rekli? Odlučili smo izdavati list u francuskom jeziku, da Saveznike ovdje i u Parizu bolje uputimo u prilike na Rijeci i u Istri. Za sada izlazit će list dva puta nedjeljno. Ti ćeš mu biti urednik.

U normalna vremena pozvalo bi se nekoga, da čovjeka odvede u najmanju ruku nekamo na motrenje. No u onom trenutku sveopćeg darmara i svih mogućih nemogućnosti, ja sam se zadovoljio samo time, što sam skočio, kao da su me ubole sve ose ovoga svijeta i viknuo:

— Ja — urednik francuskog lista?

— Ti — da!

Iako su ono bili dani, kad se već nije niko ničemu čudio — pa ni ja, ipak mi se je već sama misao, da bih ja mogao biti urednikom nekog francuskog lista, činila i onda malo odviše smiona, da ne rečem skroz i skroz luda. U to mi nekako sinu u glavi, da se prijatelj hoće malo da našali, te ja njemu fino po francuski:

— Fiche moi la paix!

Htio sam da odem, ali me on zadrža i stade me uvjeravati, da je stvar vrlo ozbiljna i da je smiješno, što se toliko skanjujem i divljačim.

— Stvar je tako udešena, da će sve glatko teći. Imat ćeš na raspologanju dva francuska časnika, koji će paziti na sintaksu i na ortografiju. Jedan će se od njih potipisivati kao »gérant«, dok ćeš ti biti glava svega — directeur en chef...

— Da, a kad oni moji »vittoriosi« u Voloskom vide...

— Ne će vidjeti ništa. Ti ćeš raditi anonimno. Uredništvo će biti u zgradi kapucinskoj — tamo je i tiskara »Miryam« gdje će se list štampati. A sada gledaj da spremiš materijal. Moći ćeš računati i na nekoliko prevodioca... Tako dakle i — all right! A propos!. — Trebat će katkada da umetneš u list i ponešto engleskoga.

— A zašto ne i japanskoga.

Htio sam da se nasmijem, ali mi se smijeh udavio negdje u grlu. Ipak me radoznalost malo poškakljala, te upitah:

— A — kako će se zvati taj francuski list?

— »Echo de l' Adriatique« journal bihebdomadaire de defense des interets yougoslaves«.

— Fichtre! — zapjevah mu pod nosom i rekoh: I taj »journal bihebdomadaire« imao bih ja da uredjujem?

— Čuo si sve, a sad na posao! — otsječe prijatelj nekakvim kapralskim tonom.

Pozdravi i ode.

Ode prijatelj, a ja se nikako ne mogu da sjetim, koliko sam vremena ostao na onom mjestu skamenjen, stiskajući zube i sve pomalo psujući onako po francuski: — Sacré nom de nom...

Istina, mogao sam da odrežem: — Gospodo, tražite vi sebi drugog urednika, nije mene moja Učka rodila za to, da budem nekakvi »directeur en chef«..., ali to je u ono nepojmljivo čudesno doba bilo teško reći. Iznajprije, kako da uvjerim one moje ljude, da ja nisam nimalo sposoban za jednu onakvu rabotu? Ima momenata, kad svijet gleda u vas kao u neku vanredno živu i bujnu enciklopediju sveopćeg znanja i umijeća, a ima opet drugih momenata, kad vam onaj isti svijet ne priznaje ni ono malo što znate. Prema tome, da sam se ja dalje nečkao, moji bi ljudi govorili: — Eno ti njega! Trideset nam je godina punio uši, kako treba da radimo i živimo za narod, a sada kad treba da i sam poradi činom, što kaže inom, a on onako lijepo i fino:

— Fichez moi la paix! Hic Rhodus ... pasja paro! — činilo mi se, da ih već čujem, kako me iza ledja blagosivlju.

Ne bi meni u onaj čas bio niko izbio iz glave, e će onaj »Echo de l' Adriatique« biti moja civilna smrt, blamaža par exellence!

Ali noć, dobra stara savjetnica, proizvela je u meni izvjestan obrat. Bit će da je tome toliko pridonijela i misao, da ima na svijetu i ministara, kojima ministarski »portfelj« pristaje upravo toliko koliko i meni moj fotelj direktora »en chef«, — fotelj, koji uostalom nije bio nego nekakva obična rasklimana kapucinska stolica.

I tako se jednog sivog, mraznog jutra uputih u moju redakciju — u kuću »Dobre štampe«. Oci kapucini izdavali su sve do rata svoje »Riječke novine«, s kojima se mi Supilovci nismo u svemu slagali. Meni su — da pravo kažem — jedino smetali talijanski biskupi i kardinali, u kojima sam ja već onda gledao kao žestoko neprijatelje našega naroda. Ali u trenutku, kad sam se ono u priprostoj ćeliji našao licem u lice s blagopokojnim Ocem Škrivanićem, časnim, sijedim starcem, nisam više imao ni na kraju pameti ono, što nas je dijelilo, već ono, što nas je u one strašne dane zbližavalo i pritiskalo: naša zajednička neizmjerna nesreća.

Užasan je u ono doba bio položaj riječkih oo. kapucina! Njihova tiskara »Miryam« bila je Talijanima i njihovim vlastima, civilnim i vojnim, veliki trn u oku. U njoj su se tiskali naši propagandistički letaci i brošure i to ne samo u našem već i u francuskom i engleskom jeziku. Da tome učine kraj, aneksionisti su jedne noći provalili u tiskaru i napravili mnogo kvara. Talijanaški »Consiglio Nazionale« smatrao je i inače kapucinski samostan kao neko leglo svih mogućih zavjera i komplota, pa su već u početku karabinieri dijelom iznajmili dijelom rekvirirali neke prostorije, u koje su uselili jedan svoj odred. Bila ih je puna veža kapucinskog doma i pune stepenice. Medju njima bilo je i raznih agenata, žbira i špijuna, i ja sam svakoga dana morao da prolazim kroz taj nimalo ljubezni špalir... Možete sebi zamisliti, kako mi je bilo pri duši.

A lakše nije mi bilo ni u redakciji. Činilo mi se, da sjedim na krateru nekakvog grdnog vulkana: Etne ili Krakatoa.

Tu sam se sastajao i s ona dva francuska časnika, što su mi ih dodijelili, da vrše korekturu. Kad bi ušli, lijepo bi pozdravili:

— Ca va bien, Monsieur Directeur?

— Ca va — ca va, uzvratio bih ja. Ca va!

Obojica pristali, mladi ljudi, obrijani, osmagnuti u obrazima, malo umorni. Nikakvo čudo, kad se pomisli na put, što su ga prevalili iz Soluna. I još u kakvim prilikama! Moram reći, da me je njihova blizina duboko dirala. Preko četiri godine u krvavoj borbi za jednu lijepu misao, koja je bila i naša, i evo — poslije svih bura i oluja padoše evo ovamo, u ovu kapucinsku sobicu, da mi tu pod talijanskim bajunetama pomažu na jednom djelu, za koje su i oni držali, da bi moglo biti od koristi svetoj stvari ovoga kraja i naroda.

Uvodnik za prvi broj napisao je dr. K. Nešto sam i ja nabacio: dvije tri vijesti o talijanskom teroru u Istri. To se sve prevelo, a ona moja dva časnika poniješe rukopise generalu Tranieru. General Tranier dao je svoj placet uvodniku, dok je moje stvarce gotovo sve zaplijenio.

— Inače bi nam »les Maccaronis« zaplijenili »notre journal« — objasniše mi časnici.

Prvi broj izišao 11 decembra. Sa svih strana primao sam pohvale, najviše od onih, koji nisu »L Echo de l Adriatique« ni vidjeli, nekmo li pročitali. Kako da ga vide i pročitaju, kad je general Grazioli mahom naredio, da se zaplijeni?

Nekoliko se primjeraka ipak spaslo, i ti su otpremljeni dalje: u Beograd, Zagreb, Pariz.

Jest, i u Pariz!... I ja sam već u duhu gledao, kako se za ovaj moj »Echo de l'Adriatique« trgaju i Clemenceau i Foch i Poincaré i Briand i čitava Entente cordiale. U svojoj nemalo ugrijanoj mašti vidio sam, kako se ti naši veliki prijatelji čitajući moj »Echo« mrgode i grčeći pesti grme: — C'est inoui! Il faut marcher et delivra... itd. itd.

Ne čudite se! Ono je bilo doba suverene lakovjernosti i naivnosti. Ko više ko manje svi smo pomalo bili pod njenim uticajem.

Poslije prve zaplijene trebalo je urediti drugi broj.

— Ca va mal, Monsieur le directeur, dočeka me sjutradan u kapucinskoj redakciji jedan od one dvojice časnika.

— A la guerre comme a la guerre! — uzvratih, i s jednom nevjerojatnom, mogao bih reći d'annunzijanskom kretnjom sjedoh za sto, da spremam gradju za naredni broj.

— Bravo! — udivljeno će Francuz, pozdravi i ode.

I ja ostah sam na onom mom krateru.

Kad se sjutradan vratih, a to u veži i na stepenicama sve neka još mrča, neprijateljskija lica. A ja se izmedju njih uspinjem s osjećajem, da mi zadnja ura nije daleko.

U redakciji sastao sam oba časnika.

— Bon jour, Messieurs!

— Bon jour, Monsieur le... itd.

Vidio sam im na nosu da mi imaju nešto važno da saopće. Počeli su s onim »ca va mal..., našto ću ja njima: Ca ira mieux!

I sjedoh na svoje mjesto. Kratka šutnja. Onda će jedan od mojih saradnika zaobilazeći sve pomalo: da ovako nećemo moći naprijed, i kako postaje sve jasnije, da general Grazioli neće trpjeti u gradu novine, koje zagovaraju politiku protivnu njegovoj, to više, što je — helas! — u njegovim rukama sva vlast, i zato general Trainer drži, da bi najuputnije bilo, da se iz lista izostave svi politički članci kao i sve tužbe i žalbe, koje bi mogle da povrijede i onako prekomjernu osjetljivost Talijana...

To me malo zbuni i poslije neduge stanke upitah:

— Doobro, a što sada? Što misli general: kako i čime da ispunjamo list?

Oficir odgovori:

— General Trainer veli, da će nam biti na raspolaganju sve vijesti, što ih on dobiva preko radiostanice na Krfu. Nešto sam već donio sa sobom. Evo tu imate nekoliko kratkih vijesti — »des petites nouvelles«, — pa nešto o Kajzeru, zatim »quelques extraits des lettres des prisonniers«...

Preletio sam okom te famozne izvatke i rekao, da nisu na odmet, ali da ne znam, koga će to da zanima?

— Pa — naše vojnike, odgovori časnik.

Naklonih se s počitanjem i rekoh, da bi za mene bila najveća čast, kad bih i ja mogao nešto da doprinesem za naše dobre i hrabre saveznike Francuze, ali molim, nek se uzme u obzir, da se moja rodjena zemlja nalazi pod najstrašnijim terorom i da je moje mjesto samo ondje, gdje se radi na tome, da se onoj strahovladi stane na kraj.

— Imam ovdje nekoliko članaka, pokažite ih generalu i recite mu, da nešto od ovoga treba svakako da udje u list, inače da otklanjam svaku saradnju.

Sjutradan se povratiše s rukopisima, kojima je general dao svoje odobrenje. Medju ovima bio je i moj članak: »Qui a renverse l'Autriche-Hongrie?« — napis, što sam ga napisao na ustuk podvalama, kojima nas Talijani prikazivahu svijetu kao najjači oslon pokojne Monarhije.

Taj 2 broj izišao je 14 decembra i bio je smjesta zaplijenjen. Istodobno nam je saopćeno, da je general Grazioli obnašao, da zabrani daljnje izlaženje »Echo de l'Adriatique«.

— Olrajt — uzdahnuh olakšano. (Ovaj 2 broj bio je naime donio na uvodnom mjestu engleski sastavljeno otvoreno pismo na pretsjednika Wilsana!).

*

Već sam bio sasvim zaboravio tu moju kratku epizodu iz dana okupacije, kad mi prije nekoliko vremena dodje prijatelj i kaza mi, da je bio u Rimu i iz radoznalosti posjetio nekakvu fašističku izložbu. Obilazeći razna odjeljenja, moj prijatelj naidje na jedan kutić, gdje su pored drugih »znamenitosti« iz doba riječke okupacije bila izložena i dva jedina broja mog »Echo de l'Adriatique s ovim objašnjenjem:

I nemici della sacra causa di Fiume (neprijatelji svete riječke stvari) izišli su one dane i s ovim pamfletom, ali Italija Vittoria Veneta umjela je i toj hidri da otsječe odurnu glavu...«

Zamislite: moj »Echo de l' Adriatique«, francuski list, što sam ga — mogu reći — okružen talijanskim bajunetama i karabinama uredjivao na onom kapucinskom, vulkanskom krateru, taj moj »Journal bihebdomadaire de defense... itd. itd. izložen u Rimu, vječnom gradu, tamo negdje izmedju Kvirinala i Vatikana! Zamislite!

— No — što veliš na to? — upita prijatelj.

Stisnuo sam mu ruku, što sam jače mogao i kliknuo:

—Ca va, ca va — Boga mi!

1re Année — REKA (FIUME), 14 décembre 1918. — No. 2.

L'Echo de l'Adriatique

Journal bihebdomadaire de défense des intérêts yougoslaves.

Le No. 20 centimes.

To President Woodrow Wilson

on the occasion of his arrival in Europe.

Sir,

That you may know the people of Jugoslavia, newly freed by the principals of humanity and justice held and enforced by you to appiy alike to all nations gread and small, observe your afrival in Europe as the coming of their liberator. As such they greet you.

Their fondest hope is to justify to the world, history and to you, the great trust you have placed in them.

May your sojourn on European soil be crowned with success in any work you may have come to complete or begin; and may the greatest happiness be with you and your great nation throughout this journey and throughout time.

National Council
Fiume-Sušak.

Qui a renversé l' Autriche-Hongrie.

mpts des Slaves de l'ancienne Autriche-Hongrie.

Les déclarations du 30 Mai 1917 demandaient l'union et l'autonomie pour les peuples tchèque-slovaques et yougoslaves. C'était le premier pas décisif vers l'écroulement intérieur de l'Autriche-Hongrie.

C'est de cet instant que date l'opposition extrême des députés slaves et leur conduite irréconciliable et hostile à tout ministère autrichien. L'ébonlement était mûr au moment ou les Polonais prirent le parti des Tchèques et des Yougoslaves; le deraillement parlementaire ne pouvait plus être redressé en aucune façon.

P.) Le „Zeleni Kadet" — le „dépôt vert" — est le nom donné par le peuple Yougoslave à l'ensemble des déserteurs, qui s'en allant en permission et ne retournant plus à leur régiment se cachaient dans les bois, dans les buissons c. a d. rentraient au „dépôt vert". Des milliers et de milliers de deserteurs

cipale palme du succès, nous n'osons pas d'aborder cette question. D'autres plus qualifiés que nous pourront peut être la resoudre.

Le Général Franchet d'Esperey.

De tous les généraux des armées de l'Entente, le général Franchet d'Esperey sera celui qui aura eu la gloire de voir une armée ennemie capituler devant lui sans conditions. On pourra dire qu'il bénéficia de certaines circonstances, mais il n'en est pas moins vrai que, s'il n'avait pas été un chef avisé et décidé, les résultats n'eussent peut-être pas été aussi rapides, aussi décisifs.

En arrivant à Salonique, il étudia les projets de son prédécesseur, le général Guillaumat, les mit au point pour l'heure inévitable où il lui deviendrait possible de les mettre à exécution. Et cette heure vint où,

Opskrbite se za Uskrs Radenskom

TONE PERUŠKO:

JEDAN BORAC ZA NAŠA PRAVA I PROROK

LJUDEVIT VULIČEVIĆ,

dubrovački fratar i rasfratrica; istarski svećenik i novinar; branitelj naših prava na Primorju i talijanski protestantski propovjednik; srpski pisac i auktor knjige „Slavi e italiani".

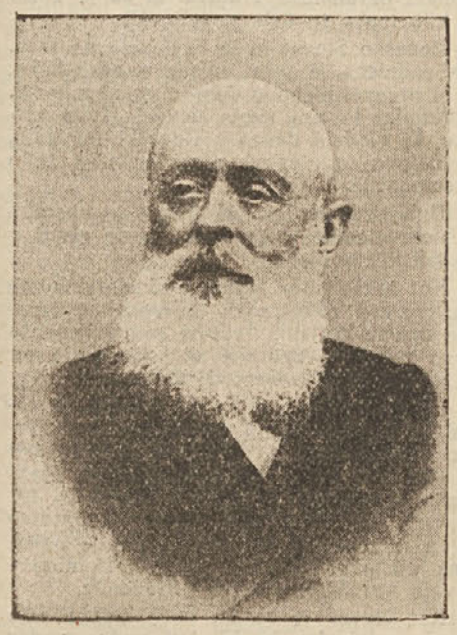

Neko bi na prvi pogled mogao da pomisli da je ovakav podnaslov hotimice montiran jedino iz razloga da privuče pažnju. Medjutim je Ljudevit Vuličević za svoga života imao još višc apozicija nego što je to gore istaknuto, a s druge strane, on je tako malo poznat, osobito mladjima, da neće biti na odmet ako se već u naslovu istakne interesantnost i važnost Ljudevita Vuličevića. Jer on je zbilja vrlo interesantna ličnost, ali uz to je za nas interesantan njegov život i rad u našim krajevima — u Istri i u Trstu.

Da opravdano to pisanje o Vuličeviću, spomenut ćemo odmah na početku samo ovo: Vuličević je bio katolički svećenik u Puli i urednik jednog talijanskog radničkog lista; u Trstu je držao predavanja u Slavjanskoj čitaonici, a na znamenitom taboru u Dolini 1878 iznio je nekoliko interesantnih predloga. Godinu dana prije toga je izdao u Trstu knjigu »Slavi e italiani« u kojoj dokažuje naša prava na tadanje Primorje. Kada bi bio napisao samo tu knjigu, on bi za nas bio važan, bez obzira na njegov ostali rad. Ali i po svojem životu je Vuličević nesvakidašnji čovjek. To se vidi i po njegovoj biografiji.

ŽIVOT LJUDEVITA VULIČEVIĆA

»Narodna Prosveta« u Beogradu izdala je u izdanjima »Biblioteke srpskih pisaca« i djela Ljudevita Vuličevića u redakciji Vase Stajića. Vuličevićevi spisi na našem jeziku obasižu 590 stranica. Iz predgovora toj knjizi vadimo i ove biografske podatke.

Rodio se 30 sepetembra 1839 god. u Cavtatu. Bio je nezakonito dijete, pa je kršćen na majčino ime Vuličević. Majka ga je dala u škole i postao je fratar. Kao fratar Male Braće uzeo je ime Ljudevit, a kršten je kao Petar Jeronim. Novicijat je izdržao u franjevačkom samostanu u Barbaranu, a u Mletcima uči filozofiju i teologiju. 1862 bi zaredjen i vrati se u dubrovački samostan. Iz Dubrovnika ide po svojoj želji kao misionar u Albaniju, radi sukoba sa starješinama. U Albaniji zatraži da predje u svjetovno svećenstvo. To postigne i bude ubrojen medju svećenstvo biskupije Porečko-puljske, pa tako dodje za svećenika u Pulu. 1870 god. se nudi za urednika lista »La Dalmazia cattolica« u Zadru, koji je imao da se pokrene, ali mu to nije uspjelo. Medjutim 1871 je u Puli izdavač i odgovorni urednik lista »Il Pensiero, giornale del popolo istriano, organo uffioso per gli atti della Società Operaia di Pola«. List je izlazio dva put mjesečno, a štampao se u Trstu. List je bio antiklerikalan.

Tada je Vuličević bio poznat i s biskupom Dobrilom, čak ga nazivlje i prijateljem. U pismu Strosmajeru iz Trsta 1881 god. Vuličević napada klerikalce i veli: — — »a u Puli u Istriji, sedamdeset i druge, htjedoše me (klerikalci) u grob s mrtvacem baciti, i ovo bi ti mogao posvjedočiti prijatelj biskup Dobrila«. — Zato on tada i saradjuje u talijanskom liberalnom listu »Il Cittadino«, koje će kasnije u svojoj knjizi »Slavi e italiani« najžešće napasti (U jednom broju »Il Cittadina« protestuje 1877 god. što se u siromašnoj Istri kupi Petrov novčić).

God. 1874 je već slobodni profesor u Trstu, a drži i predavanja u »Slavjanskoj čitaonici«. Godinu iza toga izdaje u Trstu knjigu u obranu Dalmacije (Partiti e lotte in Dalmazia), u kojoj je Slaven bez plemenske opredjeljenosti; 1878 izdaje knjigu »Slavi e italiani«, a slijedeće godine već u Miletićevoi »Zastavi« u Novom Sadu objavljuje »Poslanice dalmatinskoj omladini«, u kojima se deklarira kao Srbin.

God. 1882 Vuličević pristaje uz protestantsku Valdešku crkvu i postaje njezinim propovjednikom. Ide u Italiju i djeluje kao propovjednik u Mlecima, Bresciji, Torinu, Napulju, Rocca Imperiale, Tarantu, Bari i drugdje. Saradjuje u talijanskim evangeličkim listovima (Valli Valdesi, Rivista Cristiana). Bio je poznat i uvažen propovjednik. (Sigurno je imao veza sa familijom Nitti, jer su i oni evangelici, pa bi bilo zanimivo doznati nešto o tim vezama). Umro je 27 jula 1916 god. u Napulju. Na samrti je zaželio da se njegovo tijelo prenese u Cavtat. Jugoslavenska vlada je to odobrila i zakonom, ali Vuličevićevi smrtni ostaci su još u Italiji. On je prije smrti sam izdiktirao svoj nadgrobni natpis, koji počinje ovako:

»Lodovico Vuličević
scrittore serbo
predicatore dell' Evangelo — — —«

LIK LJUDEVITA VULIČEVIĆA

Već iz ovih biografskih podataka opaža se sva složenost i mnogostranost Ljudevita Vuličevića. Sama po sebi nameće se poredba sa jednim drugim velikim Dalmatincem — Nikolom Tomazeom. Ali dok je Tomazeo podlegao uplivu talijanske kulture i postao Talijanom, usprkos »Iskrica«, Ljudevit Vuličević postaje talijanskim javnim radnikom, ali održava svoju narodnost. To se dade tumačiti donekle i porijetlom. Jer Vuličević je iz stare Dubrovačke republike, gdje su uvijek postojale antimletačke (ne antitalijanske) tendencije, dok je Tomazeo iz nekadanje mletačke Dalmacije. Osim toga je Tomazeo sin one nacionalno indiferentne više socijalne klase u Dalmaciji, koja je u dodiru sa Mlečanima poprimila duh talijanski, dok je Vuličević i po socijalnom položaju i po kućnom odgoju pučanin. Premda je i Tomazeova majka bila šibenska pučanka, koja nije govorila talijanski, ipak je Tomazeo u patrijarhalnoj obiteljskoj sredini, sa gospарskim i mletačko-talijanskim tendencijama i uplivima, bio mnogo dalje od naroda, nego Vuličević, nezakoniti sin pučanke švelje, koja ga je uspavljivala — (kao što sam priča) — narodnom pjesmom. Osim toga je Vuličević i u rodnoj kući i u školi u Dubrovniku upoznao nacionalnu tradiciju Dubrovnika, i time je imao jak oslonac protiv podleganja asimilatorskim uplivima u Italiji za vrijeme studija, jer on iza sedam godina provedenih u Barbaranu i Mlecima, kaže pri povratku kući u pismu prijateliu: »Per sette anni fui lontano dal patrio lido — — Ritornai alla Patria terra fortificato coll' unzione tradizionale — —« On se poslije sedam godina vraća u domovinu »ojačan tradicionalnim vezama«, dok se Tomazeo, koji nije imao takovu tradiciju ni u kući ni u svome gradu, gubi za naš narod pod uticajem talijanske škole i kulture. Veliki duhovi i jedan i drugi, obrazovani u Italiji i jedan i drugi, Vuličević postaje »scrittore serbo«, dok Tomazeo daje svojem narodu samo »Iskrice«. Ali u toj uporedbi ne treba zaboraviti ni to da je Tomazeo rodjen 1802, trideset i sedam godina prije Vuličevića, i da je Tomazeo učio u Italiji u doba kad su Ilirci tek bili počeli da sanjaju o zajedničkom književnom jeziku, i kada naša nova literatura nije bila još ni počela. Tomazeo je počeo da piše talijanski u isto doba dok je na pr. jurista Derkos u Zagrebu budio nacionalnu svijest latinskim »De genuis patriae — —« i grof Janko Drašković morao ilirskim ženama dokazivati ilirstvo na njemačkom jeziku. Vuličević je, medjutim počeo da piše davno iza Mažuranićeva »Smail-age« i iza Radičevićevih stihova. Ko zna da li ne bi i Tomazeo bio pošao drugim putem, kada bi bio rodjen tridesetak godina kasnije, i da li on ne bi bio dao više svojem narodu od »Iskrica«.

Ali Vuličević potsjeća i na Dositeja Obradovića. I on ne može da podnese redovnički život, i on luta svijetom kao Dositej, naučavajući i propovjedajući. I on, kao i Dositej, priljubljuje se kraju u kojem živi, pa kao što Dositej iz Vojvodine piše u Dalmaciji knjige za Dalmatince, tako i Vuličević iz Dubrovnika piše u Istri za Istrane i brani ih. Lutalica kao Dositej, Slavjan i fantasta kao Križanić, on s punim pravom može da piše god. 1911 »meni nema uzde«. Željan znanja i istine, a gonjen neutaživom strašću za pravdom, on staje u obranu Slavena na Primorju i svim svojim znanjem i svom odlučnošću brani pravo naroda na nacionalni život u Istri, u Trstu i na Krasu.

»SLAVI E ITALIANI«

Tom knjigom je on uvelike zadužio naš narod na Primorju (Lodovico Vuličević: Slavi e italiani dal Judri al Quarnaro—Trieste 1877), a u toj knjizi se jasno vide i sva njegova politička i opće ljudska shvaćanja. Knjiga je nastala povodom izlaženja iredentističke knjige u Trstu: »Storia di Trieste raccontata ai giovanetti« od Jacopa Cavalli, ali nije polemika sa Cavallijem. Vuličević je toliko iznad Cavalija, da ne polemiše s njime, već se obraća Talijanima u Italiji da im razjasni stvar. Na to ga je potaklo jedino to, kaže on, što je tu knjigu nagradila i izdala Tršćanska općina. Tri godine iza te knjige (1880) izdao je bio Spinčić sličnu knjigu (Hrvatskoj il' Italiji? — Riječ istarskih Hrvata Talijanom i svim na koje spada — Sušak 1880) kao odgovor na članak Paola Fambria: »L'Istria e il nostro confine orientale«. Izmedju Spinčićeve i Vuličevićeve knjige ima poneka razlika u shvaćanjima. Dok na pr. Spinčić suprotstavlja Fambrijevom talijanskom historijskom pravu na Istru hrvatsko historijsko pravo, i dok Spinčić tretira pitanje jedino sa tadanjeg hrvatskog stanovišta i bori se za pripojenje Primorja Hrvatskoj, Vuličević ne drži do historijskog prava i gleda stvar sa općeslavenskog gledišta. Za nj nije historija važna, premda usput navadja i historijske razloge. On zahtjeva nacionalitet bez obzira na »historijska prava«. Tako na pr. na str. 22, pod naslovom: »Il paese è della maggioranza« veli:

»Nacionalnost neke zemlje nije u materijalnim stvarima, već u osjećaju ljudi. Čija su brda? Hrastovi, koji kroz stoljeća odolijevaju olujama, nisu ni slavenski, ni talijanski, ni njemački. Oni pripadaju prirodi, koju mi oskvrnjujemo čineći je slugom naših nacionalnih osjećaja — — — Narodnost neke zemlje nije narodnost ljudi koji su tu nekada stanovali, ili onih koji su na prolazu, već ona pripada onima koji u njoj sada stanuju. Pripadnost zemlje se ne računa po tome ko je kada u nju došao, već po tome ko se u njoj nalazi i ko je u većini — — — Ni pergamene, ni diplome, ni zakoni ne odredjuju nacionalnost zemlje, već većina stanovništva odredjuje tu nacionalnu pripadnost«.

Sve on to govori sa općeslavenskog stanovišta i tumači slavenski genij, koji da je bio prozvan »misijonarom mira, koji je za sve učinio mnogo, a za sebe ništa, ali koji se zato ne kaje«, jer će doći i njegov čas.

To vizionerstvo se na mnogo mjesta vraća u knjizi, i po tom vizionerstvu nije ova knjiga samo polemično-naučni spis, već bi neke stranice mogle da se ubroje i u takozvanu lijepu literaturu. Kada govori o Trstu i Slavenima okolice, on ima viziju prošlosti i budućnosti, a i cijeli taj grad s okolicom postaje jedna živa vizionerska slika.

»Ja Slaven govorim u ime Slavena. Gledam brda što okružuju Trst; tamo gore žive već stoljećima Slaveni. Oni su vidjeli dolaženje i odlaženje tolikih naroda, ali oni, vjerujte, neće otići. Tamo gore, one kolibe imaju povijest, a vaše palače u gradu je još nemaju. Voleći uniformnost vi ste uništili i ono malo starina što je bilo ovdje; to je znak da ste stranci. Kada bi vi bili iz Trsta, vama bi te starine govorile i ostavili bi ih bili svojoj djeci, koja sada ne nalaze ništa na čemu bi zaustavili pogled i što bi ih sjećalo na prošlost. Imate svetog Justa — — — a sveti Just i slavenske kolibe, koje su vas vidjele kad ste dolazili, i koje će mnogoga od vas vidjeti kad ode, su jedine vaše starine — — —«.

Da se još bolje upoznaju osjećaji Vuličevićevi i način kako ih izražava, citirat ćemo i ove retke o Slavenima pod današnjom Italijom:

»Ovaj narod je odgojen u religiji žrtve i u radosti triumfa; njegovi su bolovi stoljetni i veliki, ali će biti i velika njegova slava. Mnogi dogodjaji ovjekovječeni povješću dokazuju jačinu njegova duha, neumrlu njegovu nadu, koja mu je bila svjetlo i vodič na tužnim putovima nesreće. Duga je bila njegova zima, oštra i olujna, ali počinju da se pojavljuju dani njegova proljeća, počinju da pupaju cvjetovi nakvašeni tolikim suzama. U snima ropstva sanjao je on velike sne, vjerujte da će ti sni postati velika stvarnost — — — Pojedinac je ništa, gdje je sve princip«.

Ne bi li se ove riječi, a naročito ova zadnja rečenica (L'individuo é niente dove tutto è il principio), mogle da postave kao moto i kao vjerovanje nad svaku vijest koja stiže danas iz onih krajeva? I nije li zaista bio velik čovjek onaj koji je pred 57 godina napisao te riječi u Trstu, i to čovjek, koji je tek slučajno došao medju naš narod u onim krajevima, ali koji ga je zavolio zato što je bio progonjen i zapostavljen.

NAUČNI ARGUMENTI

Iz ovoga što je do sada izneseno moglo bi se pomisliti da je cijela knjiga pisana u tonu lirskom i vizionerskom tonu. Medjutim je Vuličević u toj knjizi pružio i argumente, kojima je uspješno pobijao tvrdnje Talijana. Iako on ne drži do historije ipak je i s te strane uspješno pobio knjigu Jacopa Cavallia. Obilno se poslužio i tada izašlom knjigom »Notizie storiche di Pola«, pa Kandlerovim djelima, istorijom Cesara Balba listom »Conservatore«, Quinetom, Alfonsom Marmorom, statistikama dr. Kluna, Giobertiem, Robertom, člankom tal. senatora Jacinia, Ferrariem. Na mnogo mjesta citira Mazzinia, Danta, Tita Livija, Victora Hugoa i druge. Po svemu se vidi da je poznavao vrlo dobro literaturu o tome i da je znao upotrebiti. Nas danas toliko ne zanimaju ti uspješni dokazi Vuličevićevi, jer danas su oni već svima poznati, ali u ono doba je taj rad bio i te kako važan a i težak.

Potražiti sve te knjige, proučiti ih i znati ih na pravom mjestu upotrijebiti, mogao je samo čovjek koji je bio vrlo obrazovan i koji se bavio tim poslom. A on se bavio istraživanjem historije, naročito istarske, što se vidi i iz jedne primjedbe, gdje kaže da je pisao o Venerinom hramu u Puli.

Interesantna su njegova istraživanja etimologije imena nekih istarskih mjesta u albanskom jeziku — u jeziku nekadanjih Ilira i stanovnika Istre prije Rimljana. Tako on tvrdi da u albanskom (ilirskom) jeziku Timav znači rijeku koja se puši; Pula da znači šuma, Unije božanski ili mjesto božje itd. On je to istraživao još dok je bio u Albaniji.

Njegovo shvatanje istorije je bilo u svakom pogledu ispravno. On prigovara Talijanima u Istri da pišu povijest tendencijozno i da ne znadu pronaći uzroke historijskih dogodjaja. Ne znadu da se prenesu u prošlost, već lica iz prošlosti oblače u današnje kostime, stavljaju im u usta svoje riječi i svoje misli, i tako falsificiraju povijest. Prigovara im na pr. što ideališu osvajanja Venecije u Istri, i u to unašaju svoje sentimentalne razloge, a neće da vide istinu, naime, da to doba nije znalo za nacionalne osjećaje, i da je Venecija Istru osvajala sa svrhom da je iskorišćuje. Takvi historičari, kaže Vuličević citirajući jedan članak iz »Preussiche Jahrbücher«, su najveći neprijatelji historijske istine.

VULIČEVIĆEV ANTISEMITIZAM

U toj knjizi oštro napada Židove u Trstu. On je već u to doba vidio koju ulogu su Židovi igrali u talijanskom pokretu u Trstu. I njima i svoj talijanskoj liberalnoj inteligenciji prigovara da su Talijani samo radi toga kako bi održal svoj povlašteni položaj i tek toliko koliko se može biti a da se ne dodje u sukob sa austrijskim zakonom. Ali nigdje nije oštar kao kada piše o Židovima. Dok o Talijanima i Italiji govori sa poštovanjem, protiv Židova citira i Danta (»Uomini siate, e non pecore matte, Si che Giudeo tra di voi non rida.«) i to zato što tršćanski Talijani u zajednici sa Židovima (»Il Piccolo« et comp) potežu i Danta u svojim zahtjevima na Istru do Kvarnera. On im dovikuje:

»Hoćete Danta? Dobro, primimo ga s »Paklom« s »Čistilištem« i s »Rajem«. Ali ko će gore proći? Oni koji ne vole pravdu, oni odvratni lihvari koji su glavni grad Primorja pretvorili u bordel«. A na drugom mjestu kaže o Židovima za to doba malo čudne i revolucionarne misli.

»— — Židovi nemaju narodnosti i neće da je imaju. Platit će dugove novcem kojega sakupljaju. Oni su naši privremeni blagajnici; oni imaju škrinju koju ćemo legalno otvoriti«.

U tom istom poglavlju proučava socijano-ekonomsko stanje u Istri polovinom 16 vijeka i naseljavanje daimatinskih Zagoraca, a prije toga govori o vodjama talijanskim na Primorju i ove riječi:

»— Talijanska manjina će reći jednog dana svojim poglavicama: dosta. Previše ste se vremena s nama sprdali, govorili ste nam o talijanstvu i Italiji, ali su ta sveta imena bila samo izlika za vaše niske i prostačke interese«.

I u pismu dalmatinskoj omladini kaže slično za dalmatinske Talijanaše.

Kada se uoči Vuličevićev antiklerikalizam, njegov interes za socijalna i ekonomska pitanja, njegov antisemitizam i antisemitska revolucionarnost (»legalno otvaranje židovskih škrinja«), pa neke vrsti slavenskog mesijanizma, tada čovjek dodje do zaključka, apsurdnog možda, da je, naime, Vuličević neke vrste uranjenog Hitlerovog nacional-socijaliste, kod kojega se ispoljuju dosta jasno ocrtane ideje današnjih rasističko - nacionalsocijalističko - antisemitskih pokreta. Ta je tvrdnja možda i apsurdna, ali se i nehotice nameće čitajući njegovu knjigu »Slavi e italiani«. Ako se k tomu doda još njegova ideja u pokoravanju pojedinca kolektivu, tada se ta tvrdnja zbilja nameće sama po sebi.

TABOR U DOLINI I VULIČEVIĆ

God. 1878 održan je narodni tabor u Dolini. Na taj tabor je došao i Ljudevit Vuličević. On je tu i govorio i iznio jedan predlog, koji je bio primljen. Govorio je o trpljenju slavenskog naroda — raje — pod terorom lažne talijanske kulture u Primorju, pa je obzirom na stremljenja talijanske iredente bio predložio da se zatraži neka Trst i Primorje potpanu pod upravu u Ljubljani. To je motivirao time što će Slaveni mnogo bolje i lakše tada braniti svoju morsku obalu u Austriji od Talijana, jer Njemci neće sami ni Austriju spasiti.

I taj predlog karakteriše Vuličevića. Širokih pogleda i dalekovidan on se nije gubio u sitniiim pitanjima, već je naše pita-

nje na Primorju htio da i formalno poveže sa ostalim Slovencima i time sa svim pitanjem svih Slavena u Austriji. — Koliko su ti predlozi na taboru u Dolini podigli bili buke u Trstu vidi se po bijesnom pisanju tadanjih talijanskih tršćanskih listova »L' Indipendente« i »Il Cittadino« (P. Fambri: »La Venezia Giulia«).

GLASNIK I PROROK

Vuličević je tumačio ideje sveslovenske, sa stanovišta panslavizma. On na str. 84 kaže da je on glasnik i tumač ne samo Slavena izmedju mora i Alpa, već i onih preko Alpa, koji gledaju ove obale kao svoje, jer su tu vrata njihove kuće. On je shvatio današnju Julijsku Krajinu kao granicu dva svijeta: slavenskog i latinskog, gdje se sukobljuju dvije rase, dvije mistične sile. A naši ljudi na toj granici su »božji mejniki« (Pregelj), a s njima je pravda.

»Il diritto degli Slavi del Litorale non viene nè da invasioni nè da rapine nè da corruzioni, ma dal secolare lavoro, dal sudore onde i padri loro bagnarono questa terra — — —« (Pag. 89).

A na str. 86 kaže:

»Tu su u većini Slaveni, i zato Primorje nije talijansko niti će postati talijansko. Italija ne bi mogla postati gospodaricom ove zemlje bez sile, ali talijanskoj sili odgovorila bi sila sa sjevera; toj sili bi odgovorila naša mržnja, naša osveta — —«

A kako je dobro poznavao Italiju i koliki politički smisao je imao neka svjedoči i ovaj odlomak sa tr. 88:

»U Austriji žive Slaveni nacionalnim životom, a u Italiji bi imali da umru nacionalno, i da žive talijanski. Austrija povećava vlastitu snagu puštajući svaki narod da nacionalno napreduje, a Italija, kada bi imala više narodnosti, pa kad bi ih sve pustila da žive nacionalnim životom, izgubila bi ih; u Italiji mogu biti samo Talijani — — — u svakom slučaju Austrija će nam uvijek biti manje zlo od Italije, jer bi Italija bila naša nacionalna smrt«.

To je pisano pred 57 godina.

Možda nije Vuličević imao u svemu pravo, ali moramo ipak ustvrditi da je bio velik po širini pogleda, po dubini duha i po plemenitosti osjećaja, a da je za nas znamenit po svojem zauzimanju za naš narod u doba kad se o našem narodu pod današnjom Italijom počelo bilo tek govoriti.

I za to pripada i Ljudevitu Vuličeviću posebno i dostojno mjesto u historiji naših borba, mnogo dostojnije i važnije nego što ga je do sada imao. Ako je možda bio stran nekadanjim našim vodjama, stran po svojim panslavenskim i kasnije pansrpskim idejama; stran po svome antiklerikalizmu i protenstantizmu, ne mora da bude stran nama, koji možemo da gledamo sve to iz veće daljine, pa da baš radi toga ne zaboravimo toga nemirnog Dubrovčanina, koji nas je vješto branio i zagovarao u doba kada nam je ta obrana bila i te kako potrebna.

BATUNI

Sve kružere i svi puti su bili naši. Kad smo samo mogli igrali smo se na batune, na bružu...

U pisku bimo s palicon ieli žbičicon učinili misto kadi bimo se igrali. Čuda puti su naše brgešice, kuretići i brnavrekice bile priz batuni, a niki put i kašulje. Oni ki bi dobiva čuva he ie bolje ud zlata, a ki bi gubija gleda ie da kako tako do njih dojde.

Igrevali bimo se u svako doba i več ud jedanput su došli stariji po nas s pruton.

Još u školi bimo se dogovarali kadi ćemo igrati. I tamo na kraj sela, blizu jenega velikega starega hrasta smo najvolili. Igrali smo po četiri. Drugi su morali gledati s kraja. Oni ki bi zgubija zaša bi z »fore«, a na njigovo misto bi doša drugi. Žalosno je bilo, kad je žep usta priz jenega batuna. I ča delati? To smo mi volili nego školu i nego neznan kakovo delo.

Kad se ni moglo pomoći došli bimo doma i iz škrinje, kadi je buževala svetačna roba, da nas nidan ne vidi porizali smo batune materi ieli ocu z robe i pošli zogati. I kad bi nam sriča poslužila i kad bimo dobivali batune ča smo z robe povadili bimo jopet ponili u jedan kantunić da he mati je li sestra najde, kad je bilo triba ubući svetačnu robu!

Igrevali smo prija škole ujutro, pohle škole i vaik kad smo samo mogli i kadi smo mogli. Kad nismo ča znali u školi, pismicu ali drugo, gospodična bi samo pogledala na kuretić i ko ni bilo batuni, znala je ča je bilo krivo!

Prikodražan.

ŽIVA DJELATNOST ANTE MODRUŠANA

Poznati naš omladinski pisac Ante Modrušan (rodjen u Smoljanima u Istri 1901) aktivno saradjuje u raznim jugoslovenskim omladinskim listovima. U posljednjem broju »Naše radosti« izišli su njegovi članci »Bura na moru«, »Lepote našeg Jadrana«, »Život u moru« i »Ribolov«. Posljednji broj »Sokolića« donosi njegov članak »Jedna Zemlja«.

»HRAM« ANTE DUKIĆA U RUMUNJSKOM PRIJEVODU.

Rumunjska revija »Manifest Literar Social Artistic«, u Jasiu, donosi u III. svesci pjesmu Ante Dukića »Hram«, koju je preveo rumunjski pjesnik George Morosanu.

Dr. HENRIK TUMA

OB SMRTI ZASLUŽNEGA ZNANSTVENIKA

Ljubljana, 12 aprila 1935. — (Agis)

Skoro nepričakovano je zadela vest o smrti zaslužnega moža in velikega znanstvenika dr. Henrika Tume, advokata v Ljubljani. Kdor ga je srečaval še pred nedolgim, krepkega, z mladeniškim korakom po ljubljanskih ulicah, si nikakor ni mogel predstavljati da nosi skoro osem križev in da bo tako nenadoma podlegel naravi. Za nas Primorce je z njim legel v grob zaslužen mož, ki je s svojim silnim in neobsežnim znanjem mnogo vplival na potek dogodkov. Še bolj pa je važno to, da je legel z njim v grob eden najboljših in morda edini temeljiti proznavalec naše najzapadnejše meje, ki je danes najbolj ogrožena. Omahnil je sredi dela in to ravno v času, ko je bil najbolj potreben. Kdo ve koliko njegovih načrtov je ostalo še nedovršenih na njegovi mizi in ki so čakali njegove temeljite in znanstveno globoko podprte roke. Ni čudno, da ga je zajel udarec sredi dela, saj je bilo zanj vse življenje en sam delovni dan.

Opisati vso njegovo življenjsko pot, njegovo delo je nam, ki nikakor ne moremo in nikoli ne bomo mogli obseči vsega tega, kar je on storil, silno težko. Omejiti se moramo, kar smatramo za sveto dolžnost čim obširneje, a na žalost, le na naštevanje zunanjih momentov njegovega življenja.

Pokojni dr. Henrik Tuma je bil rojen 9. julija 1858 v Ljubljani kot sin revne družine. Njegova mladostna leta nikakor niso bila lepa. Zgodaj pa je že pokazal veliko nadarjenost za jezike, ki si jih je s silno lahkoto učil in skoro mimogrede privadil. Njegov oče je bil Čeh in po poklicu čevljar, mati pa Dolenjka. Ker se ni mogel posvetiti vsled tesnih razmer drugemu, je šel na učiteljišče in postal učitelj. Vendar pa je hrepenel po višjem in je spravljal kraicar za kraicarjem, da si je prihranih za prvo silo in nato odšel na Dunaj, kjer se je posvetil pravu, potem ko je privatno položil gimnazijsko maturo. Na Dunaju se je preživljal z inštrukcijami in često ga je pri tem vodila s svojimi bogatimi učenci pot na razne kraje, zlasti v Švico. Zanimivi so odlomki, ki jih pripoveduje o teh svojih letih v raznih spisih, in ki jih je objavljal zlast v »Planinskem vestniku«. Ves prosti čas je porabil zato, da je pohitel v naravo in v planine. Toda pri tem ni hodil z zaprtimi očmi in ušesi, ampak opazoval, gledal in prisluškoval besedi gorjanov ter vse vestno zapisoval. S tem je polagoma ustvarjal temelj svojemu bodočemu delu in prišel tako z študijem na licu mesta do zaključkov, ki so marsikoga presenetili.

Ko je končal pravo se je posvetil najprej sodnemu poklicu, a to je moral kot zaveden narodnjak kmalu opustiti in odprl je advokatsko pisarno najprej v Trstu nato v Gorici, kjer si je kmalu pridobil velik ugled. Vedno je bil odprt zlasti napram revežem in to ga je toliko bolj prikupilo našemu ljudstvu na Goriškem. Na Goriškem se je začel udeistvovati tudi politično in bil je vodja socialistične stranke in delavstva. Brez dvoma se ima v tem oziru ljudstvo za svojo zavednost največ zahvaliti njegovemu podrobnemu neumornemu in neutrudljivemu delu.

Pred vojno je bil izvoljen v goriški deželni zbor. Po vojni pa se je sicer še dalje vneto udeistvoval v stranki, a je moral Gorico takoj po nastopu fašizma zapustiti — za vedno. Preselil se je v Ljubljano, kjer kot odvetnik nadaljeval svoje delo.

Pokojnik je bil izvrsten govornik, bodisi na političnih shodih, v sodni dvorani, ali pa kot predavatelj. Zlasti priljubljen je bil kot predavatelj in vsa društva so si štela v izredno čast, če se je odzval njih vabilu. To pa je bilo skoro vedno, kajti vedno je dobil toliko časa, kljub svoji prezaposlenosti, in se je odzval komurkoli bilo. Vse od najtežjega problema, do najbolj zamotanih enačb pa je znal podati s tako preprostostjo in jasnostjo, da mu je bilo z lahkoto slediti in njegova predavanja so vsakemu v resnici pustila mnogo koristnega. Kot najbolj priljubljene teme so mu bile teme iz planinstva in pa vprašanje Beneške Slovenije. Ne moremo pa reči, da so bile to edine, kajti take raznovrstnosti in pestrosti kot je nudil on, nudi le malo kateri ali noben predavatelj.

Poročilo o njegovem delu ne bo popolno, kot smo že povdarili, kajti nemogoče je pregledati že danes vse njegovo ogromno delo.

Dr. Tuma je bil predvsem eden prvih naših turistov, ki je poleg tega tudi začel s pravo alpinistično literaturo v kateri zavzema častno in trajno mesto. Leta 1930. je izšla kot izpoved in obenem, rekli bi, na izkušnjah njegovega življenja zgrajeno delo, knjiga »Pomen in razvoj alpinizma«. To delo priča o njegovi izredni ljubezni do naših planin in ostalo bo še dolgo kot temeljno v naši alpinistični literaturi sploh. S posameznimi krajšimi ali daljšimi vtisi je sodeloval v »Planinskem vestniku«, v katerega je gotovo položil največ svoji skrbi in energij. Pri svojem delu na turističnem polju pa se ni omejeval le na golo opisovanje, ampak je tudi študiral in se bavil s študijem površinske izgradnje naše zemlje in kot tak bil sotrudnik »Geografskega vesnika«. L. 1929. je izšel spis o »Imenoslovlju Julijskih Alp«, temeljno delo v tem oziru, kot ga Slovenci še nismo imeli.

Naitežja izguba pa je za nas nastala brez dvoma s tem, ker je z njim legel v grob, kot smo že omenili, najboljši poznavalec Beneške Slovenije in zapadne etnografske meje sploh. Delo na tem polju je ogromno. Kot eden daljših spisov je izhajal dve leti v »Planinskem Vestniku« (1933 in 1934) spis »Beneška Slovenija«. V tem je nanizal večji del, ali nikakor ne vseh, svojih znanstvenih ugotovitev na tem polju. Spisu je dodal tudi posebno geografsko karto. Zlasti se v tem delu kot tudi drugod, posebno pa s predavanji trudi, da bi s pomočjo raznih krajevnih evropskih imen dokazal, da so Slovani, predvsem Slovenci, na svojih tleh stalno naseljeni in da se niso semkaj šele kasneje priselili. Splošno znanost tega mnenja ni prevzela in prevladujoče mnenje je baš nasprotno, to je da so se Slovenci priselili v 6. stoletju. S svojimi globokoumnimi dokazi in z izredno velikim zbranim gradivom se je tako moral boriti proti celi armadi znanstvenikov sam in podirati splošno mnenje, ki so ga ustvarili ti, večinom nam nasprotni (zlasti avstrijsko-nemška šola). V tem, rekli bi boju, je bil dosleden, nestrpen in neizprosen. Na podlagi ogromnega gradiva, ki ga je zbral bi bilo treba to delo nadaljevati.

Beneško Slovenijo je imel zelo na srcu. Do zadnjega je iskal mladega naslednika, ki bi prevzel njegovo delo in ga nadaljeval. Obljubljal je vso svojo pomoč. Toda prilike, ki vladajo danes v Beneški Sloveniji, so gotovo to njegovo stremljenje in željo onemogočile.

Publicistično delo dr. Tume je obsežno in nepregledno. Udeistvoval se je zlasti v socialističnih listih.

Kot organizator raznih gospodarskih zadrug, zlasti raifaiznovk, je ponekod izredno mnogo koristil. Vodil je znano produktivno mizarsko zadrugo v Solkanu, ki pa jo je danes strla nepredvidljiva sila.

Znašel se je sploh na vseh poljih, v socialnih in nacionalnih problemih, kot literarni kritik, pisal je razprave o umetnosti in obvladal rusko, bolgarsko, češko, francosko, italijansko, nemško in furlansko ter je vseh teh jezikih tudi dopisoval. Gradivo ki ga je zbral, je ogromno, zlasti je ogromna njegova knjižnica o virih, ki obravnavajo vprašanje Beneške Slovenije.

Kot človek je bil za naše pojmovanje morda originalen. S 77. leti vedno veder in čil, je z mladeniškim izrazom in korakom opravljal svoje delo. Niti v najhujši zimi ga ni bilo videti v plašču, največ v lahni pelerini ob slabem vremenu. Ravno vsled njegove izredne telesne utrjenosti ni nihče pričakoval, da ga bo tako hitro strlo.

Z dr. Tumo je tako legel v grob mož, kakršni so tudi pri velikih narodih redki. Kot neutruden delavec in izredno dosleden v značaju si je pridobil priljubljenost med vsemi, tudi med političnimi nasprotniki, ki so ga vsled njegovega izrednega znanja spoštovali.

Pokopali so ga v petek dne 12. t. m. ob številni udeležbi vseh predstavnikov kulturnega in javnega življenja.

*

Markantna osebnost dr. Tume in njegovo delo zahtevata temeljitejšega in podrobnejšega obravnavanja. — (šk).

MEDJU NAŠIMA U PODRAVINI

Zagreb, aprila 1935.

Lagano se vuče vlak po dosadnoj ravnici prema Bjelovaru i dalje prema Virovitici i Osijeku. Putnika ima prilično, većinom seljaka sa košarama, koji silaze već na prvim stanicama. Vani pada kiša i udaranje kišnih kapljica o stakla na prozorima umara. Prošli smo Bjelovar, gdje rade na tamošnjoj gimnaziji naši mladi profesori Filiplić i Radoslović, gdje živi naš pjesnik Gervais i sprema nova »čakavska iznenadjenja«.

Kad smo sišli u Virovitici, sunce je peklo kao usred ljeta. Pred sobom imamo još 18 km puta do same madjarske granice, gdje žive naseljeni dobrovoljci iz cijele države, a ima i naših ljudi iz Istre. Trinaest obitelji živi u selu Terezino polje i tri u Katinki kod same Drave, koja je ujedno i državna granica. Dovezli smo se u seljačkim kolima, koja su nas pošteno istresla po lošem kamenitom putu. Pa ipak je ova cesta najbolja u cijelom srezu. Prijalo nam je poslije neugodne vožnje par čašica dobre Klekovače, kad smo došli u Terezino polje.

Kućice naših Istrana-naseljenika smještene su uzduž same ceste; skromne su i malene, ali uredne.

Uveče, poslije svršenog poljskog rada, već nas je posjetio naš stari prijatelj i znanac Mate, a poslije njega i drugi Istrani, koji su čuli za naš dolazak. Neobično su bili zadovoljni i veseli, što smo opet došli medju njih. Razvio se razgovor.

Mate, koji je uvijek dobre volje i nasmijan, intonirao je odmah »Popuhnul je« a poslije »Tužna mladost moja« i dalje sve istarske pjesme, koje nije, i kako on kaže, neće nikada zaboraviti. »Već smo deset godina ovdje«, priča Mate, »pa nas nije progutao slavonski život i ravnica. Makar su prilike sasma drugačije nego u Istri, mi smo ostali uvijek isti. Vedri, nasmijani, govorimo po domaće, pa i djeca, koja su se ovdje rodila, govore našim dijalektom i poznaju našu zemlju, premda nisu Istre nikada vidjela, ili su kao malena djećica otišla s nama preko. Kad se mi sastanemo, pričamo i mislimo o našoj zemlji, na naše kućice, a naš teran i repoško«.

Tako govori Mate, a ostali potvrdjuju. »A kada ćemo poći doma«, pitaju, »ča mislite vi tamo va Zagrebe, ki ste študijani? Mi smo usamljeni, radimo kao mravi i ništa neznamo, šta se u svijetu radi i misli o našoj Istri. Jedino nešto saznajemo iz »Istre«, koji dobiva Mate i u nedjelju čita drugima najvažnije dogodjaje.«

Podijelio sam im četiri primjerka »Jadranskog kalendara«, koje sam ponio iz Zagreba, ali nisam znao, kome da dadem, da se drugi ne bi osjećali zapostavljenima. Izručio sam kalendare Mati i rekao mu da je to za sve Istrane i da ih svi pročitaju. Ovim skromnim darom bili su zadovoljni. Pa su došli još drugi dan i svaku daljnju veče da nešto pitaju, čega se prije nisu sjetili. Voljeli su mog kolegu Tonu, »brkatog Ćića«, koji je znao s njima da raspravlja sva moguća pitanja, koja su ih interesirala, do kasno u noć.

»Marljivi su vaši ljudi«, priča gostioničar, kod koga smo stanovali, »najbolje obradjuju i gospodare sa zemljom.«

Vidio sam ih po onim beskrajnim dugim njivama, kako si od zore do mraka privredjuju koru hljeba, daleko od svojih domova i njivica, kratkih kao rukav i kamenim zidom ogradjenih. Mate mi kaže, da nema gladi, ali novca nema. Sve što prodaju, jeftino je. Djeca su im slabo obučena i bosa.

Žao mi je bilo ostaviti te naše dobre ljude, koji su usprkos mizerije nasmijani i toliko misle na svoju daleku zemlju. Na nju ih vežu mnoge lijepe uspomene iz mladosti, a još više patnje.

Prije nego smo otišli smo »zakantali« s Matom u duetu »Pojmo mi mala na samanj«, a drugi su pljeskali i tražili da opetujemo, a onda su Tone »brkati Ćić« i Mate »zapivali« »Zaspal Pave«. Tone si je za pjevanja po svom običaju tresao jabučicu na grkljanu, da bi postigao sa svojim tenorom što ljepši efekat; a to mu uvijek i uspijeva.

»A znaš da bi zaplaka« kaže Mate, »od kad nisam bija doma, nisam doživija ništa ovako. One pisme od Balote va »Kalendare« i od onog drugog, ki se tako čudno zove (Gervais!), pa ovo pivanje tu, mi se čini kaj da san doma«.

Bilo je lijepo sunčano jutro, kada smo se odvezli iz Terezinog polja. Ljudi su po poljima orali i sadili. Prolazeći pokraj kućica naših ljudi, stajali su pred kućama i pozdravljali nas. A mi smo im odzdravljali sa »Bog naši, bog Mate, bog!«

Rude.

IVO GRAHOR:

PANEVROPA

I

Znano »panevropsko gibanje« je preživelo že prvo desetletnico svojega obstoja in delovanja. Želja, da bi se evropske dežele združile v zvezo držav, ima gotovo še danes svojo upravičenost in pomen. Panevropa naj bi bila takšna zveza. V nji naj bi se utelesila volja za mir v Evropi, za mir med državami, ki si z vojnami med seboj samo škodujejo ter zato Evropa zaostaja za ostalimi celinami (kontinenti). Posebno Amerika, ki je v severni polovici spojena v mogočne Združene države, daje zgled, kako dobro uspeva velika enota, dočim razcepljenost le škoduje.

Ni dvoma, da zahteva moderno gospodarstvo združitev velikih ozemelj. Meje so le ovire gospodarskemu življenju in napredku. Pa tudi vsa kultura stremi v večje skupnosti. Znano je, da se socializem bori za zvezo vseh držav. Z modernimi sredstvi bi danes lahko upravljali že ves svet kot eno državo. Moč kapitala in trgovine sega v vse dežele sveta. Gospodarsko tekmovanje neusmiljeno požira vse male produkcijske edinice in jih razkraja v pripravno snov za sestavo večjih edinic. Ta razvoj zahteva tudi od Evrope, da se spametuje. Da bi se pa Evropa mogla gibati kot enota, je potrebno, da se prej notranje združi, da dobi skupno vodstvo. Brez sloge v bodočnosti Evropi ni rešitve. To je glavni vzrok, da se je ideja Panevrope pojavila in postala že skoraj odločojoča politična misel, ki več ali manj še danes druži tudi sicer različne politične ljudi in različna gibanja.

Da je ta misel nujna, so spoznali po vojni tudi gosposki ljudje, plemenitaši in velemeščani. Ni jim pa bilo po godu, da bi se svet organiziral po željah delavstva, saj bi socializem ustanovil svetovno zvezo držav z namenom, da za vselej odpravi kapitalistično gospodarstvo. V taki zvezi bi meščanstvo izgubilo vse predpravice in bogatstvo. Meščanstvo pa se svojim predpravicam ne bo odreklo. Oni so za Panevropo, toda ostati mora kapitalistična.

Da bi pa postala ta panevropska misel še bolj mogočna in da bi čimprej zmagala, so nekateri evropski možje poskušali proučiti in po možnosti sestaviti že celotni načrt, kakšna naj bo Panevropa in kako naj se ustanovi. Med temi zastopniki je postal najbolj znan grof Coudenhove Kalergi, ki je leta 1923 izdal o svojem načrtu prvo posebno knjigo in nato ustanovil Panevropsko unijo. Njegovo propagandno delo je imelo v prvih petih letih mnogo uspeha. Posrečilo se mu je celo, da je pridobil nekaj velikih evropskih državnikov in politikov za svoj načrt. Privlačnost te, njegove zamisli je nastala posebno zaradi velikih obljub, ki jih je lahko dajal — v teoriji. Tako je obetal tudi rešitev narodnega manjšinskega vprašanja in že po tej strani je pomenila Panevropa za zatirane narode nov up. posebno potem, ko se je Društvo narodov izneverilo Wilsonovi točki o samoodločbi narodov. V vsem svetu je bilo takrat vse polno problemov, ki jih ni nihče obvladal, in iz tega kotla je zajemala panevropska ideologija svoj program.

Ves čas se je udeleževala te propagande tudi množica zastopnikov narodnih manjšin. Zdelo se je, da bodo s Panevropo na en krat rešena tudi naša vprašanja. Zato bo marsikoga zanimalo, koliko je ta ideja napredovala in kaj še lahko pričakujemo od nje. V našem, emigrantskem tisku doslej še nismo mnogo razpraljali o možnosti rešitve našega problema s pomočjo Panevrope, namen tega članka pa naj bo, da to vrzel spolni, posebno še zato, ker bi sicer utegnilo naše gibanje prezreti dejstva, ki nas morajo zanimati.

Pred vsem je potrebno, da si nekoliko ogledamo načrt, ki si ga je izdelala Panevropska unija. V svoji knjigi »Panevropa«, ki jo je izdal Kalergi l. 1926 in jo posvetil evropski mladini, opisuje pisatelj stanje Evrope v svetu po svetovni vojni, ko že Evropa ni bila več središče sveta, ostala pa je politično še vendar poseben del, ki si mora sam iskati bodočnosti. Po njegovem pojmovanju se deli svet politično na ameriško, evropsko, vzhodno azijsko, rusko in britansko (angleško) območje. Čeprav Evropa zemljepisno ni nikakšen samostojni kontinent, si vendar lahko zariše politične meje. Ideja take enote mu je v zgodovini že znama. Prvo Evropo so ustanovili Grki (jugovzhod), drugo Rim, tretjo preselitev narodov (germansko, Karel Veliki), četrto papeški Rim (papeštvo, Inocenc III), peto prosvetljeni absolutizem (višek Napoleon). V nji so se bojevale ideje Metternichove z Mazzinijevimi in so poslednje končno po vojni zmagale ter pripravile tla za šesto Evropo, za združitev v Panevropsko zvezo. Tej zvezi bi pripadale tudi kolonije in otok Island. Odtrgati pa je od nje ruski del in Britanski otok, ker sta samostojni enoti. Skupno s kolonijami bi štela ta nova enota 25 milijonov kvadratnih kilometrov s 429 milijoni prebivalcev. Večji enoti bi bili samo še Britansko cesarstvo in pa Mongolska cesarstva. Ta Evropa bi bila sposobna življenja kot gospodarska in politična celota, posredovala bi med ostalimi in bi bila osrednje žarišče sveta, kulturno središče. Ako se pa ne združi, ji groze velike nevarnosti, pred vsem ruska ofenziva na zapad. Pa tudi z Društvom narodov rastejo nevarnosti, ker dobivajo v njem neevropske dežele prevelik vpliv. Zato se Evropa mora otresti tega varuštva. Po njegovem, naj bi se Društvo narodov reorganiziralo na odseke za naštete enote.

Notranje naj bi se z ustanovitvijo Zveze rešili vsi spori med državami in nastala naj bi evropska nacija. Ker narodnostna razmejitev ni mogoča, nastajajo narodne manjšine. Panevropa bi rešila vse to vprašanje z resnično zaščito s pogodbo (Magna charta) jezika in vzgoje otrok, tako da bi bila narodna pripadnost stvar zasebnikov. Ščuvanje k narodnostnemu sovraštvu bi se kaznovalo kot zločin, kot veleizdaja. (Vidimo, da to ne bi bilo napačno! — Op. p.)

Kakor je grof Kalergi energičen ob narodnem vprašanju, tako pa se izogiblje socialnega problema, ker se sploh noče mešati v notranje zadeve držav in pa ker mu je to večni evropski kulturni boj med zasebništvom (individualizmom) in socializmom. Stvarno si predstavlja Evropo samo kapitalistično, kakršna je, in s tem v zvezi so tudi resolucije zadnjega, lanskega kongresa unije tipično imperialistične, priporočajo boljše izkoriščanje kolonij — ne da bi se dotaknile katerega koli vprašanja, kako naj svet napreduje kulturno. Toda izogiblje se teh vprašanj tudi zato, da bi se ideal prej uresničil. Gre mu predvsem za organizacijo.

Za ustanovitev Panevrope predlaga tale načrt: 1. ena vlada naj skliče panevropsko konferenco; ta mora rešiti vprašanja razsodišča, garancije, razorožitve, manjšin, prometa, carin, denarstva, dolgov in kulture ter ustanoviti poseben urad; 2. skleniti se mora pogodba vseh demokratičnih evropskih držav; 3. ustanoviti se mora carinska zveza. Tako bi se uresničila po vzoru ameriške zveze zveza Združenih evropskih držav. Dobiček bi imele od tega vse države, ker bi se preprečila vojna med njimi, zagotovila nevtralnost ob zunanjih vojnah, dosegla varnost pred napadom bele ali rdeče Rusije, potem razorožitev in povečala bi se zmožnost za tekmovanje v gospodarstvu (industriji). Mala antanta bi se otresla habsburške nevarnosti, Balkan Turkov itd. Posebno veliko koristi bi pa imele narodne manjšine.

Navedeni načrt označuje še mnogo vzporednih vprašanj. Kolonija Evrope bi bila Afrika itd. Stranke so po njegovem že naravno dolžne, da ta načrt podpro, nele demokratične, temveč tudi socialistične stranke (socialdemokratične), ki hočejo ustanoviti svetovno republiko. V nasprotnem primeru jih bodo ekstremisti premagali. Kajti Panevropa ima tudi mnogo sovražnikov (šovinisti, komunisti, militaristi, najnevarnejša pa je s carino zaščitena industrija). Na koncu zahteva ta propagandna knjiga, da se morajo ljudje odločiti, ali za ali proti, in poziva vse pod zastavo rdečega križa na zlatem polju, zastavo Paneevropske unije.

Dejansko je bilo leta 1926, vidno veliko zanimanje za to propagando in idejo. Od prve knjige (1923) je gibanje naraščalo in se je ustanovila unija s sedežem na Dunaju. 1924 so se pričeli oglašati mogočni pristaši francoski min. predtsednik Edvard Herriot, nemški dr. Stresemann Svetovna Mirovna Konferenca v Berlinu je razpravljala o Panevropi, naslednje leto so bili zanjo že voditelji Evrope: Briand, Nitti, Loebe (nemški socialist), Masaryk, Beneš, Sforza, Vandervelde i dr. »Medparlamentarna unija« je l. 1925 postavila evr. carinsko zvezo v svoj program. Mladina se je navduševala za Panevropo, pa tudi pisatelji in gospodarski možje so se priglašali. Zdelo se je, da postane panevropsko gibanje res nadstrankarsko gibanje — kakor je izjavljalo s prvo točko programa, ljudsko gibanje, ljudski pokret. V mnogih državah so se ustanavljala društva za propagando. Oktobra 1926 se je sestal na Dunaju Prvi panevropski kongres, ki so se ga udeležili vsi evropski narodi.

Toda to je bil hkratu višek »gibanja«. Kdor je prišel na zborovanja tega kongresa, je moral ob pozornem opazovanju spoznati, da to ni nikakšno »ljudsko gibanje«, marveč da je prej in bolj nekakšen sport odličnih ljudi, ki se igrajo ali bi se radi šli visoko politiko. Vsa ta organizacija je bila napihnjen balon, ki ga je vlekel že od začetka prav za prav en sam mož. Vsi ostali pristaši so več ali manj igrali moderne ljudi in jim je prijalo, da se navdušujejo tudi oni ali pa da tudi oni žele podnetiti ogenj v lahkovernih ljudeh, ker bi bilo končno vendar lepo, če bi bilo — res. Ta vtis je izrazil deloma jasno celo sam predsednik zborovanja dr. Loebe med diskusijo o demokraciji. Splošno pa je bil vtis ta, da se tudi voditelji gibanja zavedajo, da bi prav za prav najprej morali rešiti vprašanje: ali so sami sploh res za demokracijo, za enakost ljudstva z gospodo? Ali pa se jim zdi, da bi bilo le bolje obdržati metode, ki sicer ne pomagajo ustvariti mirno in srečno Evropo, zato pa tem trdneje varujejo kapitalistom vsaj to, kar je. Tako se je dejansko to zborovanje kot prvo in zadnje razšlo. Vse poznejše prireditve društva (Unije) so nadaljevale le delo političnih amaterjev (ljubiteljev visoke politike) in vse nade v Panevropo so postale iluzije in prevare ter se polagoma razkadile. Danes že nihče ne pričakuje ničesar od tega »gibanja«. In res, lanskemu kongresu unije so nekateri odlični zastopniki javnega mnenja v Evropi to resnico odkrito povedali v vodilnih časnikih. Kongres Panevrope se je potopil neopažen — sredi razburkanih valov naših dni. Saj se je bil med tem že razširil v Evropi fašizem, ki mnogo varneje zagotavlja meščanstvu, vse tiste predpravice, ki so bile že v nevarnosti. Fašizem pa ne potrebuje idej in teorij, zadošča mu surova, sila in zato tudi ne potrebuje panevropskega gibanja v zastarelih kongresih dunajske Panevropske unije.

II

Za stvarno presojo pomena, ki ga je imelo to panevropsko gibanje, moramo navesti še nekaj vzrokov, zaradi katerih še ni moglo doseči vidnega uspeha. Predvsem treba omeniti, da o koristnosti ideje same ni dvoma, saj je ves pametni svet za združitev držav in za mir, ker bi le tak skupni napor pomenil resnični kulturni napredek. Res pa je tudi, da potrebujemo za združitev držav mnogo več časa, dolgo dobo, med katero bodo prevzeli to idejo že popolnoma drugi ljudje. In to je važno. Ideja sama po sebi je vsaka dobra in slaba, odločilno je, kdaj se pojavi in kdo ima od nje neposredno koristi. V tem se mora svako gibanje podvreči javni kontroli in kritiki.

Drugič je pa potrebno, da prevzamejo vodstvo gibanja ljudje, ki ga pojmujejo napredno, to je, da ne ustanavljajo mrtve zgradbe, temveč, da ji tudi vdihnejo dušo. Tega pa dosedanje panevropsko gibanje ni bilo zmožno. Ugledni časnikar K. Jellinek (v listu »Prager Tagblatt«) je lani prav obzirno nakazal to pomanjkljivost gospodskega panevropskega gibanja, očitajoč mu, da nima ljudi in zato tudi ne bodočnosti, dokler bo uporabljalo samo dosedanja sredstva propagande. Saj ni dvoma, da kdor hoče postaviti Panevropo kar iz celih držav, poudarja le zunanje politično pot združitve: z zastopniki držav, ki se ne morejo sporazumeti niti za manjše stvari, hoče rešiti tako veliko vprašanje. Že dostikrat in posebno od manjšinskem vprašanju smo to videli. In predvsem države nočejo žrtvovati svoje popolne samostojnosti, čeprav so sklenile že nekaj važnih konvencij za razna področja mednarodnega življenja in te konvencije dejansko že pomenijo delno okrnitev državne moči. Ob velikih vprašanjih pa postanejo mednarodne pogodbe navaden papir. Sila, ki bi uresničila zvezo evropskih držav, bi morala biti nepremagljiva. Tako so si predstavljali to zvezo doslej, od Napoleona do Velike Nemčije tudi v Evropi. Kalergijev načrt pa hoče izvesti to na mirni način, brez vojne, celo proti vojni, zato da ne bi bilo vojne. Vzeti bi si moral torej drugačno silo na pomoč in zato je zamislil svojo ligo kot nekakšen odbor velikega gibanja ali pokreta. Gibanja se že od nekdaj specialiteta Evrope. Z njimi si pomagajo demokratične države, da se polagoma spopolnjuje. Na čelo političnih gibanj se navodno postavijo mladi izobraženci, ki vse prouče ter navdušijo ljudstvo za svoje ideje. Tako se je navduševalo meščanstvo za ideje svobode, enakosti in bratstva toliko časa, da je premagalo plemenitaški družabni sestav. Za pomoč si je vzelo kmete, dotlej še tlačane, ter jim obljubilo zemljo, katero so vzeli graščakom. Meščani so hoteli predvsem imeti mir pri svojem gospodarskem delovanju, posebno pa to, da jim država omogoča ne pa ovira obrt in trgovino. Državna oblast jim je ustregla in svet je šel naprej. S tem pa so se rešila hkratu velika notranja politična vprašanja.

Podobno bi lahko rekli, da se sedanje težkoče Evrope: šovinistično narodno sovraštvo in carinske ovire med državami v zvezi tudi z notranjimi političnimi vprašanji. Teh vprašanj pa do sedanje panevropske gibanje ni upoštevalo niti ne razumelo. Iskalo je rešitve s pomočjo samih vidnih to je meščanskih politikov, s pomočjo reklame in nekakšne diplomacije, ki ni bila nič drugega kakor kopija tiste slavne diplomacije, ki je doslej zakulisno povzročala vojne in trgovala z interesi malih narodov. To je gotovo dovolj veliki vzrok, da se to gibanje ne more razviti in niti dalno doseči obče koristnih ciljev in uspjehov.

Naša kritika panevropskega gibanja ni nova ni izvirna obsodba dunajskega urada, ki je zapravil lepo dobo desetih let, v katerem bi se dali pač doseči boljši uspehi nego je capljanje za mednarodno državniško diplomacijo. Ostro so kritizirali napake tega poskusa že mnogi nemški poznavalci razmer. Med temi se mi vidi najbolj značilen Andreas Fleissig v svoji knjigi »PANEUROPA« (München 1930), češ da je napačno, postavljati načrt na politično pot do Panevrope, ker da je važnejša in bolj zanesljiva gospodarska pot gospodarska združitev. Svojo misel utemeljuje zelo obširno in se tu ne moremo baviti z nje podrobneje. Navesti hočem le nekaj stavkov iz njegove poslanice panevropskemu gibanju. Gospod Fleissig pravi (na strani 1659): Izhod iz sedanjega kaosa, da — edina rešitev Evrope in z njo vred morda tudi bodoči napredak in razvoj povzdig ostalega kulturnega sveta je v dosegi smotrov, ki si jih je postavilo panevropsko gibanje. Toda sredstva, ki jih uporablja za dosego teh ciljev, so nesposobna, njen boj je boj z mlini na veter, njeno orožje topo. Njen program je daleč od sveta, njene besede ne vžigajo, komaj da vzbujajo tiho, nedejavno pritrjevanje. Sanjska želja je, ideal. — Panevropa ne sme okameniti kot ideal, ker mora postati živa resničnost. — ... Ako misli panevropsko gibanje resno in pošteno — česar ne ne moremo dvomiti, ker iz oblakov in se postaviti z nogami na tla dejstev. Popraviti mora svoj program, odstopiti mora od politike in se okreniti k gospodarstvu... Panevropsko gibanje mora brezzračni prostor svoje sedanje ideologije zamenjati za žive zahteve resničnih bodočnosti smeri in se z njimi združiti, istovetiti.

Vse to priporoča ugledni kritik, ki priporoča zvezo gibanja z vodilnimi možmi gospodarstva, v nasprotju z grofom Kalargijem, ki si je priznal, da se najnevarnejši sovražniki Panevrope vprav ti gospodarstveniki — veliki industrijci. Kdo ima prav, Kalergi ali Fleissig?

Ni dvoma, da že danes lahko izrečemo precej veljavno sodbo o obeh teh dveh temah, Oba imata delno prav. Kritični položaj sveta in Evrope je nastal zaradi svetovnega gospodarskega sistema kapitalizma, ki živi od boja med narodi in od njihovega iskoriščanega dela. Vodje tega gospodarstva si med seboj ne morejo zaupati. — Prav tako pa tudi politiki, ki samo zastopajo to gospodarstvo, ne morejo delati za mir in Panevropo, ako ne težijo tja interesi posameznih gospodarskih centrov in mogočnjakov. Odkrito bi bilo za Združene evropske države, za Panevropo, samo delovno in trpeče ljudstvo, ki ne mara ne vojne, ne šovinizma, ne carin; ta Panevropa pa ne bi bila več Panevropa grofa Kalergija & Co. Za veliko zaružitev sveta se bodo narodni bojevali šele takrat, ko bo pokazala, da hoče res biti gospodar, ki da ljudem dela in kruha za to delo, ne da bi jim za hrbtom kratila pravice. In od take zveze v Panevropi bodo šele mogle narodne manjšine pričakovati dejanske rešitve. Želeti je, da bi propaganda Panevropske unije v tej smeri ne bila izgubljeno delo.

Po vsem tem je razumljivo, zakaj je moralo dosedanje panevropsko gibanje ostati v oblakih, plavati kot gospodski odbor na valovih nevarnega časa, kakor mu očitajo kritiki Fleissigovega kova. Panevropsko gibanje ni moglo postati ljudsko gibanje že po svojih načelih, ker so bila ta načela ljudstvu nasprotna. Kalergijev poskus je bil le poskus, uvrstiti nemško meščanstvo spet v evropsko politično družbo, iz katere ga je vrgel poraz Nemčije v svetovni vojni. Temu smotru je prilagodil Kalergi svoj program. Pokazati je hotel, da Nemčija kot kapitalistična država napravi zapadnim državam še velike usluge. Zato je pridigal ločitev Rusije. Njegovo idejo o ruski nevarnosti je, kakor vidimo, prevzela Hitlerjeva politika, in Kalergi ni več potreben. Čas elegantnih idej moderne gospode je minil. V resnici so samo pomagale fašizmu da se je razširil z silo, med tem ko so nemški socialisti pomagali Kalergiju ustvarjati gradove v oblakih, sanjati o politični združitvi kapitalističnih držav, ki se dejansko nikdar ne morejo razumeti. Sedanje fašistične homatije Nemčije in Italije nam to jasno dokazujejo. Uresničila pa se ni tudi druga misel Kalergijevega načrta, da se mora Evropa odtrgati od Rusije. Pokazal je, da ne zna niti toliko let po svetovni vojni upoštevati Slovanov kot posebne sile, velesile. Še njegova lanska knjiga predlaga tako zvezo zapadnih evropskih držav, v kateri bi bile slovanske države samo obmejni pas proti vzhodu, v katerih bi se slovanski jezik uradno sploh ne priznaval, češ da se Slovani celo na znanstvenih kongresih raje poslužujejo nemščine in francoščine ter italijanščine.

Panevropa se bo mogla uresničiti le kot zveza držav, ki se bodo sporazumele z enakopravnimi slovanskimi državami na temelju kulturnega napredka. Le takšna Panevropa bi mogla biti tudi socialno pravična množicam izčrpane Evrope.

ino:

ODLOMKI IZ MRTVEGA DOMA

I.

Daleč za menoj so zgodbe, ki jih Vam pripovedujem; nič bolestnega ni več v njih, morda tiha rezignacija, ko da jih je živel nekdo drugi, moj tihi tovariš in sotrpin.

Potisnili so me v nekak zaboj, ki je bil priključen k vlaku. Kaj bi pravil! Ni tiste obzirnosti, kot nas jo je naučila družba, — akt smo, živ sodni akt. Do Benetk sem potoval v zaboju, dalje v navadnem vagonu. Zjutraj smo prekoračili Apenine, čez dan Toskano. Neprespan sem se vozil čez Apenine; roke so zamodrele in razbolele otrpnile v železnih zapestnicah; na to nisem mislil, užival sem zrak, pomlad. Ko so me zaprli, je bilo drevje pri nas še golo, v gorah celo sneg.

Toskanska pomlad! Užival sem jo za vse pretekle tedne, ko sem sameval brez sonca, često v kleteh koprskega zapora, brez pisem in brez vesti z doma, dolga nočna izpraševanja. O nebeške lepote: sonce, zelenje, cvetoči mandeljni in breskve, nad vsem pa modro, neskončno, svobodno nebo! Mislil sem na naše gore in ugibal ali je pri nas že pomlad. Oh, ta dom, vsa preteklost, ljubezen, človek je onamljen od spomina!

Tako sem prišel v »večni« Rim in z menoj edina tovarišija — vsa moja preteklost. Začel sem urejevati svoje življenje: ne preveč svobode čustvu, razum naj nadvlada. Z učenjem skušam ubiti čas, ki je neskončen. Besedo za besedo sem znal na pamet besedila pisem. Učim se, da bi ne mislil na dom, na vse, kar je »zunaj«. S silo mislim edino na vsakdanja opravila: snaga, hrana, ureditev celice. Sam sem: izolacija. — Prejem pisma vpliva ko poplava, ki je ne vzdrži noben razumski jezik, dolge ure traja, cele dneve. Čakam, da pridem na vrsto za pisanje pisma in sem ves nemiren ob misli na dom. Z vso energijo se lotim učenja, pa mi pride na misel: »Dobar večer, ljubo dekle!«, ta nežni in bridki napev.

*

Proučujem filozofske probleme, ki me najbolj zaposlijo, ker se dajo proučevati brez knjig. Predmet je zanimiv in ogromen v nasprotju z monotonijo ambijenta; v tem položaju še bolj zanimiv. Vmes so izpraševanja, obdolžitve in obtožitve. Ne vprašujem: Do kdaj? Človek, ki čaka dan za dnem, obupuje. Volja mora nadvladati želje. Razum naj vodi in obvladuje. Kaj bi pravil o svojem duševnem stanju, o mukah, o trpljenju! Fizična bolest je smehljaj proti duševni. Napredoval sem v toliko da čitam pisma brez prevelike bolečine. Od časa do časa izbruhne bolj ali manj ostra bol a postaja umirjena, tudi hrepenenje pada. Nočem biti rabelj svoje volje — kadar ni drugače, se je treba prilagoditi. Treba je obvladovati z razumom, kar je tudi psihološko utemeljenega, analizirati početke ter duševne napetosti; to razblinja, intenzivnost pada, se umirja. Nemožnost prenašanja velikega, globokega čustva je ravno v njegovi intenzivnosti, ki vse pokriva ter zapre vse izhode; kolikor bolj intenzivno je, tem hujše te obvladuje, zato včasih v takem stanju napravimo stvari, ki so zde nenormalne in v resnici v takem položaju ne sodeluje osebni razum. Ne sme nas premagati sentimentalnost: to je moderni stoicizem, ki ga nauči izkušnja. Ta življenjski koncept mi ni bil nov in sedaj ga čutim, kako se je razvijal v meni počasi od nesreče do nesreče, le zavestno ga nisem utemeljeval. Ne smemo podleči bolesti ker pridejo še druge, pridejo pa tudi radosti, krepke radosti. Življenje mi je nehote dokazalo, da se s časom, voljo in vztrajnostjo vse premaga.

Vendar tudi ječa postane draga, vsa jetnišnica postane vas, celica dom. Da, celica je drugi dom. Ko stopim vanjo prvič, ti je še vsa tuja, odljudna, — tvoj prednik je še prisoten. Ko obesim krušnjak, suknjo, brisačo, obrišem prah, je tu že nekaj mojega, bolj domačega. Tekom tednov in mesecev postane vsa tvoja; razgled je stari znanec, ob golih stenah lepe spomini. Ob večerni samoti ti vzplavajo čustva, melodije, prve ure tesnobe; ob jutranjem razpoloženju vstajajo vedra upanja in razgledi. Vsa je moja: fizično oko ne zamore več videti ne golih sten ne železnih križev. Duša je doma, v pravi domovini. Selitev preseka stik z domom, a ko se udomačiš, dobiš prvi glas z doma, živiš običajno dalje. Za vse čustvenosti je stisnjem prostorček zvečer. Čutim pa, da je ljubezen res najvišji, najsilnejši izraz življenja.

Zavitek od doma vzbuja spomine vseh nežnih brig, ki jih nudi dom v primeri z odurnostjo sedanjega ambijenta. To povzroča v prvem hipu več ko eno udano bol; z bridkostjo, tesnobo se ne obdajajo. Človek mora spregovoriti sam s seboj, drugače je bridkost neznosna. Čim bolj neodločna, neizrazna je, tem težja. Zavest bolesti je že zdravilo. Razmišljam o mladosti. Z vsemi dragimi sem duševno neprestano navzoč. Ko sem bil skupaj, se nisem zavedal vezi šete ko se človek loči, je sam, tedaj stopajo izrazito predenj vsi znani fizično, a tem bolj duševno.

Ljubezen predstavlja za jetnika življenje, ves svet izven zapora, ki prodira v to enoličnost. V svobodi ne morate razumeti, kaj pomeni biti brez ljubezni. Če ljubim druge, bi hotel da ljubim brez ljubezni, da bi drugi ne trpeli z menoj. Želel bi, da sem v trpljenju in bolesti sam. Hudo je, če veš, da te nekdo ljubi in trpi s teboj. Vendar sem miren, pripravljen na vse. Vse, kar pride, sprejemam kot usodo; ne pritožujem se, ne obdolžujem. Bilo je nujno. Mislim na druge, kako sprejemajo oni. V sanjah sem nekoč videl dekle, ki se jo ljubil; v sivi do tal segajoči obleki, na glavi šal z resami po hrbtu, ki so podaljševali njeno postavo ko gotski kip, nenaravno podaljšan kar znači mistično hrepenenje k transcedentalnim višinam. Preiskal sem svoja čustva. Čutil sem, da dekle pomeni sedaj zame nekaj novega: moja bridka abstraktna ljubezen. Vem pa in razumem, da je močan edino le človek, ki ljubi.

*

Dolga izolacija me je naučila marsičesa. Od zore do mraka, dneve, tedne mesece sem bil čisto sam, edino s svojo preteklostjo, s svojimi mislimi. V najtežjih dneh sem zrl v sanjah naše gore: videl sem jih takšne, kot ne morejo biti v resnici: idealizirana lepota, strm vrh, visok, samoten v nepopisnih temnih barvah, oddajajoč neko mistično svetlobo. Več dni sem prebil pod tem vtisom. Drugič sem sanjal kristalen ledenik kraljevsko vzvišen na vznožju pa doline s cvetočim drevjem — beli in rožnati obhaki, bleščeči v soncu. Zdajci je privršala strašna nevihta, veličastna v grozi, ki čisti ozračje. Take nevihte doživljaš v visokih gorah. Kakšen občutek doživeti jo v zaporu, čeprav le v sanjah tu, kjer je samo mir, enoličnost, kjer se niti brisača na zidu ne gane brez najmanjše sape! V Kopru je nekoč divjala vso noč strašna burja; bil sem v zgornjih nadstropjih; večkrat, ko je zatulila in vzbesnela preko posloplja, sem občutil, da se zidovi vdajajo. Tako sem jo doživel v gorah. Mnogokrat nisem spal, ker sem poslušal fantastične glasove njenega divjanja v globini noči. Srečen, presrečen v sanjah in drugi dan in še potem v spominu — Taki viharji so pisma dragih oseb, naj prinašajo radost ali bolest. Nič ne de če je bolest — neprestano je čutim — tem hujši je vihar; — brez viharja ni življenja. — ali vsaj ni vredno imena »življenje«. V tem brezkončnem času sem razmišljal o veri. Prišel sem do čudnih zaključkov primerjajoč orient z zapadom — Evropo. Spoznal sem, da z mojo religijo ne bo nikoli nič.

Včasih sem zmeden, ker duh otrpne v suhem racionalizmu brez čustev. Moj notranji boj je zaposlien z nepotrebnimi čustvi, ki branijo misliti in urediti življenje po razumu, ki mora biti naš najvišji arbiter, in sicer ravno zato, da postanem vsaj toliko stoični, da ne napravimo pomot, ki bi pokvarile vse življene in da lahko prenašamo ostrosti, ki se nudijo. Življenje jetnikov mora biti bolj duhovno kot »zunaj«, če ne gorje! Jetnik je v večji nevarnosti, da postane popolna žival kot svoboden človek. Ko se vrnem na svobodo, duševno (vsaj v nekaterih primerih: ljubezen, čustvo) nadaljujemo življenje tam, kjer smo prenehali pred zaporom. V gotovem smislu se jetniku ustavi življenje za ves čas zapora. Toliko sem se že priučil, da si skoro ne morem več jasno predstavljati svobode. Z učenjem skušam pozabljati dom, drage. Ali, ko študiram ves dan brez misli na drage, se čutim tako negotovega, nestalnega, izgubljenega ne vem kje. Kmalu mislim na dom, na vse drage in znane, čutim da stojim na trdni podlagi, tedaj sem omejen v »času in kraju« z določnimi odnosi s svetom, drugače sem viseč v nepoznanem ozračju brez možnosti ocenjevanja vsega. Desetletja navade vas silijo drugam in vrhu vsega — strašna osamljenost. Človek rabi tako malo, da je srečen. Stražnika, ki je bil v mojih najtežjih dneh prijazen z menoj, morda en sam hip — star, brez zob, prinesel mi je mleko in mi ga ponudil s toplo besedo — toliko očetovskega in človečanskega čustva je bilo v njem, da bi ga še danes spoznal izmed stotin. Tako lep in prijetan spomin med golimi stenami, ko mi je dolge mesece drug edino samoten korak ali ropot nad menoj ali ob strani. Že dolgi meseci samotne celice — celo pometači so nemi z menoj, zato takih ljudi ne pozabljamo: oni tvorijo podlago veri v človečanstvo. V teh samotnih urah se razgrinja pred menoj ves moj svet, fizični in duhovni, sedanji in pretekli. Vse pretekle samote se družijo s sedanjimi. Bolečina posveča, radost dviga duh. S časom, ki noče miniti, se borim ko v areni. Strašen je: siv, neskončen, z votlimi očmi me gleda z vseh štirih golih sten. Le knjiga, komaj glas z doma ga premakne. On mu reže znamenja v neskončni in pusti obraz. Razum ga biča. Ko je bridkost, ki je nema ko grob, največja, se spominjam pesmi: Adijo, pa zdrava ostani! — Nekoč jo je pelo v zaporu šestnajstletno zgubljeno dekle, nekje iz Vipavskega. Mogoče je bil to njen edini lep spomin iz življenja, uboga sifilitična. Ko mislim nanjo, čutim, da sem podlež, če se zdim nesrečen v primeri s tolikšno nesrečo.

Najlepše, najpomembnejše v celici je okno. Jetnik ne živi v celici: prav za prav živi v njej komaj telesno, duh je zunaj. Radi prečk na oknu ne vidim skozi okno, pač pa slišim z dvorišča šum strojev, razgovore opazujem rimsko nebo in sonce. Nekoč sem iztrgal iz časopisja par slik ter jih obesil na steno. Kako je bilo to čudno! Takrat sem jasno čutil, da se ta človek ne more nikdar čutiti domačega. Ječa je nekak hodnik z velikim oknom, po drugi strani pa je — čakalnica, nikdar dom. Privadil sem se, skušam se celo čutiti domačega kljub omenjenemu. Govoriti pa morem edino sam s seboj. Paiki so moji tovariši, a ti so nemi. Mogel bi kvečjemu cvrčati ko vrabci, ker z drugim ne govorim. Moji paiki so mršavi, da še pajčevine ne predejo, ker tu ni muh. Vidi se, da je ječa le za ljudi. Oni dan sem vrgel na dvorišču vrabcem, ki so prav oglušno kričali, drobtine. Pa pride stražnik, pobira drobtine in jih meče bolj daleč. »Vraga«, sem si mislil »pa ne da bi mož mislil, da je moja »osamljenost« kršena, če pridejo vrabci preblizu. Z nami »samotari« so celo »skopini« — jetniki pometači — nemi.

Jesen. Otožna rimska jesen. dež, oblačno sonce (sonce pomeni jetniku veliko) se neprestano menjujejo. Na izprehodu gledam bore šope trave po žlebovih streh jetnišice, strlečih v nebo, temno modro rimsko nebo, po katerem se love jesenske megle. Na steklih odseva bledo sonce brez toplote. Otožnost, a zadaj se svetlika upanje na pomlad. Čez par tednov se vrne dan, čeprav šele začne zima, vendar raste upanje z dnem. Ne tožim, ne obžalujem, se ne veselim. Vsaka domača publikacija je pozdrav od doma: njena toplota me vedno ogreva še dneve in po tednih je spomin tako sončen. Po celici kolovratim pet do šest ur dnevno in razmišljam razne probleme. Drugače nimam mnogo hoje: hodnik par stopnic, šest metrov dolg ograjen sektor — prostor za sprehod. Dvoje duševnosti sta v meni v večnem boju: jetniška psihoza, ki jo počasi ustvarjajo prilike in jo forsiram na vso moč: suha racionalnost živeča samo sedanjost, ki je začela z zaporom. Nekak krepak stoicizem, udan v razvoj, kar bi bolje omogočalo prenašati prilike in pospeševati študij; na drugi strani čustvenost, ljubezen, rodbina, spomini, vsa leta preteklosti — to je en sam strašen plaz, s katerim bijem obupen boj. Ne gre za uničenje te preteklosti — to ni ne moj namen niti nečloveško in ne psihološko mogoče, ne, pač pa za omejitev, za obvladanje. Počasi, počasi napredujem, umski nasipi se krepe, a to je silno težko, vsaka misel konča »zunaj«. Pride pismo z doma — seveda je to poplava, ki bi jo, če bi si imel rešiti življenje ne mogel preprečiti dolge ure z nobenimi racionalnimi barikadami. Ako ni pisem, zmanjka ono trdno oporišče, edina absolutna točka v orientaciji, pa zaplavam v brezbrežnost, izgubljen v samo čisto relativnost. Spoznanje pa je možno le, ko jakost čustev upada.

Navidezni stoicizem, ki ga kažemo, ima mnogo neiskrenosti, kajti nad vsem obvladuje še ono svetlo upanje, da se vrata odpro za stalno. Tudi tako slavljena rezignacija ni iskrena. Ako čutim hudo, čutim, da je skoraj vedno poleg veselje, češ: čim hujše sedaj, tem svetleje potem. Polagoma pač hira jakost čustev pod težo razuma in trajanjem razmer, a čutim, da bo mnogo spet poživelo ko bo teža padla. Pesem izza zaplakanega okna polagoma, ko krik odgovarja potlačenemu razpoloženju, ki ga je silno čustvo počasi trgalo iz pozabljenja.

*

Človeku je v zaporu najmučnejši občutek, da se je čas in vse življenje ustavilo. Zaživiš nekako brezčasno življenje: občutek dolgočasja se silno poveča, zato mora imeti čim pogosteje in čim stvarnejše, obsežnejše vesti o svetu. Pa še nekaj: oni občutek popolnega nezaupanja do tebe ko ti odvzame javno duhovno osebnost in vidijo v tebi le žival, ki jo drže le zidovi in verige, ona drobna kuratela potolikih letih študija ko nad »zelenim otročičem«, bi ti morda počasi narinila perspektivo »malega Morica«, to je najhuje za izobraženca. Analfabetska publika tedenskih ilustracij ne čuti pomanjkanja vsakega resnega čtiva, a tem bolj izobraženec. Samotna celica je ustopek človeški naravi. Navaden, preprost človek brez večjega duševnega življenja ne prenese samotne celice, kar dokazuje število zblaznelih. Ako ima revež že itak malo duševnega življenja, dodaj mu še pomanjkanje sredstev za najpotrebnejše in pogosto — celo največ je takih preprostih — brez vsakega stika z zunanjim svetom (pisma, časniki, knjige). Pogosto sem čul tak divji blazni krik iz samotnih celic. Človek je žalosten ob misli na naše »hiperkulturno« in »hiperhumano« človeštvo. Nebeška doslednost! Koliko šuma, ropota je bila za odpravo smrtne kazni, med tem ko »pravica« nemoteno obsoja ljudi — v blaznost. Seveda formalno pravo ne pozna kazni z imenom »blaznost«, a jo pač dejansko poznajo jetniške celice. Ponekod n. pr. v San Gimignano pri Florenci, kjer so bili med drugimi Jelinčič, Lango, Vratavič, Vodopivec so imeli poseben oddelek za politične, »kazenski oddelek«, kjer so imeli mesto stekla na oknu rumeno povoščeno platno. Tovariš, ki se je vrnil, pripoveduje: rumeno povoščeno platno na oknih le slabo prepušča svetlobo. Ako je sončen dan, se da čitati tudi pri zaprtem oknu brez posebne škode za oči. Po malem sem začel čutiti z boli praktičnim čutom, da to ni prav po godu, posebno kot je bril snežni metež okrog oglov in sem stal pred jasno alternativo: biti v mrazu ali v polmraku. Ni mi bilo jasno, zakaj platno: ali iz bojazni da ne bi kak stekel kaznjenec v navalu besnosti razbil stekla in si celo hotel kaj storiti — ali morda le zato, da napravi bivanje mani po godu. Bolj mi je objasnila položaj druga okolnost: železne prečke poševno navzgor ki zagrajajo dve tretjini okna in dopuščajo le v zgornjem koncu pogled na nebo, takozvana »bocca di lupo«. Bil sem v kazenskem oddelku, enako vsi ostali politični. Živeti stalno v polmraku mora končno prizadeti tudi zelo trdne živce: »bocca di lupo« pomeni biti izložen kolikor le tehtnična sredstva dopuščajo še od tega omejenega in stisnjenega življenja; vpliv na preprosto, duhovno ne preveč močno življenje, si lahko mislimo. Naj se temu pridruži še popolna ali delna zapuščenost od strani domačih, pri delni abnormalnosti navadnega »zločinca«, si je lahko predstavljati, kam to vodi, daleč preko čisto moralnega vplivanja, ker hočejo s tem kazen podčrtati. Gotovo so različna »podčrtavania« kazni silna poglavja, ki jih komaj točneje slutim iz izkušeni in poznanstev, a s tem ni vse to ogromno poglavje niti označeno v mnogih pododdelkih. Drugi so biti v tem odelku samo za kazen, mi politični redno.

*

Vse prilike silno vplivajo na jetnika, zlasti na onega, ki je živel v krogu rodbine in z večjimi kulturnimi potrebami. Izpraševanje, pretirano študiranje, skrb ali bodo razmere življenjsko znosne, ali bo dovolj hrane, obleka dovolj topla, ali bo postrežba, zdravila v slučaju potrebe, posebno ali bo možno odgovarjajoče duševno življenje, stiki z rodbino, to toliko bolj, ker se je bila izolacija izredno dolgo zavlekla, ali že prej v Kopru, ko nisem smel ne pisati ne iti na zrak, pa vmes klet s svojimi neprijetnostimi, izpraševanja, — ta skrb ti razjeda tiho, a vztrajno življenjske sile vrhu vsega še proces s svojo grozečo obsežnostjo in neskončnim čakanjem. Nismo si delali iluzije, toliko manj, ker smo upoštevali politične prilike te dejstvo, da se ne more tako temeljito oceniti vseh okolnosti v procesu, ki traja eden ali dva dneva, mesto štirinajst dni, kot bi jih morda zahtevalo obsežna snov v normalnih časih. Poleg tega še tržaški proces, ki je vznemiril vso pokrajino in odjeknil celo v mojo izolacijo. Človek se lahko racionalno tolaži, da je nujno prišlo, toda v čustvenosti je vendar težeča zavest —misel na rodbino. V izolaciji se vse neprimerno globlje in intenzivneje doživi: v jesenskih sentimentalnostih dobi neznanskega odmeva: ko pada listje, se zdaljšajo do neskončnosti noči, vstaja skrb za zimo, bodočnostjo vse bolj grozeče. To so one opojne rezignacije, ki sem jih čutil tudi pri drugih — še pred tržaškim procesom, ko je veter od nekje prinesel odmev otožne »Vigred se povrne«. Zrušilo se je name tiste jesenske dni. Obžaloval sem, da nisem šel z drugimi v Trst posebno v prvih časih, ko se mi je zdelo, da je edina alternativa — blaznica. Zima 1930 se je vlekla ko večnost. Vendar je minila in tudi poletje in zopet zima. — Vedno sem imel voljo, a sedaj sem imel priliko krepiti jo. Učil sem se, kaj se pravi nič delati, nič misliti, nič čustvovati — ni dvoma, da je to težje ko volja do intenzivnega dela. Takrat sem skoraj štel vrstice, ki sem si jih smel privoščiti iz kake ilustracije. S krepko disciplino, z nadziranjem dela, oz. brezdelja, hrane in zdravil, sem se zboljševal. Videl sem, da je že marsikdo drugi, še ko je prenehal z osamljenostjo, prav tako trpel. Vprašanje živčne izčrpanosti je poglavje zase. Odkar sam v družbi opazujem tudi druge, torej je moja izkušnja izpopolnjena tudi s te strani, zato lahko trdim, da je splošna arestantska bolezen, posebno med političnimi — izjeme so seveda tudi tu in odvise od posebnosti značaja, dela in od že podedovane telesne konstitucije. V glavnem nastopi vsled čisto izpremenjenega načina življenja — razven drugih, razumljivih razlogov. Najprvo hočeš koristno izrabiti sleherno minuto in v zaporu je to neprimerno lažje ko zunaj, kjer imaš tisoč malih opravil, ki ti vzemejo mnogo časa in te ne izčrpajo: sprehodi, hoja, jed, družba, zabava itd. Človek se zunaj jezi na te male stvari, ki oropajo toliko časa študiju, resnemu delu, in se niti zdaleč ne zaveda, da je to zdrava življenska uredba, ki hrani in brani živce — zdravje. V zaporu vseh teh malih opravkov ni, oz. so le v neprimerno manjši meri, posebno v izolaciji in v prvih časih, ko mu izredna duševna razpoloženja — deloma tudi dispozicija ustavrjene od normalnih razmer — branijo, da bi se raztresel in bavil, kakor delamo pozneje kot že »izkušeni arestante«, na pr. delo u celici, snaga celice, perila, sebe, misel na jedi, čivanje, družba, sprehod, lahko čtivo. Ko se človek polnoma privadi na novi način življenja in ima pred vsem to izkušnjo o živcih, se izboljša — postane »star arestant«, ima prednost pred drugimi: dolgo težko izkušnjo za seboj, med tem ko druge posebno poletne vročine bolj trdo prijema..

UZALUDNA ČEŽNJA

Moje srce čezne za malenom drăgom,
Za kućicom starom povrh šumnog vala.
Za njom hitam, za njom sa posljednjom snagom
I htjeo bih pristat kraj njezina žala.

Ladja moja stoji, ne miče se s kraja
U žudjenu drăgu ne da joj se poći.
Nema više tamo, nema starog raja,
Utonulo sve je u očajnoj noći.

Nad pitomom drăgom tudj se barjak vije,
A kućica stara raspada se pusta.
U njoj nisu više one oči dvije
I premeka ona i preslatka usta.

Prije crne noći još su tamo bile
I oči i usta moje majke drage,
Kao spomen sveta — — ali crne sile
Uništiše spomen i sve njene trage.

RIKARD KATALINIĆ-JERETOV.

Narte Velikonja:

STOL

Rotija je pripravljala jerbas za blagoslov. Ni bilo blizu: nad pol ure je imela do cerkve.

Veliko soboto se zdi okoli hiše vse umito in ne samo pometeno. Še kokoši drugače hodijo tisti dan. Zato je morala Rotija lepo napraviti jerbas: ona je lahko, ker je bila čevljarjeva hči in je zunaj po tridnevnem dežju, ki je napravil pota spolzka, sijalo sonce tako prijazno, kakor bi vedelo, da je velika noč.

Da ste videli Rotijin jerbas! Velik bel prt je bil vezen in piruh na njem; dobro se je videlo, da je naložila tri visoke hlebe, ker pri na sje navada, da se vse nese k blagoslovu, kar se rabi na veliko noč: pršut, pirhi, potica, hren, pomaranče in visoki hlebi. In na njeni glavi šele. Pisani jerbas s pisanim prtom in njeni bogati lasje pa beli predpasnik, ki se mu je poznalo, da ga Rotija ne obleče vsak dan in tudi v nedeljo ne. Ali naj še povem, da so bili šolni z visoko peto in na škripec? Če so se oglasili, se je ozrla, ali jo kdo sliši. Kam bi pa dejali trakove, pisane židane trakove, ki so plavali za njo, kakor bi šli pestri plamenčki?

Da bi opisoval pot, po kateri je morala, je predolgo! Skrbno se je ogibala blata in luž, privzdignila krilo, da so se velike čipker pri nas je navada, da se vse nese k te čipke je sama delala ter si jih ni sposodila kakor so jih druge.

Vsi mislite, da je težko šla preko mlak in umazane brozge, ki se je cedila od zametov v zatišju ter tekla na pot. O, ne! Jerbasa je bila vajena ter ji je stal na glavi, ne da bi ga prijela. Z roko je lahko še mahala ter si videl njen robec, kakor da je bil pajčevina: tako ga je vsega ovezla.

Na cesti so prišle druge; sama zavist jih je bilo, ker nobena ni imela tako visokega jerbasa. Tri hlebe, vsi enaki ter se niso premaknili niti za spoznanje. Ravni in visoki!

Kakor da je vsem razumljivo, je Rotija šla v prvem paru, za tem cela vrsta in so molčale. Če bi tako zapisal, bi rekli, da niso šle za pogrebom. In res niso molčale. Kakor bi po cesti šumljal prav velik in širok šop šmarnic. Samo zelene niso bile; z belimi predpasniki in zelo našarjenimi oblekami. Za njimi je plaval puh svetlih trakov.

Zdelo se je, da jih je gospod Štefan že čakal, kajti obrnil se je ter začel blagoslavljati, ko še niso prav dobro odložile jerbasov na tla. Zdaj si lahko videl tudi svitke. Praznične svitke, ki so žareli v barvah. Rotija je imela še rdečkaste stroglje v njem, da je bil bolj trden. In vsako leto drugačnega. Za blagoslov ga je dala na glavo, potem ga je imela tisto leto za boljše, drugo leto je imela drugega in nihče ni prej vedel, kakšen bo.

Kdo bi pa gledal sveče in strežnike in križev pot? To je bilo za postni čas! Danes je bil blagoslov ter so bili jerbasi pestri in pisani kakor živi na tleh. Kdo je pa gledal, kaj moli gospod Štefan? Če pa so bili na poti jerbasi!

Ko je bil konec, so se usule k izhodu. Le naj tišče, ker tista, ki prva stopi čez prag, se omoži. Rotija se je že zmenila in vedela, da jo bo Venče po veliki noči vzel! Zato se ni nič drenjala in pehala.

Toda v blatu in na spolzki poti je omahnila; jerbasa ni držala, zavalil se je pod cesto. Rotija je kriknila ter planila za njim, toda zadela ga je prej z nogo ter brcnila, kakor ga je ujela.

Dekleta na cesti so za hip ostrmele. Ko pa se je odmotal prt z jerbasom, so se zasmejale, da se je videlo belo zobovje.

V jerbasu je bil s cunjama zavit čevljarski stol. Rotija je izkušala skriti, toda stol se je valil po strmini ter puščal za seboj umazane ter raztrgane cunje, kakor bi se valilo strašilo.

»Zato je imela tako ravno naloženo! Niti hlebcev ni!«

In po veliki noči se Rotija ni omožila. Venče je dejal, da mora pomisliti, če ni prezgodaj. Za Rotijo je bilo prezgodaj, ker Venče je jeseni vzel drugo. Da ni čevljar in ne ve, čemu bi mu bil stol.

NIKOLA ŽIC:

JAVNE KNJIŽNICE U JULIJSKOJ KRAJINI

1. U CRESU: Gradska knjižnica. Nastala god. 1884. poklonom natpopa Buničića, god. 1885. obogaćena dijelom knjižnice obitelji Moisè, sada ima 7.971 svezak različitog sadržaja za opću naobrazbu. Ima kataloge i otvorena je dva puta na sedmicu.

Župna knjižnica. Osnovana god. 1880., ima dva rukopisa i 300 svezaka povjesnocrkvenog sadržaja.

Knjižnica franjevaca konventualaca. Nastala je u 15. vijeku. U njoj je i arhiv bogat pergamenama i listinama. Posjeduje 1 rukopis, 12 inkunabula i 3000 svezaka teološkog, filozofskog i literarnoga sadržaja. Ima alfabetski katalog.

2. U GORICI: Državna knjižnica (Via Mameli, 10). Prema konvenciji od 21. ožujka 1925. ovoj su pod zajedničkom upravom pridružene dvije druge knjižnice, naime gradska i pokrajinska. Knjige stare državne **(studijske)** knjižnice su pretežno literarnohistorijskog smjera, u gradskoj znanstvenotehničkog a u bivšoj pokrajinskoj historijsko-regionalnoga. U svemu imade sada 108.005 svezaka i 7.120 rukopisa. Otvorena je svakog dana prije i poslije podne preko cijele godine.

Jezgru joj čine knjige iz knjižnice Isusovaca. Ova se isusovačka knjižnica poslije ukinuća reda god. 1773. zvala gimnazijska i licejska, a onda studijska. God. 1780. preuzeše je i urediše piaristi, pod Austrijom god. 1819. postade javna, a pod Italijom ju prozvaše državnom. Za vrijeme svjetskoga rata bila je zatvorena, a njezini inventari„ rukopisi i rariteti dospješe u pohranu Sveučilišne knjižnice u Grazu. Dragocjeniji dio njezine zbirke slavica i drugo je uništen gotovo posve, a teško je bio oštećen i ostali bibliografski materijal. Sada su u njoj znatnije zbirke regionalnih djela, različiti dokumenti o Furlaniji Gradska i pokrajinska knjižnica ju popunjuju. Imade pet kataloga, od kojih su alfabetski i stručni raspoloživi za javnu upotrebu. Ova se knjižnica umnožava knjižnom produkcijom po zakonu o štampi.

Nadbiskupova knjižnica. Osnovana je g. 1752. za potrebu nadbiskupa, a sadržava 6.500 svezaka o teologiji i kanonskom pravu, crkvenoj povijesti, biblijskoj egzegezi i t. d.

Knjižnica metropolitanskog sjemeništa. Osnovana je u drugoj polovici 18. vijeka od poklona mons. A. Herusa, a povećana je darovima mons. Endlinga i drugih, naročito knjigama ukinutih samostana u Kopru i Poreču. U njezinim se zbirkama (u svemu 30.000 svezaka, 10 inkunabula i 5 rukopisa) nalaze stare slavenske knjige rijetkih izdanja, a po većini svojih knjiga za teološko obrazovanje služi za studij klericima i svećenicima.

Knjižnica maloga nadbiskupskog sjemeništa. Ima 2.000 svezaka za školu i askezu.

Knjižnica isusovačkog sjemeništa za vanjska poslanstva. Sadržava 2 rukopisa i 10.000 svezaka vjerskog karaktera.

Kapucinska knjižnica. U njoj je 3.800 svezaka teološkog sadržaja.

Uršulinska knjižnica. Nastala je god. 1700., a umnožana je ostavinom mons. Krušovina i kupnjom. Sada ima 9.000 svezaka pretežno asketskog i mističnog smjera za potrebe čč. sestara uršulinki. O knjigama postoji alfabetski popis.

Knjižnica školskih sestara Notre Dame. Postoji od god. 1870., a broji 3.500 svezaka s alfabetskim katalogom za potrebe gojenica u zavodu, dakle sadržaja poučnog i pobožnog.

3. U KOSTANJEVICI (Temenici): Franjevačka knjižnica. Osnov joj čini knjižnica ukinutog franjevačkog samostana na Sv. Brdu kod Gorice, a zatim je povećana legatima i poklonima. Sada imade 9.500 svezaka, 50 inkunabula i 3 rukopisa. Postoji inventar knjižnice.

4. U KOPRU: Gradska knjižnica. Početak joj ide u god. 1882., ali je uređena tek god. 1902. U njoj imade mnogo djela o Istri, znatnih je i za opću kulturu, no njezine su dragocjenosti u zbirkama malih djelca, u pergamenskom statutu grada Kopra od god. 1423., u geološkim kartama Istre, u litografijama itd. Broji 22.077 svezaka i 2423 rukopisa.

Knjižnica biskupskih sjemeništa. Ima 4.000 svezaka teološkog i filozofskog sadržaja.

Kapucinska knjižnica. U njoj je 1.500 svezaka teološkog smjera, a imade i katalog knjiga.

Franjevačka knjižnica. Nastala je u drugoj polovici 15. vijeka, ima alfabetski katalog, sadržaja je teološkog, a broji 8.000 svezaka, 51 inkunabulu i 16 rukopisa.

5. U NEREZINAMA (na Lošinju): Franjevačka knjižnica sadržava 1.000 svezaka crkvenog štiva.

6. U PAZINU: Franjevačka knjižnica. U njoj je 10 inkunabula i do 1.700 svezaka smjera teološkog i filozofskog.

Župna knjižnica. Broji 1.200 svezaka pretežno teološkog i historijskog sadržaja.

7. U PIRANU: Gradska knjižnica. Nastala je u 17. vijeku kao javna knjižnica mjesne akademije, god. 1818. je Austrija povjeri brizi upravitelja pučke škole, onda je preuze conte Rosa, a sada imade svoga knjižničara. Medju najstarijim knjigama su akademijine, zatim ostavštine učenih domaćih ljudi, a od ovih su najdragocjenije one od istarskog kartografa Petra Kopa iz 16. vijeka. Inače imade u njoj knjiga svake vrste, za opću naobrazbu. Pridruzen joj je i gradski historijski arkiv. Izrađeni su katalozi za pojedine odjele. Knjige se čitaju zimi svakog dana, a ljeti dva puta na sedmicu, ali se posuduju za čitanje također kod kuće. U svemu ima 8.322 sveska, 7 inkunabula i 40 rukopisa.

Kaptolska knjižnica. Sadržava 1.800 svezaka i 3 rukopisa, a od naročite vrijednosti su neki psaltiri iz 13. i 14. vijeka te nekoliko drugih kodeksa.

Franjevačka knjižnica. I ova imade 1.800 svezaka, a to su po sadržaju teološka literarna djela za potrebe samostanaca.

8. U POREČU: Gradska knjižnica. Osnovana je oporukom grofa Carli god. 1810., a povećana je darovima kanonika Radojkovića i Dra Nikole de Vergottini. Sa svojih 6.000 svezaka služi za opću naobrazbu kao i gradski muzej, u kojemu je smještena.

Biskupska knjižnica. Nastala je g. 1847. i umnožana darovima svećenika, ima danas 5.000 svezaka različitog sadržaja. Knjige su alfabetski popisane u katalogu.

9. U POSTOJNI: Knjižnica zavoda za speleologiju. Utemeljena je god. 1929. da skuplja stručna djela o speleologiji za studij prirode i starina itd. Povećava se dobrim dijelom u zamjenu za organ spomenutoga zavoda. Sada se sastavlja katalog za 5.000 svezaka, koji su do sada sakupljeni.

10. U PULI: Pokrajinska knjižnica. Pripada konsorciju knjižnica u Puli, koji je g. 1930. osnovan između istarske pokrajine, grada Pule i istarskog društva za arheologiju i domaću povijest u Poreču, tako da su sada u ovoj knjižnici ujedinjene njihove tri knjižnice. Pokrajinska knjižnica, utemeljena oko god. 1870. u Poreču, gdje pod Austrijom bijaše sjedište pokrajinske uprave za Istru, ponajviše za djela o Istri i o upravnom pravu, proširila je kasnije svoj djelokrug na sve grane knjižničarstva. — Gradska knjižnica u Puli, od god. 1900., posvećivala je glavnu brigu pučkoj knjizi. Knjižnica istarskog društva u Poreču bijaše sabrala znatan broj vrijednih djela o arheologiji i čitav niz historijskih revija u zamjenu za svoj organ Atti e Memorie. Ove tri udružene knjižnice sada se u Puli preuređuju u jednu, a stvaraju se i novi katalozi, alfabetski po autorima i realni prema strukama. Nova knjižnica služi općoj naobrazbi s osobitim obzirom na arheologiju i povijest Julijske Krajine a umnožava se kupnjom i knjižnim primjercima po zakonu o štampi. Imade 30.000 svezaka i 250 rukopisa. U njoj je također historijski arhiv Istre sa 300 kodeksa iz Srednjeg vijeka i novijeg vremena, sa mnogo pergamena, karata, tiskovina, crteža itd. Otvorena je svakog dana prije i poslije podne izuzevši mjesec kolovoz.

11. U RIJECI: Gradska knjižnica. Jezgru joj čine knjige Isusovaca, koji su na Rijeci imali svoj kolegij do god. 1773., a kasnije je povećana znatnim poklonima i nabavama. God. 1892. je otvorena javnosti i sada je publici pristupačna svaki dan, a posuđuje knjige i za čitanje kod kuće. Ova knjižnica, koja broji 26.415 svezaka i 10 inkunabula, vođena je u cilju opće naobrazbe, napreduje lijepo i uživa pravo na dopune po zakonu o štampi.

Kapucinska knjižnica. Osnovana je god. 1613. U njoj je propalo mnogo hrvatskih i njemačkih knjiga. Danas imade oko 1.500 svezaka i 12 rukopisa, a služi isključivo za potrebe samostana.

12. U ROVINJU: Gradska knjižnica. Osnovana je god. 1881. pomoću knjižnice vrijednoga kanonika Petra Stankovića iz Barbana, a pretežno je karaktera literarnohistorijskoga. Imade 5.000 svezaka.

Knjižnica talijansko-njemačkoga zavoda za biologiju mora. U toj su stručnoj knjižnici sada također knjige nekadašnje Zoološke stanice u Trstu, tako da imade oko 12.000 svezaka.

Franjevačka knjižnica. Osnovana je oko god. 1700, a broji 5.000 svezaka za potrebe samostana.

13. U SVETOM KRIŽU KOD AJDOVŠČINE: Kapucinska knjižnica. I ova je utemeljena oko god. 1700., ali imade samo 500 svezaka bogoslovnog karaktera.

14. U TRSTU: Sveučilišna knjižnica (Via Università, 6). Kao takova je oživotvorena istom god. 1920., ali u njoj su također stotine knjiga stare visoke trgovačke škole Revoltella, tako da je ovo sada najvažnija stručna knjižnica u Julijskoj Krajini za ekonomske i pravne nauke, namijenjena je u prvom redu za studij profesorima i studentima kr. sveučilišta za ekonomiju i trgovinu u Trstu. Otvorena je svaki dan cijele godine. Ima 18.106 svezaka, o kojima postoji rukopisni katalog na ceduljama po autorima, a izraduje se i realni katalog na ceduljama po strukama.

Gradska knjižnica (Piazza Attilio Hortis, 4). Početak joj je udarila javna knjižnica Arcadia, koja je bila darovana gradu god. 1796. Služi za opću naobrazbu, ali ima i zasebnih zbirki, na pr. za povijest, onda zbirku Petrarca-Piccolomini, De Rosetti, Theri, barun De Parente itd. Povećava se primjercima po zakonu o štampi. Sada broji 165.378 svezaka, 167 inkunabula i 6.524 rukopisa. Njoj je pridružen gradski historijski arhiv. Ima 24 kataloga, od kojih su tri opća, a ostali specijalni. Otvorena je svakog dana kroz cijelu godinu, a daje knjige za čitanje i kod kuće. Ubraja se među državne knjižnice.

Knjižnica glazbenog Atenea (Via Giosue Carducci, 24). Ta stručna glazbena knjižnica sa 2.400 svezaka, koja se sada uređuje, nastala je spajanjem knjižnice dvaju konservatora Josipa Tartina i Josipa Verdija god. 1922.

Knjižnica gradskog muzeja za povijest, umjetnost i preporod (Via della Cattedrale, 15). Razvijala se usporedno s povećavanjem zbirki ovoga muzeja od god. 1842. dalje. Sada se izrađuju katalozi na ceduljama po autorima i strukama za 16.000 svezaka ove stručne knjižnice za spomenute tri naučne grane ovoga gradskog muzeja. Otvorena je u radne dane.

Knjižnica gradskoga prirodoslovnog muzeja (Piazza Attilio Hortis, 4). Osnovana je god. 1846. istodobno s muzejem Povećava se naročito izmjenom periodičkih publikacija sličnih zavoda na svijetu za organ ovoga muzeja. I ova je knjižnica dakako stručna s osobitim obzirom na Julijsku Krajinu. Pored mnogo tisuća djelca imade oko 12.000 svezaka, o kojima postoji rukopisni katalog na ceduljama.

Vojna knjižnica (Biblioteca Militare di Presidio). Osnovana je god. 1926. Imade 6.055 svezaka za potrebe vojske. Otvorena je svakog radnog dana prije i poslije podne.

Biskupska knjižnica. Nastala je g. 1845. za potrebe biskupije, a imade 2.000 svezaka s alfabetskim katalogom.

Kapucinska knjižnica. U njoj je 1.000 svezaka za studij bogoslovlja.

Knjižnica planinarskoga društva (tršćanske podružnice Club Alpino Italiano, Riva Tre Novembre, 1). Utemeljena je god. 1883. zajedno s društvom. U vrijeme svjetskog rata dosta je stradala. Ima 1.314 svezaka o alpinistici, a postoje i katolozi prema autorima i strukama. Otvorena je četiri puta sedmično.

15. U ZADRU: Gradska knjižnica Paravia. Osnovana je god. 1855. od knjiga Petra Aleksandra Paravie i drugih građana, a u posljednje je vrijeme znatno obogaćena knjigama Pappafave. U njoj je vrijedna zbirka rukopisa Nikole Tommasea, koju je poklonio njegov sin. Sada sadržava 60.341 svezak, 21 inkunabulu i 708 rukopisa. U njoj su većinom djela za opću naobrazbu, ali pretežu literarna. Povećava se primjercima po zakonu o štampi. Otvorena je svaki dan cijele godine prije i poslije podne.

Knjižnica državnog arhiva. Utemeljena je god. 1894. Broji 14.200 svezaka, nekoliko inkunabula i iluminiranih kodeksa. Bogata je djelima o Dalmaciji i pravnim djelima iz prošlosti Dalmacije.

Kaptolska knjižnica. Potječe od g. 1874., a ima 3.000 svezaka i 25 rukopisa.

Knjižnica bogoslovnog sjemeništa. Osnovali su je svećenici nastojanjem kanonika Grgura Rajčevića. Otvorena je 16. lipnja 1872. Ima preko 9.000 svezaka za studij klericima i svećenicima. Knjižnica će se preurediti, jer su joj katalozi nepotpuni. Bulom Sv. Stolice od 1. kolovoza 1932. ova je knjižnica doznačena Bogoslovnom sjemeništu u Splitu te se imade prenijeti onamo.

Knjižnica sjemeništa »Zmajević«. Ovoj je udario temelj god. 1832. kanonik Ivan Mischiato, koji bijaše upravitelj Pobožne zaklade nadbiskupa Zmajevića, a kasnije je povećana darovima i ostavštinama, tako da sada imade 2.000 svezka, 1 inkunabulu i 4 rukopisa. Treba je preurediti, jer su joj katalozi nepotpuni. Spomenutom bulom Sv. Stolice ova knjižnica ostaje u Zadru zajedno s malim sjemeništem »Zmajević« za potrebe učenika u njemu.

Knjižnica franjevaca sv. Franje. Osnovana je god. 1688., a sada imade 14.000 svezaka, 97 inkunabula i 16 rukopisa. U njoj su djela većinom teološkog sadržaja.

Knjižnica franjevaca trećoredaca sv. Mihovila. Nastala je god. 1807., a imade 2.000 djela smjera teološkoga i filozofskoga.

Opskrbite se za Uskrs Radenskom

Ne mučite se KEFANJEM PODOVA! „RATIONAL“ tekući vosak običnom krpom daje blistav SJAJ. Dobiva se u veletrgovini Forgač MASARYKOVA ULICA 18.

SELJACI NE SMIJU U SVOJE ŠUME!

Pod prijetnjom globe moramo voditi svoju djecu u zavod za odnarodjivanje.

Vrbice, aprila 1935.

Do pred par godina mi u našem selu, a i u našoj okolici, nismo znali što je to glad, jer smo imali vrlo lijepu zaradu u našoj šumi. Velimo Vam u »našoj šumi«, jer sada nije više naša. Nama su naši gospodari zabranili ići po našoj šumi, koja se proteže između Snežnika i Gumanca. Mi ne smijemo ići danas ni pogledati u svoju šumu, a kamoli nasjeći drva za svoju potrebu kućnu. Čim bi se samo jednoga čovjeka opazilo da pregledava svoju šumu, smjesta je uapšen i odveden na preslušanje. Nama je to zabranjeno zato, jer se u našoj šumi nalaze kaverne i druge vojničke utvrde, kojih ima na svakom koraku.

*

DJEČJE ZABAVIŠTE U VRBOVOM.

Kod naših su susjeda u Vrbovom nedavno osnovali dječje zabavište. Za to je vođena velika propaganda i govoreno nam je da će nam djeca moći kroz dan biti tamo i da će ujedno dobiti hranu, jer da i tako mi teško prehranjujemo djecu. Ali mi se nismo dali na njihov ljepak. Dogodilo se je međutim ono što nismo očekivali. Dobili smo naredbu od općine da, pod prijetnjom globe, moramo djecu dati u »azile«, i mi moramo djecu svako jutro odvesti sat daleko, a također na večer moramo ići po njih. Ovaj je put vrlo opasan za djecu, jer moraju ići po kiši i snijegu. Mi znamo da ovaj vrtić nije učinjen zato da se nama olakša, nego zato da nam se našu djecu odnarodi i da se našoj djeci ulije u mladu još dušu otrov. Ali mi našim gospodarima kažemo da im je uzaludan posao, jer na vrbi ne rastu orasi, a tako ni od naše djece neće nikada postati kalabreži.

—:-:—

PROPAGANDA ZA DOBROVOLJNO PRIJAVLJIVANJE ZA AFRIKU.

Matulje, 7 aprila 1935. Danas su ovamo pozvani svi vojni obveznici od godišta 1900 do 1910 iz čitave Liburnije. Kod poziva je svakome rečeno, da će u Matuljama biti nek. zbor, a poslije zbora da će biti zajedničko hodočašće na vojno groblje u Redipuglia (Sredipolja). — Odbor je danas održan. — Tu je bilo preko 700 pozvanih. Na tom su zboru govorili neki viši oficiri, koji su došli iz unutrašnjosti Italije, ali u civilu. Svrha je toga zbora bila ne hodočašće u Redipuglie već — verbovanje za rat protiv Abesinije. Ovi viši oficiri koji su u civilu predsjedavali tom zboru, pozvali su prisutne neka se dobrovoljno jave — naravno poslije veličanja toga rata u Africi — za taj rat — ali što se dogodilo? Najednom se čitava ova masa izgubila — niti jedan se od svih ovih 700 nije javio kao dobrovoljac.

—:-:—

NOVO VOJAŠTVO V PODBRDU.

Podbrdo, aprila 1935. (Agis.) — V novo vojašnico, ki so jo začeli graditi v začetku poletja 1933 končali pa koncem leta 1934 in ki stoji med Hudajužno in Podbrdom tam, kjer so bile med vojno bolnice, se je naselilo kakih 3.000 vojakov. Do sedaj jih je bilo naseljenih v vojašnici le okrog 200. Vojašnica je popolnoma dokončana, sedaj skušajo napeljati v njo še vodovod. Vodo nameravajo napeljati s Porezna. S tem je dobilo Podbrdo novo nadlogo, saj je že itak vse prepravljeno s priseljenci in uniformiranci.

—:-:—

DALMATINSKI BORCI POKLANJAJU ZASTAVU ORGANIZACIJI ZADARSKIH FAŠISTA.

Bolonjski »Il Resto del Carlino«, izvještava u broju od 1 aprila, da su takozvani dalmatinski borci poklonili zastavu organizaciji zadarskog fašja. I ova svečanost bila je popraćena uobičajenim manifestacijama talijanskih ratnih dobrovoljaca.

PROMOCIJA

Te dni je promoviran na tehnički fakulteti v Beogradu (ladjedelski stroki) g. Ladislav Mozetič, doma iz Sovodenj pri Gorici. Čestitamo.

—:-:—

HIMEN

V nedeljo 7. t. m. se je na Brezju poročil rojak Franc Berginc, poslovodja prodajalnice Bat'a v Cerknici in bivši načelnik mladinskega odseka »Soče« v Celju z rojakinjo Tinko Gadnikovo iz Ljubljane. Mlademu paru bilo sreče!

*

V Ljubljani sta se poročila gosp. Vastko Žagar, novinar pri »Jutru« doma iz Trsta z gdč. Mario Kraigherjevo iz Postojne. Čestitamo!

Gosp. Ferdo Brišček, privatnik uradnik v Ljubljani se je poročil z gdč. Francko Accetto. Čestitamo! *(Agis.)*

Devetak Rudolf
slikarski in pleskarski mojster
MOSTE — Predovičeva ulica 46
se priporoča rojakom za vsa v to stroko spadajoča dela.
Solidnost zajamčena! Cene konkurenčne!

AKCIJA SAVEZA ZA NAŠ LIST

NAVODILA EMIGRANTSKIM ORGANIZACIJAM ZA TISKOVNO PROPAGANDO

Ljubljana, aprila 1935.

Vsem saveznim članicam!

Vsaka emigrantska organizacija je nujno poklicana, da v območju svojega delokroga vrši sporedno s kulturno in prosvetno tudi važno nalogo propagande za širjenje emigrantskega tiska. V to svrho je neobhodno potrebno, da se v okviru vsake organizacije v čimkrajšem času osnuje stalen odsek za tisk, v katerega naj se postavi tri do pet najboljših delavnih in agilnih oseb. Ker hočemo propagando izvesti zlasti v tem mesecu imenujte za enkrat v vsakem društvu po enega zmožnega in agilnega emigranta, ki naj prevzame nalogo propagande in si poišče sodelavcev.

Vsak tak odsek bi moral tvoriti stalno in krepko vez med organizacijo in poedinim emigrantom na eni ter sistematskim tiskovnim centrom (uredništva, uprava, savez) na drugi strani.

Prizadevanje tiskovnega odseka naj bo posvečeno intenzivnemu delu za razmah, krepitev in ugled emigrantskega tiska. Na eni strani naj bo tolmač potreb, željah in pritožb naročnikov in čitateljev, katere naj vestno beleži in sproti sporoči merodajnemu centru, na drugi pa naj po najboljših močeh z nasveti in dejanji pojasnjuje važno nalogo, ki jo vrši emigrantski tisk v cilju informiranja domače javnosti, o potrebah in željah naše emigracije. Slehernega emigranta naj se pouči, da bi naša emigracija še zdaleka ne predstavljala tako krepke notranje povezane sile, če bi ne razpolagala z lastnim emigrantskim glasilom. Da je razmah naše emigracije v organizacijskem pogledu dosegel tako višino, gre hvala v precejšnji meri baš našemu glasilu »Istra«. Zato je dolžnost slehernega emigranta, da jo ob vsaki priložnosti propagira in dejansko pomaga širiti zanimanje za razmah iste.

V krajih in večjih podeželskih centrih, kjer ne obstojajo še naše organizacije, v katerih pa je naseljeno izvestno število naših emigrantov, naj delo tiskovnega odseka prevzamejo in vršijo posamezniki (zaupniki). Delokrog takih zaupnikov naj obsega po eno odnosno prilikam odgovarjajoče tudi po več občin.

Ob tej priliki pa poudarjamo, da moramo stremeti tudi za tem, da razširimo naš tisk tudi med vse Jugoslovane. Naše geslo naj bo: naš tisk v vsako jugoslovansko hišo.

Naloga tiskovnih odsekov, kakor tudi posameznih zaupnikov je v svojem območju delovati po naslednjih navodilih:

1) pridobivati naročnike za »Istro«, jih poučevati o načinu rednega plačevanja naročnine, odnosno oskrbovati pobiranje naročnine od naročnikov v in izven organizacije, nabrano naročnino pa nakazovati Upravi lista potom poštnih položnic. Vzporedno z nakazilom odpošiljati upravi seznam vseh naročnikov z zneski poravnane naročnine. Seznam je neobhodno potreben, da zamore uprava voditi evidenco plačanih in neplačanih naročnin.

2) pridobivati inserate in male oglase za »Istro«.

3) razpečavati knjige, brošure in druge edicije.

4) organizirati, nadzirati in pospeševati kolportažo »Istre« po trafikah, trgovinah in kolporterjih.

5) sproti poročati pritožbe in želje, ki se tičejo vsebine (pisanja) lista, poštne dostave i t. d. ter v obče v zadevah, ki se tičejo ozir. zadevajo naš tisk.

6) točno in vestno odgovarjati na vprašanja v pogledu lokalnih razmer, zlasti pa v zadevah propagande in statistike naročnikov v svojem območju.

7) vršiti vestno in točno po prejetih navodilih častno in nad vse važno nalogo širjenja našega tiska.

ORGANIZATORNO-PROPAGANDNI ODSEK SAVEZA

LUDVIK ŠTRUKELJ IZPUŠČEN IZ ZAPOROV IN PONOVNO ARETIRAN

Idrija, aprila 1935. (Agis) — Že pred časom smo poročali, da so pri Sv. Luciji aretirali Ludvika Štruklja, doma iz Modreic pri Sv. Luciji. Štrukelj je bil odpeljan v goriške zapore, kjer pa mu niso mogli ničesar dokazati in tudi ne obsoditi. Prepeljan je bilo na to v Sv. Luciju od koder pa so ga poslali v idrijske zapore, kjer je po večmesečnem zaporu prišel na zatožno klop. V četrtek 4. t. m. je bil pred idrijskim sodiščem obsojen pogojno na 3 mesece zapora ter večjo denarno globo. Ko so ga pa v petek 5. t. m. izpustili iz ječe, ga je politični komisar dal takoj spet aretirati. Odveden je bil ponovno v zapor ter o nadalini njegovi usodi še ničesar ne vemo.

U PODGRADU IMA 200 ZAPLIJENJENIH BICIKLA,

JER SU FINANCI OTKRILI, DA SE U GUMAMA KRIUMČARI KAVA IZ SLOBODNE ZONE

Golac, aprila 1935. — Nedavno smo vam bili javili o aferi, koja je izbila zbog švercanja kave iz riječke slobodne zone. A aferu su bile upletene i nekoje službene finansijske ličnosti. Ta afera nije još završena, jer svakih par dana dolazi k nama komisija na istraživanje o ovoj aferi. I ovih je dana bila jedna takva komisija, kojoj je predsjedao jedan finansijski kapetan. Pozvani smo bili svi muškarci i žene u gostionu kod Tomašića, gdje se je počelo sa ispitivanjem.

Četrdeset naših ljudi još uvijek leže po zatvorima. Finansi kažu da su izumili švercери u našoj okolici jednu drugu metodu za švercanje, da su počeli u gumi od bicikla voziti kavu. Sada svakome plijene biciklu, tako da ima danas u Podgradu preko 200 bicikla zaplijenjenih, te ih financa prodaje komad od 20 do 50 lira.

SLOVENCU LASTNIKU BUFETA ODVZELI KONCESIJO

Trst, aprila 1935. (Agis.) — V Trstu so oblasti odvzele koncesijo lastniku bufeta v ulici Milano, Kristjanu Colja, doma iz Škrbine na Krasu. Oblasti so ga obdolžile, da je bil v neki gostilni pri Sv. Ivanu v družbi, ki je prepevala slovenske pesmi. Zaradi tega ga smatrajo kot protidržavni element in kdor pade pri fašizmu v nemilost, ta je obsojen na gospodarsko propast. Tako počasi izginjajo lokali za lokalom, ki so še v slovenskih rokah. Ne samo v Trstu, isto je v Gorici, kjer smatrajo slovenske podjetnike in obrtnike za hude konkurente priseljencem. Isto je po deželi, kjer morajo izginiti stare znane gostilne, da tako odpirajo svobodno pot »dopolavoru« in njegovim ustanovam.

Z UTRJEVANJEM OB MEJI NADALJUJEJO

Podbrdo, aprila 1935. (Agis.) — O raznih utrdbenih delih v podbrškem kotu smo že večkrat poročali. Utrjevanje pa se še vedno nadaljuje in celo pospešuje tako tik ob meji kot v zaledju. Podminirani so vsi važneiši objekti v Baški dolini, posebno železniški. Tudi v bohinjskem predoru vrtajo velike jame pri vhodu iz Podbrda, in sicer na obeh straneh visoko pod stropom. V primeru, da bi Italijani razstrelili predor, bi nastale grozovite posledice: iz vsega podbrškega kota bi nastalo jezero, ker bi bila Bača s tem zajezena. Učinek eksplozije same si lahko predstavljamo če pomislimo, da se je že sedaj pri vrtanju jam v predoru posulo del škarpe ob Bači.

DVE ARETACIJI V IDRIJI

Adolf Rupnik in njegov znanec zaprta.

Idrija, 2. aprila 1935. — (Adis). — Prejšnjo nedeljo so tukaj aretirali dva mladeniča Adolfa Rupnika, elektromehanika in nekega njegovega znanca. Rupnika so pridržali v tukajšnih zaporih, dočim so njegovega znanca takoj odpeljali v Gorico, kjer ga kot zgleda pripravljajo za posebno sodišče. Vzroka teh aretacij ne vemo, toda domneva se, da sta bila denuncirana radi nekega šaljivega razgovora.

—:-:—

Aretacija zaradi slovenskih pesmi

Ilirska Bistrica, aprila 1935. — (Agis). V Podgrajah so pred dnevi karabinjerji aretirali dva domača fanta, ker sta prepevala slovenske pesmi. Po poročilih, di pa niso še popolnoma potrjena, so oba aretirana odpeljali v tržaška zapore.

—:-:—

Posveta zastave „Dalmatinskog udruženja” u Veneciji

»Gazzetta di Venezia«, Venecija, od 1 aprila, i bolonjski »Il Resto del Carlino«, od istog datuma donose izvještaj o posvećenju zastave »Dalmatinskog udruženja« (Azuri di Dalmazia) u Veneciji, u prisustvu potprefekta venecijanske provincije De Maselisa, sekretara okružnog odbora fašističke stranke Ciota državnog tužioca Rondine, pretstavnika udruženja »Dante Alighieri« i pretstavnika italijanskih kraljevskih karabiniera poručnika Siravegne. Udruženje nosi ime Enrika Toti, italijanskog nacionalnog junaka iz prošlog rata. Svečanosti su prisustvovale sestra pok. Totia, Ema Lombarduci Toti i udova takozvanog istarskog junaka: Nazarija Saura, sa svojom kćerkom. Pretsjednik udruženja »dalmatinskih plavih« u Veneciji jeste sin Nazarija Saura. Italo Sauro, koji je veličao zasluge onih koji su se žrtvovali za otadžbinu i pozvao prisutne da pristanu, da udruženje dobije ime Enrika Toti. Italo Sauro je pozvao sve Talijane da budu solidarni i spremni, da na Mussolinijev poziv ustanu u bilo kojem momentu, kad to bude tražio spas otadžbine. Riječi Itala Saura bile su, po pisanju Gazete di Venecija, primljene dugotrajnim aplauzom i poklicima: »Živjela Dalmacija!« Poslije toga je advokat Aleksandar Bras održao govor o životu i smrti Enrika Toti, koji je poginuo na Krasu prilikom jednog napada talijanske vojske.

—:-:—

Slovenske gostilne zapirajo

Postojna, 2. aprila 1935 — (Agis.) — Iz Št. Petra poročajo, da so tamkajšnji daleč naokoli znani Muhovi gostilni oblastva odvzela koncesijo. Točna motivacija tega postopka ni znana, ve se le toliko, da je za vsem politično ozadje. To postovanje napram našim gostilničarjem in lastnikom drugih javnih lokalov nam je prav dobro znano in se slučaji kar vrste. Na ta način skušajo fašistične oblasti uničiti še one naše podjetnike, ki so se vzdržali do danes.

OSIGURANJE
Informacije i objektivne savjete, te proračune za sve vrsti osiguranja: život, miraz itd. Elementar: požar, kradje, jamstvo, nesreća, auto itd. dobijete pismeno i usmeno badava kod
IVO KLARIĆ, MARIBOR
RAZLAGOVA ULICA 13

Italijanski kaplan žali naš narod

Slovani morajo izginiti s sveta...

Podbrdo, 8. aprila 1935. (Agis.) — V nedeljo 31. marca so nameravale prirediti črnosraičniške organizacije v Podbrdu sveto mašo na prostem pred postajo. Zaradi slabega vremena so pa morali to slovesnost premestiti v župno cerkev, kjer se je vršila ob 11. uri. Službe božje so se udeležili razni uniformiranci iz Podbrda in okolice. V ta na namen je prišel v Podbrdo že na predvečer miličniški kaplan don Altan Poleg maše je imel tudi pridigo v italijanskem jeziku seveda, ali bolje rečeno — govor, navaden političen agitacijski govor. Človek bi pričakoval da bo vernike pripravil na velikonočno spoved in učil ljubezni do bližnjega, kakor je to delal Kristus. Toda niti besedice o veri, o cerkvi, o bližajočem se vstajenju — saj to je fašističnim duhovnikom v Italiji postranska stvar, še bolj postranska pa onim, ki se nahajajo v naših krajih. Predmet njegovega govora je bil predvsem Mussolini in Abesinija. O vsebini ni vredno, da bi spregovorili, ker si lahko vsak sam predstavlja njegova izvajanja. Seveda se je dotaknil tudi slovenskega naroda v Primorju in ga nesramno žalil. Izrazil se je, da je nezdrav narod, poln tuberkuloze, ki mora izginiti s sveta. Komentar je nepotreben!

ISTARSKI VELIKI PETAK

Sred muka crnih stojimo
Mi djeca Istre mile,
Mi žrtve jesmo nevine
Barbarske tudje sile.

U naše kuće dodjoše
Sa zapada tudjinci,
Što oni znače ćute svedj
Slavenske Istre sinci.

Bezbroj je naših moralo,
Pobjeći i bez ruha,
I drugdje tražit zaklona
I drugdje tražit kruha.

A oni što su ostali,
Paklene trpe muke,
Zarobljena im duša je
I svezane im ruke,

Nit Boga već se slavenski
Ne može molit više,
Ne dadu našem narodu,
Da govori i dišе.

Svu djecu mu otimaju,
Da budu janjičari,
»Kulturu« tobož rivaju.
Danajski to su dari...

Sa crkve i sa grobišta
Slavensko slovo brišu,
I crni dani narodu,
Slavenskome se pišu.

Do kad će, pita svaki sad,
Da traje Velik Petak?
Kad dan slobode doći će?
Kad slavit ćemo svetak?

Uskori, Bože mili naš,
Tog svetka nam svanuće,
Da klicat može duša nam,
I slavit Uskrsnuće,

Ante Belanić.

—:-:—

VISOKO ODLIKOVANJE G. ANDREJA GABRŠČEKA

G. Andrej Gabršček, naš znani publicist in prvoboritelj goriških Slovencev je dobil za svoje dolgotrajno in požrtvovalno delo v korist naroda priznanje z najvišjega mesta in je bil odlikovan z redom Sv. Save III. stopnje. Gospodu Gabrščku ob tej priliki najiskrenejše čestitamo! *(Agis.)*

—:-:—

FRAN KRAPEŠ UMRL

V Ljubljani je umrl 11. t. m. znani kavarnar Fran Krapeš. Pokojni je bil splošno znana oseba in ni ga skoro človeka zlasti v Ljubljani, ki ga ne bi poznal. Neglede na to pa zosluži mož, ki si je s svojo vztrajnostjo in neumornim delom povzdignil zelo visoko in igral v javnem življenju zelo važno vlogo. Pokojni je bil rojen na novega leta dan 1864 u Otlici — Dol nad Ajdovščino, kot sin malega in siromašnega kmeta. Komaj 11 leten je šel z doma in se v Gradcu izučil čevljarstva. Od tu je prišel v Ljubljano, kjer se je z 21. letom osamosvojil in kmalu odprl trgovino s čevlji. Toda to mu ni zadostovalo, ke mu njegova podjetnost in prirojena žilavost ni pustila mirovati. Kmalu je uzel v najem gostilno a leto za tem 1886 je odprl prvo slovensko kavarno v Ljubljani. Tako je postala njegova kavarna središče vsega slovenskega narodnega občinstva. S tem je začel svoje podjetje izpopolnjevati in ga dvignil na zelo častno višino dokler ni takoj po vojni prevzel prostore znanega Kazina, ki je bil prej nemška trdnjava v Ljubljani in je tu uredil moderno kavarno in restavracijo »Zvezda«. Poleg vsega tega pa je našel vedno dovolj časa za udejstvovanje u javnem življenju, zlasti v vseh nacionalnih društvih. Tako je bil član sokola, dalje pevskega društva »Slavec«, kolesarskega kluba, gasilskega društva, kmetijske družbe, obrtnega društva, gostilničarske zadruge itd. Radi svojega trdnega narodnega prepričanja je moral l. 1908. celo na zatožno klop. Kot poštenjak in mož kremenitega značaja je bio dobrotnik ne samo številnih društev temveč tudi siromakov in marsikateremu študentu je opomogel in ga podprl tudi denarno pri študiju. Pogreb pokojnika se je vršil v petek ob častni udeležbi sokolstva, in gasilcev z godbami, številnih rojakov ter ljubljanskega meščanstva. S tem možem je legla v grob ena najbolj vidnih oseb, ki si je pridobil v boju z nemštvom za naš narod neveljivih zaslug. — **(Agis.)**

—:-:—

UMRL JE PETER KLAVČIČ

Umrl je naš rojak in član prosv. in potp. društva »Tabor« v Kamniku. Gosp. Peter Klavčič, višji stražnik v pokoju, v starosti 53 let. Pred vojno je služboval v Puli, po vojni pa v Ptuju in Celju, pred plebiscitom tudi na Koroškem. Zapušča ženo in dva sina, katera oba služita pri kr. mornarici. Pokojnemu rojaku in tovarišu blag spomin, ostalim pa naše sožaljenje.

390.- 490.- 90.- 170.- 390.- 110.- 290.- 290.-

Priroda se obnavlja – ponovite se i Vi!

TIVAR ODIJELA

JEDNA USPJELA KULTURNA MANIFESTACIJA

VEČE ISTARSKE PJESME U GLAZBENOM ZAVODU U ZAGREBU

Zagreb, 12 aprila. — U srijedu 10 aprila je emigracija u Zagrebu priredila jednu nadasve uspjelu našu kulturno-muzičku priredbu. Te je večeri po prvi put nastupio u Hrvatskom glazbenom zavodu Pjevački zbor (muški) društva »Istra«. — Zbor je nastupio pod vodstvom svoga zborovodje g. Slavka Zlatića, a uz zbor su sudjelovali sa pojedinim tačkama na toj priredbi gdja Draga Kundić, sopran, g. Rudolf Župan, bariton, gost Zagrebačke opere, te gg. Edo Molinari, bariton i Zlatko Šir, tenor.

Na programu su bile kompozicije naših kompozitora iz Julijske Krajine, i Hrvata i Slovenaca, a i tri Vipavske narodne pjesme Emila Adamiča.

Zbor je na početku nastupio malo nesigurno, a to nije ni čudo, kada se uzme u obzir da mu je to prvi širi javni nastup, a osim toga da je taj nastup bio u Glazbenom zavodu Ali iza malo nesigurne »Mažurano moja« Matka Brajše-Rašana, zbor se malo pomalo snalazio i izvadjao je sve ostale tačke sve bolje i sve sigurnije. U prvom dijelu su izvedene kompozicije Matka Brajše-Rašana, Augusta Armina Lebana, Ante Dukića i Antona Haidricha.

Iza toga je gdja Draga Kundić otpjevala jakim i ugodnim sopranom Ledene rože Volariča i Matetić-Ronjgova Moja zemja i Ča je more. Gdja Kundić je bila toliko aklamirana, da se morala ponovno pojaviti na pozornici i otpjevati još jednu tačku. Naročito je Gervaisova »Moja zemja«, koju je komponirao Matetić, izazvala buru oduševljenja, pa se ne zna dali je publika, većinom emigranti, više pljeskala pjesmi ili pjevačici.

Senzacija večeri je bio nastup baritona Rudolfa Župana, gosta Zagrebačke opere. Župan je postigao već lijepe uspjehe na talijanskim pozornicama, a pjevao je i u milanskoj »Scali«. U Zagrebačkoj operi je kao gost doživio u nekim ulogama (na pr. Valentin u »Faustu«) prave triumfe, o čemu je pisala i talijanska štampa (Rodom je iz Pule). On je otpjevao Volaričeve »Zopet solze«, Zlatićevu »Tužna mladost moja« i Brajšinu »Domovina«. Publika je bila pod takovom impresijom Županova baritona, da je cijela dvorana slušala kao skamenjena. Na koncu je provalio takav aplauz i takove aklamacije, da je Župan bio prisiljen da se ponovno vrati na pozornicu, i da ponovi zadnju pjesmu.

Iza njega su Molinari i Šir pjevali Zlatićeve istarske narodne napjeve. Iako su nastupili neposredno iza Župana, dok je još publika bila pod dojmom njegova glasa, ipak su i oni izvanredno uspjeli, naročito u drugom napjevu, koji je jednostavniji i mnogo bliži narodnom seljačkom pjevanju nego prvi. Taj drugi napjev su morali ponoviti, a i iza toga je publika još oduševljeno pljeskala i zahtjevala ponovno ponavljanje.

Na koncu je nastupio opet zbor. U ovom drugom dijelu je bio cijeli zbor mnogo bolji, a u Matetićevom narekovanju za ocem »Čače moj« i u njegovom »Brkici« bio je, moglo bi se kazati, savršen. Te dvije pjesme je dao tako skladno, uvježbano i sa takovom toplinom, da to nebi mogao bolje

izvesti ni kakav stari, renomirani zbor. Možda je tome pridonijela i odlična Matetićeva kompozicija tih pjesama, ali uza sve to je zbor sam po sebi pokazao da može svladati i teže stvari, i da može dostojno reprezentirati našu muzičku kulturu.

Te je večeri naš mladi zborovodja Slavko Zlatić pokazao što zna i može, i te se večeri konačno afirmirao kao ambiciozan i sposoban zborovodja. Iako još mlad, tek je završio Muzičku akademiju, on je pokazao te večeri i spremu i energiju. Cijeli zbor mu je bio u vlasti i dirigirao je lako i hladnokrvno. Kada se uzme u obzir da je zbor tek prvi put nastupio, da pjevači nisu baš najredovitije dolazili na vježbanja, onda mu se zbilja mora čestitati na takovoj rutini i sposobnosti. Ali te večeri je Zlatić pokazao i svoje kompozitorske sposobnosti. »Tužna mladost moja« (pjevao Župan) Istarski narodni napjevi (Molinari i Šir) i »Sukniu sam kupil« (zbor) pokazali su da je Zlatić pošao pravim putem u komponiranju i harmoniziranju naših narodnih napjeva. Ne odaličivajući se puno od osnovnog tona narodnog pjevanja, on nastavlja uspješno rad naših poznatih muzičara, pokojnog Brajše Rašana i Matetića-Ronjgova.

Ugodno smo bili iznenadjeni videći te večeri na programu i dvije kompozicije našeg pjesnika Ante Dukića, jer mnogi nisu znali da se on okušao i u toj grani umjetnosti. Pjesme je komponirao pred 40 godina, a harmonizirao ih je sada Matetić.

Ta priredba je uspjela iznad svakog očekivanja i u moralnom i materijalnom pogledu. Dvorana Glazbenog zavoda je bila dupkom puna, što je rijetkost, jer ni poznatija pjevačka društva ne mogu da napune tu dvoranu.

Zahvalni smo našim pjevačima, zborovodji Zlatiću i društvu »Istra« što su nam pružili takav užitak, i što su ujedno doprinijeli upoznavanju naše kulture, a uz to su još jednom, i na nov i uspješan način, dali doprinos našoj propagandi.

(t. p.)

FRAN RAMOVŠ:

KARTA SLOVENSKIH NAREČIJ

V silno omejeni nakladi je izšla pred kratkim »Karta slovenskih narečij« v priročni izdaji, delo univ. prof. in bivš. rektorja v Ljubljani dr. Frana Ramovša. Delo je skrajšan pregled slovenskih narečij po knjigi, kot je izšla pred več leti od istega znanstvenika, a ki je že popolnoma razprodano. Poleg 16 strani obsegajočega uvoda je nazorna slika vseh narečij. Ramovš deli slovenski jezik v sedem osnovnih dijalektov ali dijalektičnih baz; v koroško, primorsko, rovtarsko, gorenjsko, dolenjsko, štajersko in panonsko. V vsaki bazi pa loči ožje enote, dijalekte in končno še manjše enote, če so različnosti dovolj izrazite — govore. Tako bi lahko našteli na ozemlju naše ožje domovine, po sliki dr. Fr. Ramovša te le ožje dialekte (od severa dol): (deloma) ziljski, rezijanski, bovški, borjanski, terski, kobariški, nadiški, briški, tolminski, cerkljanski, črnovrški, kraški, brkinski, šavrniški (istrska skupina), in notranjski. Zgodovina formira človeško družbo v ožje enote in govor teh enot v ožje jezikovne skupine, v jezik in dialekte. Kot glavni faktorji, ki so tako v zgodovini razčlenjevali alpsko slovanščino, našteva dr. Ramovš sledeče: 1) naselitev Slovanov v Alpah so pospeševale naravne in umetne komunikacijske zveze; za naše kraje pridejo v poštev rimske ceste Ljubljana—Hrušica proti Italiji: cesta iz Ogleja na Beljak čez Rezijo po eni strani in čez Bovec po drugi strani Kaninske skupine; cesta iz Ogleja čez Kras, Nostranjsko in Dolenjsko proti Sisku; 2) že pred Slovenci kolonizirano ozemlje je bilo tudi za prva slovanska naselitvena jedra najugodnejše, saj ga je nekdaj kot zdaj naravna struktura priporočala (pri nas: cerkljansko-idrijsko predgorje z izhodom na beneška brda;) 3) politične meje (Karantanija; longobardski limes in poznejša meja furlanske vojvodine, tolminska gastaldija itd.) 4) naravne ovire in pregrade; (pragozdovi na severo-zapadnem Gorenjskem, v selški dolini, Hrušica in Snežnik); 5) tujejezični elementi. S temi vrstami smo podali nekaj podrobnosti iz knjižice najboljšega poznavalca dialektov, kolikor se tiče naše zemlje.

Opskrbite se za Uskrs Radenskom

AKTIVNOST ISTARSKIH AKADEMIČARA U ZAGREBU

SEMESTRALNA SKUPŠTINA ISTARSKOG AKADEMSKOG KLUBA

U nedjelju dne 7 aprila o. g. održao je Istarski akademski klub svoju redovitu skupštinu za ljetni semestar. Skupštini su prisustvovali članovi kluba u potpunom broju.

Skupštinu je otvorio pretsjednik kluba Franjo Barković. Pozdravivši pretstavnika upravne vlasti i pretstavnika društva »Istre« dra M. Kajina, osvrnuo se je kratkim potezima na današnju političku situaciju u Julijskoj Krajini — spomenuvši pri tom najnovije istarske mučenike.

Uzima zatim riječ tajnik kluba V. Cukon. On u svom iscrpnom izvještaju u markantnim crtama prikazuje rad kluba u zimskom semestru. U kratkom prologu tajničkog izvještaja, spominje tajnik da ima članstvo sve preduvjete za rad, ali su naše snage raspršene po raznim našim društvima i odborima.

Zatim prelazi na sam rad kluba. Obzirom na vrlo kratki period u zimskom semestru ne može se mnogo očekivati. No opet klub je bio dovoljno aktivan i ne može se reći, da je rad u akademskom klubu u opadanju.

Kroz cijeli zimski semestar održana je stalna veza sa svim našim emigrantskim organizacijama u prvom redu, zatim sa Jugoslovenskom Maticom i sa svim zagrebačkim studentskim organizacijama. Sa društvom »Istra« u Zagrebu je klub u tijesnoj i stalnoj vezi. Kod svake priredbe i akcije, što poduzima društvo »Istra«, angažirani su članovi kluba. Naši članovi aktivno saradjuju skoro u svim sekcijama društva »Istra«, a osobito u pjevačkom zboru. Klub je ovog semestra bio u stalnom saobraćaju i sa Čehoslovačko-Jugoslovenskom ligom u Zagrebu.

Prigodom proslave 85-godišnjice presidenta Čehoslovačke republike Masaryka, koja se je diljem cijele naše otadžbine slavila — nije zaostao ni naš klub. Klub je, iako skromno bez ikakve reklame, lijepo proslavio 85-godišnjicu presidenta Masaryka. Proslava se je održala u okviru članskog sastanka. Uz predavanje o Masaryku i Čehoslovačkoj koje je održao g. dr. Ivo Ražem, davao se je, zahvaljujući Čehoslovačko-Jugoslovenskoj ligi, i film sa scenama iz života presidenta Masaryka zajedno sa historijskim spomenicima Praga i bliže okolice. Održano je i nekoliko uspjelih članskih sastanaka sa predavanjima. Klub je po prvi puta otkako postoji priredio natjecanje za šahovskog prvaka kluba. Održalo se je takodjer takmičenje sa šahovskom sekcijom Sokola III, gdje smo odnijeli pobjedu. Ovog semestra otvorio je klub i tečaj engleskog jezika koji vodi besplatno agilna kolegica Vesna Skaljer. Osim toga izlaze svake subote šaljive zidne novine koje uredjuje kolega Dodić.

Poslije tajničkog izvještaja pročitan je još blagajnički i arhivarski izvještaj, a zatim je pročitan izvještaj nadzornog odbora, te je nakon toga dan apsolutorij staroj upravi.

Nakon kratke stanke od 5 minuta izabran je novi odbor. Novi odbor sačinjavaju slijedeća lica: Pretsjednik: Franjo Barković, cand. iuris, potpretsjednik: Vjekoslav Bratulić, cand. iuris, tajnik I: Ante Milavac, stud. agr., tajnik II: Stanko Grgić, stud. agr., blagajnik I: Josip Jernej, cand. iuris, Blagajnik II: Slavko Božić, stud. phil., arhivar: Vlatko Cukon, cand. iuris, odbornik: Janko Lukšić, — a u nadzorni odbor ušli su: Božo Race, cand. rer. comm., Josip Grakalić, apsol. iuris, i Ante Posedel, stud. agr.

U eventualijama pretsjednik najprije izvješćuje članstvo da je dr. Ivo Ražem poklonio klubu svotu od 500 dinara, pa predlaže skupštini da ga izabere za člana dobrotvora I. A. K-a, što je sa oduševljenjem prihvaćeno.

Skupština je dalje primila pet novih seniora: Dr. med. Dušana Jakca, dipl. pravnika Dragovana Šepića, Dipl. phil. Ivana Grakalića, Dipl. phil. Blaža Cukona i Ing. agr. Franju Jardasa. — Pao je i predlog da se osnuje društvo starijih intelektualaca — i to ili u vezi sa klubom ili kao samostalna jedinica. Predlog je dan odboru na proučavanje, jer na skupštini nije došlo do konkretnih zaključaka.

—:-:—

SPOMENIK IVANU GERŽELJU V MARIBORU

V Mariboru so postavili v nedeljo na pokopališču spomenik Ivanu Gerželju po rodu iz Divače, ki se je lansko leto smrtno ponesrečil pri telovadbi. Star je bil 21 let. Otkritja so se udeležili njegovi najbliži sorodniki, številni sovaščani, ki prebivajo v Jugoslaviji, ter zlasti polnoštevilno članstvo Sokola, Narodne odbrane in CMD. Pevski zbor Zarja je odpel dve žalostinki. Ob obletnici njegove tragične smrti so vsi govorniki naglašali njegovo značajnost in kremenitost ter ga stavljali v zgled ostalim. Naj mu bo ohranjen častен spomin! *(Agis.)*

—:-:—

IZLETI »TABORA« V KAMNIKU

Prosvetno in potporno društvo »Tabor« v Kamniku namerava prirediti eno nedeljo v maju mesecu skupen izlet u Kamn. Bistrico. Vabijo se vsa bratska društva da prijavijo čim številnejši obisk članstva. Naprošajo razni odseki za sodelovanje. Bratje in sestre, pridite da se najdemo, porazgovorimo in zabavamo v tem krasnem kraju in priljubljeni izletni točki. Točen dan bo še določen in bomo o tem pravočasno še poročali.

KULTURNO ŽIVLJENJE SLOVENCEV IN HRVATOV V JULIJSKI KRAJINI

Zaključno predavanje Društva „Soča" matice v Ljubljani v sezoni leta 1934—35.

V soboto dne 13 IV. t. l. se je vršilo v salonu pri »Levu« zaključno predavanje rednega društva »Soča« matica v ljubljani v sezoni 1934—35. Ob nabito polni dvorani je otvoril večer načelnik predavateliskega odseka nadzornik tov. Urbančič.

Snov tega predavanja je nosila naslov: »Kulturno življenje Slovencev in Hrvatov v Julijski Krajini« in jo je lepo ter spretno podal znani poznavateli razmer in kulturnih prilik v zasedenem ozemlju, g. Dr. Lavo Čermelj. Navzoče je zlasti presunila predavateljeva vest, da je našemu življu preko meje z zadnjimi odredbami odvzeto najnedolžnejše čtivo v materinem jeziku kot so n. pr. — pravilice. Prepovedana je celo izdaja slovenskih molitvenikov in koledarjev, ki so že natiskani i. s. prvi v 28.000 drugi pa v še več tisočih izvodih. Tako trpi naš narod preko meje poleg kulturne, tudi materijalno škodo. Poslušalci — člani in prijatelji »Soče«, zastopniki raznih nacijonalnih društev kot »Jadranske Straže«, »Braniborа«, »Tabora« itd. — so z zanimanjem sledili jasnim predavateljevim izvajanjem ter ga zanje nagradili s ponovnim aplavzom.

Zaključno besedo je spregovoril poslevodeči podpredsjednik Sancin, ki se je predavatelju g. Dr. Čermelju zahvalil za njegovo sodelovanje. Spomnil se je tudi vseh predavateljev, ki so v tej sezoni govorili v »Soči«: Dr. Dinko Puc, Dr. Spektorski, univerzitetni profesor, načelnik v p. Ivan Sancin profesor dr. A. Sladnjak nadzornik v p., Al. Urbančič, ravnatelj Glazbene Matice Mahkota, Dr. Branko Vrčon, Dr. Stanko Jug, profesor Dr. Vinko Šarabon, zdravstveni svetnik Dr. Franta Mis, odvetnik Dr. Joahim Ražem, gospa prof. Sidonija Jeras-Guinot in prof. Dr. Lavo Čermelj, ter jim v imenu odbora izrekel priznanje in zahvalo. Istotako je izrazil zahvalo vsem onim, ki so društvena predavanja zvesto obiskovali, posebej pa še odborniku in blagajniku tov. Sfiligoju, ki z nesebično požrtvovalnostjo že več let pripravlja in aranžira vse potrebno za predavanja.

Za živahnost večera je skrbel društveni pevski zbor, ki je pod vodstvom pevovodje tov. Mihe Rožanca zapel po končanem predavanju nekaj ljubkih narodnih pesmi.

Društvo »Soča« matica v Ljubljani prireja že od svoje ustanovitve t. j. od leta 1920 razna poučna predavanja strokovne, narodno-gospodarske in poučne vsebine. Predavajo po večini strokovnjaki, med njimi učenjaki velikega slovesa. Predavanja so vedno dobro obiskana in popularna. Ljudstvo samo jim je nadelo naslov: »Sočina ljudska univerza« Želimo »Soči« v njenem udejstvovanju še mnogo uspehov.

SHELL TOX

je po svojem djelovanju smrtonosan za svu gamad

Njegova je kvaliteta sada pojačana!
Uvjerite se sami i štrcajte sa
SHELL TOXOM!

Ang'o-Jugoslavensko petrolejsko d. d.

Glavna skupština osiguravajuće zadruge „Croatia"

Dne 15 o. mj. u 4 sata poslije podne održana je u sjedničkoj dvorani palače »Croatiae« 49 glavna skupština ovoga našeg najstarijeg domaćeg osiguravajućeg zavoda, kojoj je prisustvovao lijep broj zadružnih članova.

Skupštini je pretsjedao pretsjednik zadruge, sveuč. prof. arh. Janko Holjac, koji je prije otvorenja skupštine komemorirao tragičnu smrt blaženopočivšeg Viteškog Kralja Aleksandra I Ujedinitelja.

Prelazeći na dnevni red konstatirano je, da je računska godina unatoč teških privrednih prilika, kako se to iz izvještaja ravnateljstva, predloženog glavnoj skupštini razabire, završila povoljno.

Od svoga postanka isplatila je zadruga u ime šteta i dospjelih osiguranih glavnica Din 194,424.187.11.

Skupština je prihvatila predložene joj zaključne račne te odobrila u smislu zadružnih pravila razdijeljenje poslovnog viška za god. 1934 od Din 780.419.30.

Nakon provedenja zaključenih dotacija stajat će na raspoložbi zadruge jamčevna sredstva od Din 102,078.880.74.

Koncert akademskega pevskega zbora in naša narodna pesem

Kot zelo važen kulturni dogodek moramo omeniti koncert narodnih pesmi, ki jih je izvajal »Akademski pevski zbor« v Ljubljani. O tem smo predhodno že poročali in ugotovili, da bodo tvorile izbrane narodne pesmi z naše zemlje poseban del programa. Važnost, ki bi jo morali polagati na našo narodno posem morda danes v tem popolnoma razbitem času podcenjujemo. Ne bi bilo zato odveč, če v bistvenih črtah opozorimo na elementarne in temeljne poteze narodne pesmi z ozivom na naše današnje prilike v Primorju. Misli so posnete iz brošure, ki jo je izdal za ta koncert in ki obsega na 26 straneh, poleg kratkega odlomka iz Cankarja, pet uvodnih člankov, peski obravnavajo bistvo narodne pesmi, kot pesmi preprostega naroda, ki je narodu svojstvena, tradicijska, v njenem skupnostnem instinktu zasidrana ljudska ali v najširšem pomenu besede narodna pesem, ki živi v ustnem izročilu naroda. Ne da bi spremenila svoj značaj pristnost in izraznost, ko se je mogla tesno nasloniti na umetno pesem izobražencev, je narodna pesem doživela epohalen razvoj. Usoda naroda in njegovi življenski pogoji so kovali melodije, ki so kipele narodu iz grla. V dobi težkih notranjih in zunanjih bojev in kritičnih napetosti v znamenju socialane revščine in trde borbe za obstanek itd. je narodna pesem umolknila, a ne umrla. Ko sinteza vsega narodovega stremljenja, hotenja, stvarjanja in narodne psihe je ta pesem stilna usedlina vseh kulturnih vsedlijajev na njegovi življenski poti od rodu preko ljudstva do naroda v visokem pomenu besede. Vsi veliki mojstri narodov so bili le nadaljevalci narodne pesmi. Domovina narodne pesmi ni bila nikdar mesto. Danes je v času ekstremne napetosti in na prelomu dveh velikih epoh, stopila pesem v ozadje. Sodobna duhovnost s svojo kompliciranо racionalizacijo, ki je brezidejna, nepristna, sama v se zaverevana obrnjena v plitki, bedasti, spolski šlager. Sodobna glasba narodu ne nudi nobene življenjske osnove. Pri tem pa vstaja kot samo ob sebi umevno, da je treba nujno ohraniti staro pristno narodno pesem v napevu in besedi kot neprecenljivo kulturno vrednoto ter jo narodu vrniti ohranjeno v svoji celotno pristni obliki, kakor jo je narod ustvaril. Kot zadnjo ugotovitev našega najboljšega poznavalca narodne pesmi in pevovodja Akademskega zbora v njegovem uvodniku naj citiramo sledeče: »Naša narodna pesem ne bo umrla, ker vsebuje vrednote, ki niso časovne, toda, dokler bo vladala spekulativna fraza o stvarni resničnosti jih bo vedno manj, ki jo bodo peli. V novo narodno pesem more verjeti le, kdor je prepričan o novem rodu nove duhovnosti, ki bo izravnal razredna nasprotstva. Nastati bodo morali zopet ljudje, ki bodo vedeli eden za drugega, ki jih bo sočustvovanje s sočlovekom našli v skupni žalosti in veselju, ki bodo občestveno odgovorni za dogodke za usodo svojega naroda«. — V smislu teh besed in po spredaj očrtanih mislih se moramo ozirati tudi mi na našo narodno pesem. Mnogo je še pesmi, ki jih ponekod še pojejo in mnogo je še ljudi, ki poznajo pesmi, ki so že skoro zginile. Zato je sveta dolžnost vseh, da pomagajo pri ohranitvi tega narodovega zaklada.

(ži)

SLAVENSKI NATPISI U CRKVI MORAJU NESTATI

POTANKOSTI O NAREDBI PULJSKOG PREFEKTA O IZBACIVANJU IZ CRKAVA. — SUDJELOVANJE CRKVENIH VLASTI I BISKUPA PEDERZZOLIJA

Rijeka, aprila 1935 — (Agis). — U zadnjem broju »Istre« smo bili objavili vijest o dekretu puljskog prefekta, s kojim se naredjuje podredjenim vlastima, da moraju, u najkraćem roku izbaciti iz crkava još preostale slavenske natpise. O tome smo doznali još slijedeće potankosti:

Puljski prefekt Cimoroni, koji je izdao tai dekret, nije se obratio na župnike, već na njemu podredjene organe i na podeštate. Oni su morali u prvom redu potanko obavijestiti o stanju u tom pogledu, koliko je natpisa, u kojoj crkvi i gdje se nalaze itd. Oni su iza toga dostavili naredbu crkvenim vlastima, t. j. župnicima i kapelanima. Razumljivo je da su župnici i kapelani Talijani s veseljem izvršili tu naredbu, ali je teže to išlo sa našima. Negdje, ali vrlo rijetko, su se župnici oduprli toj naredbi, alj zaludu, jer su se morali pokoriti drugoj sili i crkvenoj disciplini, t. j. porečo-puljskom biskupu Pederzoliju, koji je poznat kao pokorni sluga fašizma. Da bi izbjegnuo eventualnim prebacivanjima, taj je biskup pronašao način kojim će se izvući iz neprilike. On je, naime, župnicima zabranio da ne smiju sami izvršiti ukaz prefektov, ali se nije protivio da taj ukaz izvrše općinski organi. Na taj način se je dogodilo da su općinski podvornici ostranili sve slavenske natpise sa slika i s križnoga puta u crkvama, bez da je crkvena vlast proti takovom kršenju svojih prava protestirala.

Nije se usudilo tvrditi da takav rad vlasti nije protiv konkordata, koji još jednom potvrdjuje svoju nemoć. Crkvene vlasti su bile do sada već više puta napadane od fašističkih političkih vlasti, uza sve odredbe konkordata, ali do sada nisu ništa poduzele u obranu svojih interesa. Besumnje da se u borbi proti našem narodu obe vlasti — i crkvena i fašistička — mnogo ne razilaze i da po svojim eksponentima vode mirno i zajednički sve akcije.

Pri koncu objavljujemo okružnicu, koju je prefekturni komesar općine Pazin poslao na glavare pojedinih sela te općine, koja je u ogromnoj većini hrvatska. Ta okružnica je bila izdana besumnje na osnovu prefektovog dekreta, koji je htio da se točno informira o položaju i koji je zahtjevao pismeno obavještenje.

Okružnica glasi u originalu:

Pisino, li 23 gennaio 1935, Anno XIII.

Ai signori delegati comunali.

Prego SS. LL. di verificare e riferirmi prontamente se nelle chiese delle rispettive frazioni esistono scritte in lingua slava e precisamente sui quadri della Via crucis, su immagini, statue ecc.

Il Commissario prefettizio.

Pazin, 23 januara 1935, God. XIII.

Gospodi općinskim delegatima.

Molim V. G. da provjerite i da mi javite odmah da li u vašim odlomcima postoje u crkvi natpisi u slavenskom jeziku, naročito na križnom putu, slikama, kipovima itd.

Prefekturni komesar.

Ta vijest i taj ukaz su dokazom u kakove pojedinosti zalaze u izvadjanju naredaba u borbi za istrebljenje našega jezika. Vidi se ujedno da je pri takvom strogom izvadjanju ukaza i naredaba svaki otpor uzaludan.

—:-:—

GLAVNA SKUPŠTINA

Emigrantskog Udruženja »Istra« u Sušaku.

Emigrantsko udruženje »Istra« u Sušaku prema zaključku Upravnog odbora i § 22. društvenih pravila održat će svoju redovnu godišnju glavnu skupštinu dne 8 maja ove godine u 8 sati ujutro u maloj dvorani Sokolskog Doma u Sušaku sa slijedećim dnevnim redom:

1. Pozdrav pretsjednika. 2. Čitanje zapisnika konstituirajuće skupštine. 3. Izvještaji funkcionara. 4. Razrješnica dosadašnjoj upravi. 5. Izbor nove uprave. 6. Izbor nadzornog odbora. 7. Slučajni predlozi.

Prema § 23 društvenih pravila red. glavna skupština može raspravljati i o svakom drugom predlogu podnešenom na glavnoj skupštini. Takav predlog mora biti barem tri dana prije glav. skupštine prijavljen Upravnom odboru. Pozivaju se svi članovi udruženja da ovoj prvoj red. god. glav. skupštini prisustvuju u punom broju.

— **Pretsjednik.**

—:-:—

NOVA UPRAVA »ISTRE« U DUBROVNIKU

Na glavnoj godišnjoj skupštini društva »Istra« u Dubrovniku izabrana je slijedeća uprava: Pretsjednik Ludvik Fajgelj šef. tel., potpresj. g. Ivo Martinić grad., tajnik g. Ciril Prelovec v. činov., blagajnik g. Jože Podobnik, odbornica gdjica Marija Spinčić činov., revizor g. Lovrenčić Antun priv.

EKONOMSKA SITUACIJA ITALIJE

Nekaj številk in informacij

Trst, aprila 1935. (Agis). Zadnji ukrepi italijanske vlade, ki gredo za tem, da zaščitijo valuto, so obrnili nase pozornost vsega gospodarskega sveta. Stalni odtok zlate rezerve, ki je namenjena fundaciji lire in katerega povzroča stalno nazadovanje plačilne bilance je vzrok, da je Italija pristopila strogim deviznim omejitvam in končno tudi zabranitvi uvoza. S tem hoče doseči uravnovešenost trgovinske bilance in na ta način ohraniti tečaj lire na višini, ki odgovarja zlati pariteti. Sicer je s politiko deviznih omejitev in klirinških dogovorov začasno dosegla zmanjšanje pasivnega salda v trgovinski bilanci, toda istočasno so se aktivne postavke plačilne bilance občutno zmanjšale. Italiji je mogoče do gotove meje vzdrževati uravnovešenost plačilne bilance, kljub temu da je trgovinska bilanca visoko pasivna in to iz dohodkov turizma, italijanskega kapitala v tujini, njenega trgovskega brodovja in pošiljk emigrantov. Toda ti dohodki v zadnjih letih stalno padajo, največji padec pa kažejo pošiljke emigrantov in dohodki tujskega prometa. Italijanski emigrant je uvidel, da je bolje imeti svoj denar pri sebi, kot ga poslati domov. Pri tem se namreč izpostavlja riziku, da izgubi še oni borni prihranek. Dogaja se namreč često, da mora svoje prihranke prostovoljno »posoditi« državi. Kaj se pravi v Italiji notranje posojilo tudi vemo. Tujci se danes raje izognejo italijanskim letoviščam radi visokih cen, radi šikaniranja in strogih omejitev kretanja. Da bi bilo vsako leto sveto, tudi ni mogoče. Gredo raje v druge države, kjer so na boljšem, kar se tiče valute in svobode kretanja.

Tako so od l. 1929 do lani zaloge deviz, ki se štejejo v kritje lire, padle od 5 miljard na 27 miljonov lir. Skupna fundacija lire pa je padla od l. 1929 do danes od 10.340 miljonov na približno 6.000 miljonov lir. Danes se vidi kakšno napako je storil Mussolini, ko je l. 1927 stabiliziral liro na, za italijanske gospodarske razmere, previsokem nivoju. Sicer bi danes fašizem liro lahko devalviral, toda stabilnost lire je tako združena s samim fašističnim programom in se fašizem tudi zaveda, da bi razvrednotenje lire silno škodilo njegovemu ugledu med preprostim ljudstvom (kolikor ga še sploh uživa) in tudi izven države.

Zato podvzema danes fašistična vlada, da prepreči krah lire, skrajna obrambna sredstva in zadaja s tem narodnemu gospodarstvu velikanske žrtve. Cilja pa pri tem ne bo dosegla. Lira počasi, toda toliko bolj sigurno pada.

Zlata pariteta s francoskim frankom znaša 134.34 (100 zlatih lir je enako 134.34 zlatih frankov), dočim kotira lira v Parizu okog 126. Zadnji ukrepi vlade glede uvoza bodo sicer nekoliko zavirali hitrejši padec lire, toda poboljšati tega stanja ne bodo mogli.

Vzrok padanja kakor smo videli ni v trgovinski bilanci, ampak v zmanjševanju aktivnih postavk plačilne bilance. Nekoliko statistike:

leta 1933
uvoz 7.431 miljonov lir
izvoz 5.990.6 miljonov lir
leta 1934
uvoz 7.664.7 miljonov lir
izvoz 5.231.5 miljonov lir

Izvoz se je torej lani skrčil za 759.1 miljonov lir (12.6%), dočim se je uvoz dvignil za 232.9 miljonov lir (3.1%). Pasivnost trgovinske bilance se je tako povečala od 1.444.2 miljonov lir v predlanskem letu, na 2.433.2 miljonov lir lani.

V januarju in februarju tega leta kaže trgovinski bilanca isto gibanje: povečavanje uvoza in padec izvoza. Boriti se proti prirodnim prilikam, kakor skuša fašizem je nemogoče: saj je sama struktura italijanskega gospodarstva taka, da ne bo nikoli dosegla aktivne trgovinske bilance. Odvisnost italijanskega gospodarstva od tujih tržišč je neizbežna, ker agrarna produkcija ne zadovoljuje potreb potrošnje, še manj pa potreb industrije po surovinah. Zanimivo je ugotoviti, da v novejšem času uvozniki Italije nočejo sprejemati za svoje terjatve deviz na lire. Pravilno slutijo krah lire in se hočejo na ta način očuvati težjih izgub.

Interesantno je dalje analizirati najnovejše indeksne številke o gibanju italijanske industrijske proizvodnje. Za bazo jemlje fašistični statistični urad ministrstva za korporacije leto 1928 kot 100 in primerja stanje industrije v posameznih mesecih do lanskega leta. Obenem primerja te številke s stanjem in gibanjem industrijske proizvodnje drugih važnejših držav. Po nastopu krize kaže italijanska industrija velik padec. Najnižjo točko doseže leta 1932 in to 68.31; od tedaj pa se polagoma dviga do julija leta 1934, ko doseže 91.20, nato pa zopet v naslednjih mesecih pada in danes stoji na okrog 80. Italijansko časopisje je imelo v juliju preteklega leta, ko je bila dosežena najvišja točka polna usta hvale, češ da od vseh držav (izvzemši Anglije) največji dvig pokazala njih industrija in ta uspeh pripisuje izključno režimu. Takoj bomo razumeli to dviganje, če vzamemo v obzir dejstvo, da kažejo največji porast industrije vojnega materijala, dočim produkcija živil celo padec.

Ugodno je vplivalo na industrijo tudi novo dvo miljardno notranje posojilo, ki ga je vzela država v namenu, da podpre propadajočo industrijo. Sploh opažamo, da so postala notranja posojila, ki se večkrat vrše kar s konfisciranjem vlog, običajen način da se izogne fašizem gospodarskim težkočam in bankrotstvu.

Posebno vrsto posojil tvorijo posojila, ki gredo v vojne svrhe. Tako vidimo, da se je v zadnjih petih letih državni dolg povečal za približno 20 miljard in znaša danes javni dolg Italije 105 miljard lir. Ako, po mnenju angleške gospodarske revije »The Economist«, upoštevamo različne garancije, ki jih je prevzela država za reorganizacijo industrije in bankarstva, znaša ta dolg okrog 160 miljard. To je svekakor breme, ki ga bodo morale prenašati še vrste generacij in ki grozi uničiti italijansko gospodarstvo.

Svim pretplatnicima — čitateljima i prijateljima žele SRETAN USKRS

Uprava i uredništvo »ISTRE«

PRIMORSKO AKADEMSKO STAREŠINSTVO

je imelo v torek 9. t. m. v restavraciji »Zvezdi« članski sestanek. Bil je srednje dobro obiskan. Pogrešali smo zlasti starejše člane.

Pred prehodom na dnevni red se je predsednik spomnil ob poteku polletnice globoke žalosti marsejske tragedije in pozval navzoče, da s trikratnim »Slava« počaste spomin nesmrtnega Kralja-Viteza Aleksandra I. Uedinitelja.

Na dnevnem redu so bila nekatera aktualna vprašanja zadevajoča emigracijo in nadaljevanje debate o »Programatičnih smernicah«. Debata, ki so se je vdeleževala skoro vsi navzoči, je bila veskozi stvarna in je prinesla zaželjeni uspeh.

Članstvo, zlasti ono na deželi, bomo o priliki natančneje informirali pismenim potom. — Prosimo člane, da nam poravnajo članarino, če tega do zdaj še niso storili.

DRUŠTVO »SOČA-JESENICE«

bo imelo redni občni zbor v soboto 27. t. m. ob 8 uri zvečer v društvenem lokalu (pri kobalu). Članstvo in prijatelje društva iskreno vabimo, da se polnoštevilno udeležijo. Občnega zbora se udeleži i tudi zastopnik Saveza. Udeležba je častna dolžnost!

Gostiona Ljubljana
v ŠIBENIKU (na obali)
Izborna kuhinja, ob vsaki uri tople in mrzle jedi, prvovrstna vina, sobe za tujce, vse po najzmernejših cenah. Priporoča se cenj. izletnikom in trg. potnikom
FRANJA in ANDREJ ZULJAN

IZ DRUŠTVA „ISTRA" U ZAGREBU

Članski sastanak održaće se u nedjelju 28 aprila o. g. u 9.30 prije podne u društvenim prostorijama na Aleksandrovom trgu. Pozivaju se članovi društva »Istre«, da tom sastanku prisustvuju. Zdravo!

*

Gospodin arh. Lav Kalda u Zagrebu predao je društvenom odborniku Jakovu Vivodi iznos od Din 200.— kao uskrsni dar za socijalni odsiek društva »Istre«. Gospodinu darovatelju najsrdačnija hvala. Vivant sequentes!

—:-:—

Klub Primork v Celju

Klub Primork bo kmalu začel s svojimi rednimi sestanki, na katerih bodo predavale same priznane javne delavke. Skrb za te sestanke ima prosvetarka, ki je bila na zadnji seji izvoljena. Izgleda, da bo Klub Primork dostojno reprezentiral primorsko ženo in kmalu dokazal svojo potrebo.

—:-:—

U FOND „ISTRE"

Petar Iveša, Šibenik	D	*10.—*
Stanko Skočir, učitelj, Bogojina (za prodane blokove) . . .	D	*20.—*
Motika Josip, Krk	D	*50.—*
Narodno obranbeni odsek Sokola, Kranj	D	*100.—*
Marić-Husova Mara, Bitolj .	D	*10.—*
Grga Basletić, Maribor . . .	D	*50.—*
Rupena Ivo, Košaki 30, Maribor	D	*10.—*
Prah Adolf, Kranj	D	*100.—*
Sabrano na učiteljskem zborovanju v Turnišču	D	*25.—*
U prošlom broju objavljeno .	D	*36.638.60*
UKUPNO	D	*37.013.60*

*

Ivan, Ivanka i Milica Dikić, sve sama dobra djeca iz Beograda, koja vole Istru, šalju nam u Fond 20 švicarskih franaka od svoje uštednje. Taj vrlo lijep gest rodoljubne beogradske djece vrlo nas je dirnuo, pa im od srca zahvaljujemo. U našoj valuti to iznosi Din 294.—.

UKUPNO D 37.307.60

JUGOSLAVENSKO NAKLADNO D. D. „OBNOVA"
MASARYKOVA UL. 28 **ZAGREB** TELEFONI 6646—6648

Permanentna prodaja odabranih, zabavnih i poučnih knjiga, uz snižene, vanredno jeftine cijene.

VRSNI ROMANI, NOVELE I PRIPOVJETKE DOMAĆIH I STRANIH PISACA
PO DIN 5·—; DIN 10·—; DIN 15·—; DIN 25·—.

Tri serije sabranih djela F. M. Dostojevskoga
Omladinske i dječje knjige

Zakoni Kraljevine Jugoslavije
ZBIRKE RJEŠIDABA VRHOVNIH SUDIŠTA
PRAVNA LITERATURA I PRAVNI UDŽBENICI
Znanstvena i naučna literatura (Riječnici i dr.)
UDŽBENICI ZA VISOKE, SREDNJE I OSNOVNE ŠKOLE
Naše popise šaljemo na svaki zahtjev badava i franko!

S. SPITZERA NASLJ.
TRANSPORTNO I OTPREMNIČKO D.D.
ZAGREB, ILICA 16 I. KAT
TELEFON BROJ 55-39
✦ ✦ ✦
OBAVLJA SVE VRSTI TRANSPORTA
KAO I PRESELENJA
U VLASTITIM POKUĆTVENIM KOLIMA

KOLIĆEV PODRUM
Berislavićeva ul. 8
Telefon 78-78
Izabrana domaća i dalmatinska vina.
Dnevno svježe morske ribe i rakovi.
IZVRSNA DOMAĆA KUHINJA

»FENIKS«

DRUŠTVO ZA OSIGURANJE ŽIVOTA

FILIJALNA DIREKCIJA

ZAGREB, JURIŠIĆEVA ULICA 19 U VLASTITOJ ZGRADI

Telefoni br. 63-55 i 63-57 Brzojavi: Lefeniks, Zagreb

Garantna sredstva proračunato u dinarima . . 6,117.383.000.-
Stanje osiguranja koncem 1933 god. u dinarima 27,541.000.000.-
U god. 1933 isplaćeno je u životnoj grani osigurnine dinara 645.416.000.-
Prihodi na premiji u životnoj grani u 1933 god. iznose dinara 1,592.319.000.-

GRANE OSIGURANJA:

ŽIVOT, POŽAR, PROVALNA KRADJA, AUTO, NESRETNI SLUČAJEVI, OSIGURANJE MIRAZA I RENTE.

NOVO UVEDENO ŠTEDNO OSIGURANJE BEZ LIJEČNIČKOG PREGLEDA

Za dva dinara dnevno isplaćujemo . . . . . Din 17.500.-
„ tri „ „ „ . . . . . „ 26.250.-
„ četiri „ „ „ . . . . . „ 35.000.-

U slučaju smrti uslijed nezgode naročite pogodnosti.

Tražite ponude s naročitim povlasticama.

Vrsnim zastupnicima pruža se dobra zarada.

Sve upute daje najpripravnije:

„FENIKS"

DRUŠTVO ZA OSIGURANJE ŽIVOTA, FILIJALNA DIREKCIJA
ZAGREB, JURIŠIĆEVA UL. 19.

JADRANSKA PLOVIDBA D. D.

SUŠAK

Vrši redovitu parobrodsku službu u svim pravcima na Jadranskom moru

Svakodnevna brza služba iz Sušaka za Dalmaciju i obratno

TURISTIČKA PUTOVANJA ZA DALMACIJU I GRČKU

6 DANA ZA DALMACIJU

10-11 DANA ZA DALMACIJU I GRČKU

uz umjerene cijene uključiv vožnju, hranu i krevet

Prvoklasni parobrodi - odlična kuhinja - dobra posluga

Prospekti besplatno

UPUTE DAJE:

JADRANSKA PLOVIDBA D. D. U SUŠAKU

sve njezine agencije, svi uredi društva Putnik i društva Wagons-Lits-Cook.

FILIPA DEUTSCHA SINOVI

ZAGREB, Vrhovčeva ul. 1

PRODAJE

GORIVO DRVO SVIJU VRSTA

TELEFON 30-47

CHROMOS D.D.

tvornica grafičkih boja, firnisa, mase za valjke i drvenog namještaja za tiskare. - Specijalni zavod za kompletno uredjivanje tiskara, knjigovežnica, litografija, cinkografija i offset - tiskara.

ZAGREB, FRANKOPANSKA UL. 12.

TVORNICA: Samobor kraj Zagreba

Telefon broj 59—55 i 35—33

POZOR

OBRTNICI, TRGOVCI I PRIVATNICI!

KATALOGE, POSLOVNE
KARTE I CJENIKE
LISTOVNE PAPIRE,
KUVERTE, OBJAVE,
POSJETNICE I SVE
OSTALE TISKANICE ZA
TRGOV. I PRIVATNU
UPORABU IZRADIT ĆE
VAM NAJJEFTINIJE,
BRZO I SOLIDNO

JUGOSLOVENSKA ŠTAMPA D. D.

Masarykova ulica 28a **ZAGREB** Telefon 6646, 6647 i 6648

ŠUMSKO - INDUSTRISKO PREDUZEĆE DOBRLJIN - DRVAR A. D.

Centralna uprava u Sarajevu

Zgrada Zemaljske banke
Adresa za pisma: Sarajevo 4

Šipad

Telegrami: ŠIPAD
Telefoni br. 206, 370 i 504

Strugare u Dobrljinu, Drvaru i Ustiprači
Direkcija šumskih radova u Oštrelju
Direkcija željeznica u Drvaru
Eksportna stovarišta u Šibeniku, Dubrovniku 2 i na Sušaku
Stovarišta u Prijedoru i Kninu

Eksploatiše šume u Vrbaskoj banovini, u basenu Tare (Zetska banovina) i u području Kovač Štakorina (Drinska banovina)

Proizvodi sve vrste jelove, smrčeve i bukove rezane građe, burad, drvenu vunu, građevni materijal itd.

Štedionica savske banovine u Zagrebu

OSNOVANA NA TEMELJU UREDBE BANA SAVSKE BANOVINE OD 4. X. 1930 — BROJ 20267/I. 1930

SREDIŠNJICA ZAGREB

BARUNA JELAČIĆA 1, BLAGAJNA ILICA 1a TEL. 32-56

ULOŠCI NA ULOŽNIM KNJIŽICAMA Din 30,000.000.—
ULOŠCI NA TEKUĆEM RAČUNU Din 42,000.000.—

PRIMA ULOŠKE NA ULOŽNICE I TEKUĆE RAČUNE

POSEBNA GRANA POSLOVANJA: REDOVITA VEZANA ŠTEDNJA NA 5 I VIŠE GODINA UZ NAJPOVOLJNIJE UVJETE I KAMATNJAK OD 6%

PODJELJUJE VJERESIJE OPĆINAMA, GRADOVIMA ZEMLJIŠNIM ZAJEDNICAMA, IMOVNIM OPĆINAMA, ZATIM HRVATSKIM SELJAČKIM, SRPSKIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA I T. D.

SAVSKA BANOVINA PREUZIMA ČITAVOM SVOJOM IMOVINOM I PRIHODIMA NEOGRANIČENO I NEOPOZIVO JAMSTVO ZA SVE OBVEZE ŠTEDIONICE SAVSKE BANOVINE U ZAGREBU A NAPOSE ZA ULOŠKE I NJIHOVO UKAMAĆENJE.

NIKOLA EINZIG

prije

L. GRLIĆ I DRUG

ZASTUPSTVO TVORNICA PAPIRA

ZAGREB

DEŽELIĆEVA UL. 74|II — TELEFON BR.: 29-61

Brzojavi: SUPERIOR Poštanski čekovni račun br. 34-610

GENERALNA ZASTUPSTVA:

TVORNICA KNJIGOVEZAČKOG PLATNA

JOSEF KOHORN & BRUDER, BRAUNAU

TVORNICA PAPIRA

IGNAC SPIRO & SÖHNE A. G., BÖHMISCH-KRUMAU

ŠAGRIN-, GLANC I CHROMO PAPIR

BUNTPAPIERFABRIK G. F. LELL, EBELSBERG

VELETRGOVINA FINIH PAPIRA

CARL MANG, WIEN

Stalno na skladištu: ŽICE (sjajne i pocinčane), original Gruschwitz-KONAC, Bindšpage, Kapitalband, Heftgurte, Heftbinde i t. d.

Ovaj broj „Istre" je štampan na rotacionom papiru

Tt. Karl Funder-Mölbling (Austrija)

Revija kabanica

Proljeće je tu i nove kabanice su tu. Bezbroj novih uzoraka tkanina, bezbroj novih fazona, za svaku figuru imamo odgovarajuću kabanicu.

Sve dame pozivamo na **bezobvezno razgledavanje proljetnih kabanica** u II. katu naše trgovine.

Kišna kabanica od gumiranog platna, sasma se zatvara, u lijepim bojama **Din 190.—**

Mušterijama izvan Zagreba dostavit će se novi katalog ovih dana. Interesenti, koji nisu još kupili od nas, neka zatraže naš katalog za ljeto, koji obiluje povoljnim prilikama kupnje.

Proljetna kabanica od jednobojne tkanine sa dvorednim gumbima i modernim reverima. Potstavljena do dolje **Din 498.—**

Kabanica od lodena, nosi se zatvoreno i otvoreno, prikladna za šport i kišovito vrijeme **Din 296.—**

Raglan - paleto od engleske tkanine, sa bubi ovratnikom i urezanim džepovima **Din 440.—**

Proljetna kabanica od angora tkanine u svjetlije ili tamnije-sivoj boji, cijela potstavljena **Din 320.—**

Kabanica za proljeće od jednobojne drap tkanine (dobra imitacija devine dlake), lijepo izradjena, bez potstave **Din 398.—**

Športska kabanica od uzorkovane tkanine, muška fasona, bez potstave **Din 165.—**
Ista kabanica, potstavljena do dolje **Din 235.—**

Proljetna kabanica od engleske tkanine, — modernog kroja sa pripadajućim samovezom, čitava potstavljena **Din 730.—**

Din 560.—

Din 690.—

Kastner & Öhler
Zagreb.

»Istra« izlazi svakog tjedna u petak. — Uredništvo i uprava nalaze se u Zagrebu, Masarykova ulica ku. — Vlasnik i izdavač: KONZORCIJ »ISTRA«, ta; Za cijelu godinu 50 dinara; za po godine 25 dinara; za inozemstvo dvostruko: za Ameriku 2 dolara na godinu. — Oglasi se računaju po cijenlnska 6. — Tisak: Stečajnina Jugoslovenske štam Masarykova ul. 28 II. Telef. br. 67-80. — Uredn.ik: Ivo Mihovilović, Jukićeva ul. 30. — Za uredništvo odgovara: Dr. Fran Brnčić, advokat, Samosta28. II. — Broj čekovnog računa 36.789. — Pretpla pe d. d., Zagreb, Masarykova 28a. — Za tiskar odgovara Rudolf Polanović, Zagreb, Ilica broj 131.